

Alan W. Watts

Moudrost nejistoty

Rider and Company London 1974

Komentář - Karel Makoň 1981

Předmluva

Vždycky jsem byl fascinován zákonem opačného úsilí. Někdy jej nazývám "zákonem protisměru". Snažíte-li se stát na vodní hladině, tak se potopíte; když se však snažíte potopit, plavete. Když zadržujete dech, tak jej ztratíte - což bezprostředně připomíná staré a velmi zanedbávané rčení: Kdo by chtěl zachránit svou duši, ten ji ztratí.

Tato kniha zkoumá onen zákon ve vztahu k lidskému hledání psychologické jistoty a ke snaze člověka nalézt duchovní a intelektuální určitost v náboženství a filosofii. Napsal jsem ji v přesvědčení, že žádné téma nemůže být vhodnější v době, kdy lidský život se zdá být zvláště nejistý a nebezpečný. Kniha dokládá, že tato nejistota je důsledkem snahy mít jistotu a že naopak spása a zdraví spočívají v zásadním uznání faktu, že nemáme žádnou možnost se zachránit.

To začíná znít jako něco z "Alenky v říši divů", jejímž je tato kniha jistým filosofickým ekvivalentem. Neboť čtenář se často octne ve zmateném světě, v němž se normální řád věcí zdá být zcela obrácen a zdravý rozum postaven na hlavu. Ti, kdo četli některé z mých dřívějších spisů, jako "Nazírání ducha" a "Nejvyšší jednota" naleznou v této knize výroky, které se zdají být v naprostém rozporu s tím, co jsem řekl dříve. To však je pravda jen v některých vedlejších ohledech. Zjistil jsem totiž, že podstata a jádro problému, který jsem se v těchto knihách snažil vyložit, byly jen zřídka pochopeny; vlastní význam byl často zakryt osnovou a kontexty mého myšlení. Zde je mým záměrem přiblížit stejný význam ze zcela jiných východisek a pomocí výrazů, které nezatemňují myšlenku množstvím zbytečných asociací, které na ni navěsil čas a tradice.

Ve zmíněných knihách jsem se soustředil na obhajobu jistých zásad náboženství, filosofie a metafyziky tím, že je jinak tlumočím. Myslím, že to bylo nepotřebné a matoucí - asi jako přidělovat nohy hadu - protože pouze pochybné pravdy potřebují obhajobu. Tato kniha je však psána v duchu čínského mudrce Laoc-C, mistra zákona opačného úsilí, který učil, že nepřesvědčují ti, kdo sami sebe obhajují, že máme-li poznat pravdu, musíme se oprostít od vědomostí a že není nic mocnějšího a tvořivějšího než prázdnota, jíž se člověk děsí. Mým cílem je tu ukázat, že ony podstatné zkušenosti náboženství a metafyziky obhajujeme, když z nich nečiníme cíl svého jednání a že podle zákona protisměru se projevují tím, že se zničí.

Je mou radostnou povinností prohlásit, že přípravu této knihy umožnila laskavost nadace nedávno zesnulého F. J. Matchetta

z New Yorku, který věnoval velkou část svého života problémům vědy a metafyziky a který byl jedním z mála mužů obchodu, jež nepohltil bludný kruh vydělávat peníze, aby se vydělávaly peníze pro vydělávání peněz. Matchettova nadace je proto určena k provádění metafyzických studií a nemusím snad říkat, že považuji za projev rozhledu a představitivosti, je-li ochotna se zajímat o tak "protisměrný" přístup k metafyzické vědě.

Alan W. Watts

I. Věk úzkosti

Podle všech vnějších projevů je náš život jiskrou světla mezi dvěma věčnými temnotami. Ale ani interval mezi těmito dvěma nocemi není bezmračný den, neboť čím více jsme schopni procitovat radost, tím jsme zranitelnější bolestí - a ať již za námi nebo před námi, bolest je stále s námi. Zvykli jsme si považovat tento svůj život za hodnotu, protože věříme, že v něm jde o něco víc než jen o vnější projev - že totiž žijeme pro budoucnost za tímto životem. Neboť se nezdá, že by vnější projev života měl nějaký smysl. Má-li život končit v bolesti, nenaplnění a nicotě, jeví se jako krutý a marný zážitek pro tvory zrozené k naději, rozumu, tvořivosti a lásce. Člověk jako smysluplná bytost chce, aby jeho život měl smysl a může tomu jen těžko uvěřit, pokud neexistuje něco víc než to, co vidí, jestliže neexistuje věčný řád a věčný život za nejistým a mžikovým zážitkem života a smrti.

Asi mi neprominete, že uvádím vážné téma frivolním nápadem, ale problém, jak dát smysl zdánlivě zmateným zážitkům, mi připomíná mé dětské přání poslat někomu poštou balíček vody. Příjemce rozváže motouz a pustí si záplavu do klína. Ale ta hra nemůže nikdy fungovat, protože nelze - a to je mrzuté - zabalit a zavázat libru vody do papírového balíčku. Jsou druhy papíru, které se po navlhčení nerozpadnou, ale obtíž je v tom, jak dát vodu do potřebného tvaru a obtočit ji motouzem, aniž by se balík porušil.

Čím více studujeme pokusy o řešení problémů v politice, ekonomice, v umění, filozofii a náboženství, tím více získáváme dojem o vysoce nadaných lidech, kteří vyčerpávají své nadání na marných pokusech dostat vodu života do spořádaných a trvalých balíčků. Z mnoha důvodů je to zřejmé zvláště člověku dnešní doby. Víme totiž tolik o historii, o všech těch balíčcích, které byly zavázány a které se zákonitě rozběhly. Známe tolik podrobností o problémech života, že je

nelze lehce zjednodušit a že se jeví komplexnější a bez určitého tvaru než kdykoli dříve. Věda a průmysl zvýšily životní tempo a vypětí natolik, že naše balíčky - jak se zdá - se rozvazují den ze dne rychleji.

Dále je tu pocit, že žijeme v době neobyčejné nejistoty. Za uplynulých sto let se zřítily tak mnohé dlouho zavedené tradice - tradice rodinného a společenského života, tradice vládnutí, hospodářského řádu a náboženské víry. Jak léta plynou, zdá se, že je stále méně skal, o něž se můžeme opřít a stále méně věcí, které můžeme považovat za absolutně správné, pravdivé a pevné pro všechny časy.

Některým lidem to dává vítanou úlevu z omezení stanovených morálními, společenskými a duchovními dogmaty. Pro jiné je to nebezpečným a hrozivým porušením rozumu a duševního zdraví, které vede k uvržení lidského života do beznadějného zmatku. Většině lidí však bezprostřední pocit uvolnění dal krátké rozjaření, za nímž následovala nejhlubší úzkost. Neboť je-li všechno relativní, je-li život strhujícím proudem bez tvaru a cíle, v jehož přívalu nemá trvání absolutně nic s výjimkou samotné změny, pak se zdá, že v životě není budoucnosti a tím ani naděje.

Zdá se, že lidské bytosti jsou šťastné právě tak dlouho, pokud mají budoucnost, na niž se mohou těšit, ať už jde o "dobrou pohodu" zítra nebo o věčný život v záhrobí. Z mnoha důvodů stále více lidí shledává, že je obtížné věřit v tu druhou budoucnost. Ta první má zase tu nevýhodu, že když se dostaví "dobrá pohoda", těžko se z ní radujeme, nemáme-li aspoň nějakou záruku, že přijde ještě další. Jestliže štěstí vždy závisí na něčem, co očekáváme v budoucnu, pak se honíme za přeludem, který nám stále uniká, dokud budoucnost a my sami nezmizíme v propasti smrti.

Naše doba není ve skutečnosti nijak nejistější, než kterákoli jiná. Chudoba, nemoci, válka, změny a smrt nejsou ničím novým. I v nejlepších časech byla "bezpečnost" vždy jen dočasná a zdánlivá. Bylo však možno učinit nejistotu lidského života snesitelnou tím, že se věřilo v neměnné věci nad tímto slzavým údolím - v Boha, v nesmrtelnou lidskou duši a ve vládu věčných zákonů spravedlnosti ve vesmíru.

Dnes je takovéto přesvědčení dosti vzácné i v náboženských kruzích. Není společenské vrstvy a může to být jen málo jedinců, kteří prošli moderní výchovou, v nichž by nebyla nějaká stopa pochybovačského kvasu. Je prostě samozřejmé, že v uplynulém století převzala autorita vědy v představě lidu postavení autority náboženské a že skepticismus, aspoň v duchovních věcech, se stal obecnějším než víra.

Úpadek víry vznikl z upřímného pochybování, z poctivého a nebojácného myšlení vysoce inteligentních vědců a filozofů. Hnání

zápalem a zaujetím pro fakta, snažili se vidět, rozumět a čelit životu jaký je, aniž by přání bylo otcem myšlenky. Nicméně se zdá, že při všem, co učinili pro zlepšení životních podmínek, jejich obraz vesmíru zanechal jedince bez konečné naděje. Cenou za jejich zázraky v tomto světě bylo zmizení světa, který má přijít a jsme v pokušení klást si starou otázku: "Co platno člověku, kdyby celý svět získal, ale svou duši ztratil?" Logika, inteligence a rozum jsou uspokojeny, ale srdce hladoví. Neboť srdce se naučilo pociťovat, že žijeme pro budoucnost. Věda nám může dát - pomalu a nejistě - lepší budoucnost pro několik let. Ale pak to pro každého z nás končí. Všechno končí! Ať je odklad jakkoli dlouhý, vše co je složeno, musí se rozložit.

Navzdory některým opačným názorům je toto stále všeobecný náhled vědy. Ve vzdělaných a náboženských kruzích se nyní často předpokládá, že konflikt mezi vědou a vírou je záležitostí minulosti. Jsou dokonce i trochu nedočkaví vědci, kteří mají pocit, že když moderní fyzika opustila hrubý atomistický materialismus, odpadly hlavní důvody pro tento konflikt. Ale tak tomu vůbec není. Ve většině našich velkých center výuky jsou ti, kdo z profese studují plné důsledky vědy a jejích metod právě tak daleko jako předtím od toho, co se rozumí pod pojmem náboženský názor.

Je pravda, že nukleární fyzika a relativita skoncovaly se starým materialismem, ale dávají nám teď náhled na vesmír, v němž je dokonce méně prostoru pro myšlenku na jakýkoliv absolutní účel nebo záměr. Moderní vědec není tak naivní, aby popíral Boha, protože ho nelze najít dalekohledem, nebo aby popíral duši, protože ji není možno odhalit pomocí skalpelu. Vědec jen poznamenává, že idea Boha není logicky nezbytná. Rovněž pochybuje, že ta idea má nějaký význam. Nepomáhá mu k vysvětlení ničeho, co nemůže vysvětlit jinak a jednodušeji. Zdůvodňuje, že se ve skutečnosti neříká nic, řekne-li se, že vše, co se děje, děje se z prozřetelnosti a řízení božího. Je to jako říkat: "Vše je stvořeno" což nemá žádný význam. Pojem nám nepomáhá učinit žádnou ověřitelnou předpověď a tak z vědeckého hlediska nemá cenu. Možná, že v tomto směru mají vědci pravdu. Možná se mýlí. Není naším záměrem zde o tom jednat. Musíme jen zaznamenat, že takovýto skepticismus má obrovský vliv a že určil převažující názorové klima století.

To co věda řekla lze shrnout takto: Nevíme a se vší pravděpodobností nemůžeme poznat, zda Bůh existuje. Nic z toho, co víme, jeho existenci nepředpokládá a shledali jsme, že všechny argumenty, jimiž se má dokázat, nemají logický význam. Není ovšem také nic, co by dokazovalo, že Bůh není, ale břímě důkazu je na těch, kdo myšlenku o jeho existenci prosazují. Věříte-li v Boha, děláte to z čistě emocionálních důvodů, bez opory v logice či faktech. Prakticky se

to může rovnat ateismu. Teoreticky je to prostý agnosticismus. Je totiž podstatou vědecké cti, že nepředstírá znalost něčeho, co nezná, a podstatou vědecké metody, že nepoužívá hypotesy, které nemůže zkoušet.

Jako bezprostřední důsledek této poctivosti vznikly hluboké zmatky a deprese. Zdá se, že člověk není schopen žít bez mýtů, bez víry, že rutina a otročina, bolest a obavy tohoto života mají nějaký význam a cíl v budoucnosti. Vznikly ihned nové mýty, mýty politické a ekonomické s marnotratnými sliby nejlepší budoucnosti na tomto světě. Tyto mýty dávají jedinci jistý pocit významnosti tím, že z něj vytvářejí součást širokého společenského úsilí, v němž ztrácí něco ze své vlastní prázdnoty, a osamělosti. Ale právě násilnictví těchto politických náboženství prozrazuje úzkost pod povrchem, neboť jsou to jen lidé sehnaní do houfu a křičící, aby si dodali odvahy ve tmě.

Jakmile vznikne podezření, že náboženství je mýtus, jeho síla zmizí. Pro člověka může být nezbytné, aby měl mýtus, ale nemůže si jej vědomě naordinovat jako prášek proti bolení hlavy. Mýtus může být působivý jen je-li pokládán za pravdu a člověk nemůže nadlouho vědomě a záměrně navádět sám sebe.

I ti nejlepší moderní apologetikové náboženství přehlížejí, jak se zdá, tuto skutečnost. Neboť jejich nejsilnější důvody pro jistý druh návratu k ortodoxii jsou ty, které ukazují sociální a morální výhody víry v Boha. Ale to nedokazuje, že Bůh je realita. To při nejlepším jen dokazuje, že je užitečné věřit v Boha. Možná. Ale má-li veřejnost již podezření, že Bůh neexistuje, je tato invence marná.

Z tohoto důvodu má většina běžných návratů k ortodoxii v některých intelektuálních kruzích spíše falešný zvuk. Mnohé z nich jsou spíše vírou ve věření než vírou v Boha. Rozdíl mezi nejistým, neurotickým, vzdělaným "modernistou" a mezi klidnou důstojností a vnitřním mírem staromódního věřícího působí, že tomu druhému závidím. Je však vážným zneužitím psychologie, když učiníme z přítomnosti či nepřítomnosti neurozy prubířský kámen pravdy a dovozujeme, že filozofie působící neurozu musí být nepravdivá. "Ateisti a agnostikové jsou většinou neurotičtí, zatím co prostí katolíci jsou šťastní a vnitřně vyrovnaní. Názory prvních jsou proto chybné, názory druhých pravdivé."

I když postřeh je správný, je úvaha na něm založená absurdní. Je to jako by se řeklo: "Říkáte, že v přízemí hoří. Jste z toho vzrušen. A protože jste vzrušen, nejde zřejmě o žádný požár." Agnostici a skeptici jsou neurotičtí, ale to neznamená pochybenou filozofii; to znamená, že nevědí, jak se přizpůsobit skutečnostem, které objevili. Intelektuál, který

se snaží uniknout neurose útekem od faktů, jedná jen podle zásady, že je bláhové být moudrý tam, kde je nevědomost blahem.

Když už není možné věřit dále ve věčnost a zbývá jen chudá náhražka víry ve věření, lidé hledají své štěstí v dočasných radostech. Ať se však sebevíc snaží pohrbit to hluboko v mysli, jsou si dobře vědomi, že tyto radosti jsou jak nejisté, tak krátkodobé. To má dva důsledky. Na jedné straně vzniká obava, že člověk o něco přijde, takže mysl poletuje nervosně a hltavě od jedné radovánky ke druhé, aniž by v nich našla úlevu. Na druhé straně pocit marnosti z usilování o budoucí dobro v zítřku, který podle přísloví nikdy nepřijde, a ve světě, kde se vše musí rozpadnout, přivádí lidi k postoji "Má to vůbec nějaký smysl?"

V důsledku toho je náš věk věkem frustrace (zmarnění), úzkosti, věkem vzrušení a požívání drog. Musíme nějak urvat co můžeme, dokud můžeme a spláchnout poznání, že všechno je to marné a bez významu. Drogou lze nazvat náš vysoký životní standard, mocné a komplexní stimulování smyslů, jimiž se však postupně otupují a tak potřebují stimuly ještě silnější. Dychtíme po vzrušení - po komplexu pohledů, zvuků, rozechvění a doteků, do něhož musí být nahuštěno všechno možné v co nejkratším čase.

Abychom udrželi tento "standard", je většina z nás ochotna se spokojit s životem, který převážně spočívá v provádění nudných prací, přičemž získáváme prostředky na to, abychom se vytrhli z nudy chvílkami hektických a nákladných radovánek. Tyto chvílky jsou pokládány za pravý život, za pravý účel, jemuž práce slouží jako nezbytné zlo. Nebo si představujeme, že ospravedlněním takové práce je povznesení rodiny, aby pokračovala ve stejném druhu činnosti za účelem založení další rodiny...a tak dále do nekonečna.

Nejde tu o karikaturu. Je to prostá realita miliónů životů tak všedních, že ztěží třeba zabývat se podrobnostmi - ledaže si povšimneme úzkosti a frustrace lidí, kteří se s tím spokojují, protože nevědí, jak jinak si počínat.

Co tedy máme dělat? Zdá se, že jsou dvě možnosti. První je objevit tak či onak nový mýtus, nebo přesvědčivě oživit některý mýtus starý. Není-li věda schopna dokázat, že Bůh neexistuje, můžeme se snažit žít a jednat na základě pouhé pravděpodobnosti, že konec konců existovat může. Zdá se, že v takové hře není co ztratit, protože znamená-li smrt konec, pak se nikdy nedovíme, že jsme prohráli. Nikdy to však nepovede k živé víře, neboť ve skutečnosti je to asi tolik, jako bychom řekli: "Protože tak jako tak je všechno marné, dělejme jakoby to marné nebylo." Druhou alternativou je snažit se tvrdě vyrovnat se skutečností, že "život je pohádka vyprávěná bláznem" a udělat z něj co

se dá, ponechávající vědě a výrobě, aby nám podle svých možností sloužily na naší pouti od ničeho k ničemu.

Tyto alternativy však nejsou jediným řešením. Můžeme začít se vším agnosticismem kritické vědy. Můžeme otevřeně připustit, že nemáme žádné vědecké důvody pro víru v Boha, v osobní nesmrtelnost či cokoli absolutního. Můžeme se zcela zřítí snahy věřit a brát život jaký je a nic víc. Z tohoto výchozího bodu vede další cesta života, která nevyžaduje ani mýty, ani zoufalství. Vyžaduje však úplný převrat v našich obvyklých, zvykových způsobech myšlení a cítění.

Zvláštní na tomto převratu je, že odhaluje pravdu za tak zvanými mýty tradičního náboženství a metafyziky. Odhaluje nikoli náboženskou víru, ale skutečné reality, odpovídající - překvapujícím způsobem - ideám o Bohu a věčném životě. Jsou důvody předpokládat, že převrat tohoto druhu byl původním zdrojem některých hlavních náboženských představ, které jsou vůči němu v obdobném vztahu jako realita k symbolu a příčina k následku. Obvyklým omylem obyčejné náboženské praxe je, že zaměňuje symbol za realitu, že se podívá na prst ukazující cestu, ale pak jej

z pohodlnosti raději ocucává než aby šla kam ukazuje. Náboženské myšlenky jsou jako slova - málo užitečné a často zavádějící - pokud neznáte konkrétní reality, k nimž se vztahují. Slovo "voda" je užitečným sdělovacím prostředkem mezi těmi, kdo vodu znají. Totéž platí o slově a představě, kterou nazýváme "Bůh".

Nechci tu dělat tajuplné narážky anebo si dělat nárok na "tajné vědění". Skutečnost, která odpovídá slovům "Bůh" a "věčný život" je poctivá, bez masky, prostá a všem otevřená k vidění. Ale toto vidění vyžaduje úpravu mysli, stejně jako jasné vidění někdy vyžaduje úpravu očí.

Objevení této skutečnosti je spíše ztěžováno než usnadněno vírou, ať už se věří v Boha nebo v ateismus. Musíme zde jasně rozlišovat mezi vírou a věřením, protože v běžné praxi věření (belief) začalo označovat stav mysli, který je téměř opakem víry (faith). Věřením, jak to slovo zde používám znamená přesvědčení, že pravda je to, co by nám bylo příjemné, nebo co bychom si přáli, aby bylo. Věřící je ochoten otevřít svou mysl pravdě za podmínky, že se shoduje s jeho předem přijatými názory a přáními. Naproti tomu víra je bezvýhradné otevření mysli pravdě, ať jsou její důsledky jakékoli. Víra není předpojatá, je ponořením se do neznámého. Věřením svazuje, víra osvobozuje. V tomto smyslu slova je víra podstatnou ctností vědy a obdobně i každého náboženství, které není sebeklamem.

Většina z nás věří, abychom se cítili jistí, abychom našim individuálním životům dali zdání ceny a významu. Věřením se takto stalo

pokusem zachytit se života, uchvátit jej a držet jej pro sebe. Životu a jeho tajemstvím však nelze porozumět, pokud se jej snažíte uchvátit. Ovšem že to nemůžete, tak jako nemůžete odnést řeku ve vědru. Snažíte-li se uzavřít tekoucí vodu do vědra, pak jí jasně nerozumíte a budete stále zklamán, protože voda ve vědru už není tekoucí voda. Abyste "měl" tekoucí vodu, musíte ji vylít a nechat ji téci. Totéž platí o životě a o Bohu.

Současný stav lidského myšlení a dějin je zvláště zralý pro ono "nechat téci". Naše mysl byla proto připravena úplným zhroucením věr, v nichž jsme hledali bezpečnost. Z určitého hlediska - a i když to zní nezvykle - v přesné shodě s jistými náboženskými tradicemi, toto zmizení starých skal a jistot není neštěstím, ale spíše požehnáním. Vždy nás vyzývá, abychom čelili realitám s otevřenou myslí, jako můžete vidět oblohu jen čistým oknem. Neuvidíte oblohu, natřete-li sklo modrou barvou.

Avšak "náboženští lidé", kteří brání seškrabání barvy se skla, kteří pohlížejí na vědecký postoj s obavami a nedůvěrou a zaměňují víru za náklonnost k jistým ideám, ignorují kupodivu zákony duchovního života, které by mohli nalézt ve vlastních svatých knihách. Pečlivé studium srovnávacího náboženství a duchovní filosofie ukazuje, že opuštění jakéhokoliv věření a lpění na budoucím životě, protože jej chceme vlastnit a rovněž zanechání pokusů o únik z konečnosti a smrtelnosti jsou pravidelným a normálním stavem na duchovní cestě. Toto je skutečně tak "základní princip" duchovního života, že měl být jasný od samého začátku; překvapuje, že učení teologové přejali by snad všechno, jen ne vztah spolupráce s kritickou filosofií vědy.

Že spásy se dosahuje jen když zemře lidská forma Boží, to není jistě žádná novinka. Ale patrně už nebylo tak snadné nahlédnout, že zlidštěná forma Boha není prostě jen historický Kristus, ale též obrazy, ideje a věření v Absolutno, k nimž se člověk v mysli upíná. Zde je plný význam příkázání: "Nebudeš si dělat žádné modly, ani obrazy čehokoliv, co je na nebesích...aniž se jim budeš klanět a je uctívat."

Objevit konečnou realitu života, věčnost, Boha, absolutno - znamená ustát ve snaze zachytit je do tvaru model. Těmito modlami nejsou jen primitivní představy o Bohu v podobě starého pána na zlatém trůně. Modlami jsou naše různá věření, naše hýčkané předsudky o pravdě, které brání bezvýhradnému otevření mysli a srdce realitě. Představ a obrazů lze právem použít k vyjádření pravdy, nikoli k tomu, abychom ji učinili svým vlastnictvím.

To bylo vždy uznáváno ve velkých orientálních tradicích - v buddhismu, Védantě a v taoismu. Princip nebyl neznám ani

křesťanům, neboť byl obsažen implicitně v celém životním příběhu a učení Kristově. Kristův život byl od samého počátku plným přijetím a podrobením se nejistotě: "Lišky mají doupat, ptáci nebeští svá hnízda, avšak syn člověka nemá, kam by hlavu složil."

Tento princip ještě více vynikne, když Krista považujeme za božského v nejortodoxnějším smyslu - jako jediné a zvláštní vtělení Boha. Je totiž základním tématem Kristova příběhu, že on jako "vtělený obraz" boží se stává pramenem života právě tím, že je jako obraz zničen. Učedníkům, kteří se pokoušeli přiblížit se k jeho božství v podobě jeho lidské osobnosti, vysvětloval: "Nepadne-li zrno do země a nezemře, zůstane osamoceno. Když však zemře, přináší užitek mnohonásobný." Ve stejném tónu je i varoval: "Je pro vás prospěšné, že já odcházím, neboť kdybych neodešel nemohl by k vám přijít Duch svatý."

Tato slova jsou víc než kdykoliv dříve potřebná pro křesťany, a vyjadřují přesně podmínky naší doby. Nikdy jsme totiž zcela neporozuměli převratnému smyslu, který obsahují - neuvěřitelné pravdě, že to, co náboženství nazývá viděním Boha lze nalézt, když se vzdáme jakéhokoliv věření v ideu Boha. Podle stejného zákona opačného úsilí nalézáme "nekonečné" a "absolutní" nikoli když se snažíme uniknout z konečného a relativního světa, ale když co nejplněji přijmeme jeho omezení. I když se to zdá paradoxní, nacházíme obdobně smysl v životě jen když shledáme, že nemá účel a poznáme "tajemství vesmíru" až když dojdeme k přesvědčení, že o něm neznáme zhora nic. Obyčejný agnostik, relativista či materialista tohoto stupně nedosahují, protože nesledují svou linii úvah soustavně až do konce - do konce, který by se stal překvapením jejich života. Příliš brzy opouštějí víru, otevřenost k realitě a dopouštějí aby se z jejich názorů stala doktrína. Odhalení tajemství, divu divů, nepotřebuje věření, neboť věřit můžeme jen v to, co jsme již poznali, o čem jsme si již utvořili úsudek a představu. Avšak "ONO" je mimo veškerou představu. Musíme jen dosti široce otevřít oči naší mysli a "pravda vyjde najevo."

II. Strast a čas

Čas od času většina z nás závidí zvířatům. Trpí a umírají, ale nezdá se, že z toho dělají problém. V jejich životě se zdá být tak málo komplikací. Jedí, když mají hlad a spí když jsou unavena; zdá se, že to málo jejich příprav na budoucnost ovládá spíše instinkt než obavy. Pokud můžeme soudit, je každé zvíře tak zaneprázdněno tím co právě dělá, že se mu v hlavě nenarodí otázka, zda život má význam nebo

budoucnost. Pro zvíře spočívá štěstí v radosti ze života v přítomné chvíli, nikoliv v sebeujišťování, že je před ním celá budoucnost radostí.

Není to proto, že zvíře je poměrně málo citlivé stvoření. Jeho zrak, sluch či čich jsou často mnohem citlivější než naše a ztěžuje lze pochybovat, že se nesmírně radují z potravy či spánku. Přes ostrost svých smyslů má však zvíře poněkud necitlivý mozek, je specializovanější než náš, což způsobuje, že zvíře je návykový tvor; není schopné rozumovat a tvořit abstrakce a má krajně omezené schopnosti paměti a předvídání.

Citlivý lidský mozek přispívá bezesporu nesmírně k bohatosti života. Draze však za to platíme, neboť všestranné zvýšení citlivosti mimořádně zvyšuje naši zranitelnost. Můžeme se stát méně zranitelnými tím, že se staneme méně citlivými - víc než kámen a méně než člověk - a tím méně schopnými se radovat. Citlivost vyžaduje vysoký stupeň jemnosti a křehkosti - zřítelnice, ušní bubínky, chuťová čidla, nervová zakončení - a jako vrchol všeho nanejvýš choulostivý organismus mozku. Nejsou jen jemné a křehké, ale také nejsnáze odumřou. Zdá se, že neexistuje účinná cesta, jak snížit choulostivost a malou životnost živých tkání, aniž by se současně snížila jejich živost a citlivost.

Máme-li být schopni se intenzivně radovat, musíme mít také sklon k intenzivním bolestem. Radost milujeme, bolest nenávidíme, ale jak se zdá, není možné mít jednu bez druhé. Ta dvojice jako by se musela střídát, protože trvalá radost nebo rozkoš je stimulem, který buď ztrácí účinnost, nebo musí být stupňován. A toto stupňování způsobí buď otupení smyslů nebo se změní v bolest. Trvalé požívání bohaté stravy ničí chuť nebo vyvolává nemoc.

V té míře, jak považujeme život za dobrý, musí být smrt úměrně zlá. Čím více jsme schopni někoho milovat a radovat se z jeho společnosti, tím větší je naše bolest z jeho smrti nebo z rozloučení. Čím hlouběji se energie našeho vědomí ponoří do světa zkušenosti, tím vyšší cenu musí platit za své poznání. Je pochopitelné, že se někdy tážeme, zda život v tomto směru nezašel příliš daleko, zda se "hra vůbec vyplácí" a zda by nebylo lepší obrátit vývoj jedině možným jiným směrem - to je zpět k relativnímu klidu zvířat, rostlin a minerálů.

O cosi podobného se často pokoušíme. Některé ženy, když utrpí hlubokou citovou křivdu v lásce či v manželství, se zapřísáhnou, že už nikdy nedovolí jinému muži, aby si pohrával s jejich city a přijímají tak úlohu zatvrzelé a zahořklé staré panny. Ještě obvyklejším případem je citlivý chlapec, který se ve škole naučí obrňovat se proti životu skořápkou "tvrdého hocha". Když pak dospěje, hraje v sebeobraně roli filištína, pro něhož všechna intelektuální a citová kultura je zženštilostí a "měkkotou". Když se dovede do krajnosti, končí takovýto typ vztahu k

životu logicky sebevraždou. Zarputilý člověk jako by vždy spáchal částečnou sebevraždu; nějaká část jeho osobnosti již zemřela.

Jestliže máme tedy být plně lidští, plně živí a vnímaví, musíme být, jak se zdá, ochotni trpět za své radosti. Bez takové ochoty nemůže vzrůstat intenzita vědomí. Obecně vzato však tuto ochotu nemáme a předpokládat opak by se dalo považovat z podivínství. Vždyť "příroda v nás" se tak vzpírá bolesti, že i jen myšlenka na "souhlas" se snášením bolesti nad jistou mez by se mohla zdát nemožná a bez obsahu.

Za těchto okolností je život, který žijeme, protikladný a konfliktní. Protože obsahem vědomí musí být jak radost, tak i bolest, je honba za radostmi směřující k vyloučení bolesti ve skutečnosti snahou ztratit vědomí. Protože taková ztráta je v zásadě totéž jako smrt, znamená to, že čím více usilujeme o život (jako radost), tím více ve skutečnosti zabíjíme to, co milujeme.

A to je vskutku obvyklý vztah člověka k tak mnohému co miluje. Vždyť větší část lidské činnosti měří k zajištění trvalosti zážitků a radostí, které můžeme milovat jen proto, že se mění. Hudba je příjemná pro svůj rytmus a melodický spád. Když ten spád zadržíte a prodloužíte tón či akord nad jeho čas, zničíte rytmus. Protože život je obdobně plynulý proces, jsou jeho nezbytnými součástmi i změna i smrt. Pracovat na jejich vyloučení znamená pracovat proti životu.

Prosté prožívání změn bolesti a radosti však v žádném případě není jádrem lidského problému. Důvod, proč si přejeme, aby život měl smysl, proč toužíme po Bohu či věčném životě, není snaha zbavit se bezprostředního zážitku bolesti. Ze žádného takového důvodu si také neosvojujeme návykové postoje a role permanentní sebeobran. Skutečný problém nevzniká z okamžitého pocíťování bolesti, ale z udivujících schopností naší paměti a předvídání - stručně řečeno z našeho vnímání **času**.

Zvířeti postačuje ke štěstí, může-li se těšit z přítomného okamžiku. Člověk se tím však ztěžší spokojí. Je více soustředěn na to, aby měl hezké vzpomínky a očekávání - zvláště ta očekávání. Je-li si jimi jist, umí se vyrovnat i s krajně ubohou přítomností. Bez takové jistoty se může cítit krajně bídne i uprostřed okamžité fyzické rozkoše.

Představte si člověka, který ví, že za čtrnáct dní půjde na operaci. Zatím necítí žádnou fyzickou bolest; má dostatek jídla; je obklopen přáteli a láskou; má práci, která ho normálně velmi zajímá. Avšak schopnost těšit se z toho všeho mu odnímají stálé obavy. Stává se necitlivým k bezprostředním skutečnostem kolem sebe. Jeho mysl je zaujata čímsi, co ještě neexistuje. Ne že by o tom přemýšlel prakticky a snažil se rozhodnout, zda má operaci podstoupit či nikoli, nebo že by dělal plány, jak zajistit rodinu a své záležitosti pro případ, že by zemřel.

Všechna tato rozhodnutí již byla učiněna. On však uvažuje o operaci způsobem zcela neplodným, který nepřispívá k řešení žádného problému a který ničí jeho přítomnou radost ze života. Nemůže si však pomoci.

Toto je typický lidský problém. Předmětem obav nemusí být blížící se operace. Může to být otázka nájemného na příští měsíc, hrozící válka nebo společenská katastrofa, problém dostatečných úspor pro stáří, či konečně problém smrti. Takovým "ničitelem přítomnosti" nemusí být jen hrozba do budoucnosti. Může to být něco z minulosti, vzpomínka na ublížení, zločin či nerozvážnost, co stále straší v přítomnosti jako pocit hněvu či viny. Síla paměti a očekávání je taková, že minulost a budoucnost není pro většinu lidí tak skutečná jako přítomnost, ale **skutečnější**. Přítomnost nelze prožívat šťastně, pokud minulost nebyla vyčištěna a pokud budoucnost není slibná.

Schopnost pamatovat si a předvídat - vytvářet spořádaný sled z nesouvislé tříště okamžiku - nepochybně představuje podivuhodný rozvoj citlivosti. Svým způsobem je vrcholným výkonem lidského mozku, který člověku dává mimořádné schopnosti k přežití a přizpůsobení se životu. Avšak způsob, jímž tuto schopnost používáme obvykle, je schopen zničit všechny její výhody. Málo nám prospěje, jsme-li schopni si pamatovat a předvídat, když nás to činí neschopnými plně žít v přítomnosti.

K čemu je schopnost si naplánovat, co budu jíst příští týden, když se nemohu opravdově těšit z jídel, která mám na stole? Jsem-li tak zaměstnán tím, co budu jíst příští týden, že se nemohu plně radovat z toho, co jím právě teď, budu mít stejnou potíže, až se z jídelníčku na příští týden stane "přítomnost".

Jestliže je v tomto okamžiku mé štěstí široce závislé na šťastných vzpomínkách a na očekávání budoucího štěstí, pak si přítomnost uvědomuji jen matně. I nadále si budu matně uvědomovat přítomnost, až ty dobré události, které jsem očekával, budou právě probíhat. Vytvořil jsem si totiž zvyk hledět nazpět a dopředu, který mně ztěžuje hledět si toho, co je zde a nyní. Pokud tedy mám ve vědomí minulost a budoucnost tak, že si méně uvědomuji přítomnost, musím se s údivem ptát, zda vlastně žiji ve skutečném světě.

Budoucnost je konec konců zcela bez významu a důležitosti, pokud se dříve nebo později nestane přítomností. Příprava budoucnosti, která se nestane přítomností, je takto stejně absurdní jako příprava budoucnosti, která se dostaví, ale nalezne mne "nepřítomna", jak hledím přes její ramena, místo abych se jí díval do tváře.

Tento druh žití v nadějných představách spíše než v realitě přítomnosti je speciální obtíž obchodníků, kteří žijí zcela proto, aby

vydělávali peníze. Mnoho bohatých lidí rozumí daleko více tomu, jak vydělávat a šetřit peníze, než jak je užívat a radovat se z nich. Zapomínají žít, protože se stále připravují žít. Místo aby si vydělávali na živobytí, vydělávají většinou pro další výdělek a tak, když přijde čas k odpočinku, jsou neschopni odpočívat. Mnohý "úspěšný" muž se nudí a cítí se bídňě, když přijde do důchodu a vrací se ke své práci, aby zabránil mladšímu muži zaujmout jeho místo.

Způsob, jak používáme paměť a předvídání, spíše snižuje než zvyšuje naši životní adaptabilitu ještě z jiného hlediska. Musíme-li mít záruku šťastné budoucnosti, abychom se radovali z radostné současnosti, pak si "stavíme vzdušné zámky". Taková záruka neexistuje. I ty nejlepší předpovědi jsou stále ještě více věci pravděpodobnosti než jistoty a pokud víme, každý z nás jde vstříc utrpení a smrti. Jestliže tedy nemůžeme šťastně žít bez zajištěné budoucnosti, pak určitě nejsme přizpůsobeni k životu na tomto konečném světě, kde se na vzdory nejlepším plánům stávají náhody a kde nakonec přichází smrt.

To je tedy problém člověka: Za každé rozšíření vědomí se musí platit. Nemůžeme být vnímavější k radosti bez větší vnímavosti k bolesti. Tím že si pamatujeme minulost, můžeme plánovat budoucnost. Avšak schopnost naplánovat si radost je vyvážena "schopností" hrozit se bolesti a neznáma. Zostřený smysl pro minulost a budoucnost nám dává příslušně otupený smysl pro přítomnost. Jinými slovy - zdá se, že jsme dosáhli bodu, kdy výhody vědomé existence jsou vyváženy příslušnými nevýhodami, kdy krajní citlivost nám znemožňuje přizpůsobení.

Za těchto okolností máme pocit, že jsme v rozporu s vlastním tělem a okolním světem a působí jako útěcha, můžeme-li si představit, že jsme tomto rozporném světě jen "cizinci a poutníky." Neboť jsou-li naše přání v rozporu se vším, co nám tento konečný svět může nabídnout, může se zdát, že naše přirozenost není z tohoto světa a že naše srdce jsou stvořena ne pro konečnost, ale pro nekonečnost. Nespokojenost našich duší se jeví jako znamení a pečeť jejich božského původu.

Avšak je touha po něčem důkazem, že to existuje? Víme, že tomu tak nezbytně vůbec není. Může nás utěšit pomyšlení, že jsme příslušníky jiného než tohoto světa a že se po svém vyhnání můžeme podle přání svého srdce vrátit do svého skutečného domova. Jsme-li ale občany tohoto světa a nemůže-li být nakonec uspokojena nespokojenost naší duše - neudělala pak příroda vážnou chybu, když stvořila člověka?

Opravdu se totiž zdá, že v člověku je život v beznadějném konfliktu sám se sebou. Abychom byli šťastni, musíme mít to, co mít nemůžeme. V člověku počala příroda přání, která není schopna uspokojit. Aby mu

umožnila pít většími doušky ze studánky radosti, vytvořila v člověku schopnosti, které zvyšují jeho citlivost vůči bolesti. Dala nám moc ovládat tak trochu budoucnost - a platíme za to zdrcujícím poznáním, že nakonec budeme poraženi a zanikneme. Shledáme-li to absurdním, znamená to jen, že příroda v nás dala vzniknout inteligenci proto, abychom ji mohli veřejně obvinít z absurdního postupu. Zdá se, že vědomí je důmyslný způsob, jak příroda trýzní sama sebe.

Nemyslíme si ovšem, že tomu tak opravdu je. Dalo by se však lehce ukázat, že většina opačných úvah jsou jen zbožná přání, což je metoda přírody jak odkládat sebevraždu, aby nesmysl mohl pokračovat. Pouhé rozumování tedy nestačí. Musíme jít hlouběji. Musíme nahlédnout do tohoto života, do této přírody, která v nás dospěla k vědomí sebe a zjistit, zda je vskutku v rozporu sama se sebou, zda opravdu touží po jistotě a bezbolestnosti, kterých její individualisované formy nemohou nikdy dosáhnout.

III. Veliký proud

Zdá se, že jsme jako mouchy chycené na medu. Protože život je sladký, nechceme se ho vzdát a přitom čím více se do něj zaplétáme, tím jsme spoutanější, více omezení a rozvrácení. Milujeme a nenávidíme život současně. Zamilováváme se do lidí a do vlastnictví, jen abychom byli trýzněni strachem o ně. Konflikt není jen mezi námi a okolním světem; je i uvnitř nás. Nezkrotná příroda je totiž jak kolem, tak i v nás. Tento "život", který nás vyvádí z míry a který je současně líbezný a podléhající zkáze, příjemný a bolestný, který je požehnáním i kletbou, je současně životem našich vlastních těl.

Jako bychom byli rozděleni na dvě části. Na jedné straně je vědomé "Já", zároveň intrikující i klamané, tvor chycený v pasti. Na druhé straně je druhé "já", které je součástí přírody - svéhlavé tělo se svými omezeními, která nás při vší kráse přivádějí k zoufalství. "Já" se považuje za rozumného kolegu a stále kritizuje druhé "já" za jeho zvrácenost, - za vášně, jež přivádějí "Já" do zmatků, za to, že tak snadno podléhá bolestným a nebezpečným nemocem, že má orgány, které se opotřebovávají, že má choutky, které nelze nikdy uspokojit zcela a které jsou uzpůsobeny tak, že onemocníte, když se o to pokusíte v jednom velkém náporu.

Snad nejvíc na tomto druhém "já", na vesmíru a na přírodě popuzuje, že nejsou nikdy v klidu. Jsou jako krásná žena, která nebude nikdy získána a jejímž půvabem je právě její nestálost. Pomíjivost a proměnlivost světa je součástí a dílem jeho životnosti a půvabu. Básníci proto tvoří často svá nejlepší díla, když mluví o změně - o "pomíjivosti

lidského života". Krása takové poezie spočívá v čemsi větším, než v nostalgickém tónu, který svírá hrdlo:

"Skončily teď naše radovánky
tito herci našich rolí
byly to pouhé přízraky
a rozplynuly se do vzduchu
jak jsem vám předpovídal
do řídkého vzduchu
a jako vzdušné stavby této vize
skvělé paláce a mrakodrapy, vznosné chrámy
a velký globus Země se vším co nese se rozplynou
nezanechavše stopy své zkázy
jako když světlo zhasne
za stínohrou."

V této kráse je něco víc než jen sled melodických obrazů a téma rozplynutí si jenom nevypůjčuje svou nádheru z věcí, jež se rozpadnou. Spíše je pravda, že tyto obrazy, ač jsou krásné samy o sobě, ožívají v aktu ničení. Básník z nich snímá statickou pevnost a mění krásu, která by byla jinak pouze sošnou nebo architektonickou na hudbu, která odumírá, jakmile dozní. Mrakodrapy, paláce a chrámy se rozechvívají a hrouť pod výstřelky života, které se v nich odehrávají. Pomíjet znamená žít; setrvání a pokračování je umírání. "Nepadne-li zrno do země a nezemře, zůstává osamoceno. Když však zemře, přinese hojný užitek."

Neboť básníci uzřeli pravdu, že život, změna, pohyb a nejistota jsou různá jména pro stejnou věc. Zde - pokud vůbec někde - je pravda krásou, neboť pohyb a rytmus jsou jakoby vůní všech líbezných věcí. V sochařství, architektuře a malířství zůstává konečný tvar v klidu, ale i tak v něm oko nachází zalíbení jen když je v něm jistá asymetrie, když vypadá jako by se pohyboval, i když je ztuhlý v kameni.

Není to pak zvláštní nedůslednost a nepřirozený paradox, když "Já" odporuje změnám v "já" a ve vesmíru, který je obklopuje? Změna totiž není jen ničivou silou. Každá forma je ve skutečnosti modelem pohybu a každá živá věc je jako řeka, která by nikdy nemohla přitékat, kdyby neodtékala. Život a smrt nejsou dvě protikladné síly; jsou prostě dvěma způsoby nahlížení na jednu a tutéž sílu, neboť změnový pohyb je právě tak tvůrcem, jako ničitelem. Lidské tělo žije, protože je komplexem pohybů, cirkulací, dýchání a zažívání. Odporovat změně, snaha lpět na životě, je proto něco, jako zadržovat dech. Vytrváte-li, zabijete se.

Když o sobě uvažujeme, jako bychom byli rozděleni na "Já" a "já" snadno zapomínáme, že i vědomí žije proto, že je v pohybu. Je právě tak částí a výtvozem proudu změny, jako tělo a celý svět přírody. Podíváte-li se pozorně, uvidíte, že vědomí - to co nazýváte "Já" - je skutečně proud zážitků, vjemů, myšlenek a pocitů v neustálém pohybu. Ale protože tyto zážitky zahrnují i paměť, máme dojem, že "Já" je cosi pevného a trvalého, jako deska, na niž život píše záznam.

Tato "deska" se však s píšícím prstem pohybuje, jako se čeří řeka když teče, takže paměť se podobá záznamu psanému na vodu, záznamu nikoli z rytých písmen, ale z vln, rozvlněných zase jinými vlnami, kterým říkáme smyslové počítky a fakta. Rozdíl mezi "Já" a "já" je z velké části iluzí paměti. Ve skutečnosti má "Já" stejnou povahu jako "já". Je částí našeho souhrnného bytí právě tak, jako hlava je částí těla. Pokud si to však neuvědomíme, pak "Já" a "já", hlava a tělo, se cítí být navzájem oddělené. "Já", které nechápe, že je rovněž součástí proudu změn, se snaží dát světu a zážitku smysl tím, že je fixuje, tj. zastaví v pohybu.

Z toho pak vznikne boj mezi vědomím a přírodou, mezi touhou po trvalosti a tvrdou skutečností toku. Je to nutně zcela marný a frustrující boj, bludný kruh, neboť jde o konflikt mezi dvěma částmi téže věci. Musí vést myšlení i činy stále rychleji do kruhů, které nikam nevedou. Pokud totiž nejsme schopni vidět, že náš život **je** změna, stavíme sebe proti sobě a začínáme se podobat Ouroborovi, zvrhlému hadu, který se snaží spolknout svůj vlastní ocas. Ouroboros je věčným symbolem všech bludných kruhů, všech snah rozdvojit naše bytí a udělat z jedné části přemožitele části druhé.

Ať se o to snažíme jakkoliv, "fixování" nedá nikdy změně smysl. Jedinou cestou, jak dát smysl změně, je ponořit se do ní, pohybovat se s ní a zapojit se do tance.

Náboženství, jak je většina z nás poznala, se zcela jasně pokusilo dát smysl životu fixací. Snažilo se dát tomuto pomíjivému světu význam tím, že jej uvedlo do vztahu k neměnnému Bohu a tím, že jeho cíl a účel je v nesmrtelném životě, v němž jednotlivec splyne v jedno s neměnným božstvím. "Odpočinutí věčné dej jim Pane a Světlo věčné ať jim svítí". Obdobně se náboženství snaží dát smysl vířivým pohybům historie tím, že je váže na zákony stanovené Bohem, jehož "Slova trvají na věky".

Vyrobili jsme si problém tím, že jsme pomíchali to, co je pochopitelné s tím, co je stanoveno (fixováno). Máme za to, že není možné dávat smysl životu, pokud tok událostí nemůže být nějak zasazen do rámce pevných forem. Aby měl život význam, musí být srozumitelný pomocí pevných pojmů a zákonů a ty zase musí odpovídat věčným a neměnným skutečnostem za měnící se scénou (1). Rozumí-li

se však "smysluplným životem" toto, pak jsme si dali nespílitelný úkol vytvořit něco fixního, neměnného z toku.

Dříve než můžeme objevit, zda existuje lepší cesta, jak pochopit náš vesmír, musíme jasně poznat, jak došlo k tomuto zmatení pojmů "smyslu" a fixace, tj. určenosti.

Jádro nesnází je v tom, že jsme rozvinuli schopnost myšlení tak rychle a tak jednostranně, že jsme zapomněli na vnitřní vztah mezi myšlenkami a událostmi, mezi slovy a věcmi. Vědomé myšlení se rychle vzrnáhalo a vytvořilo svůj vlastní svět. Když shledáme, že tento svět myšlení je v rozporu se skutečným světem, pocítujeme to jako hluboký nesoulad mezi "Já", vědomým myslitelem a přírodou. Tento jednostranný vývoj člověka není vlastní jen intelektuálům a "přemýšlivcům", kteří jsou jen krajními případy sklonu, jenž postihl celou naši civilizaci.

-----
(1) Později v této knize uvidíme, že tyto metafyzické pojmy o neměnném věčném mohou mít jiný smysl. Nezahrnují nutně statický pohled na skutečnost a i když jsou obvykle používány jako po kusy "zadržet tok", není tomu tak vždy.

Zapomněli jsme, že myšlenky a slova jsou jen **konvence** a že je osudné brát konvence příliš vážně. Konvence je užitečné společenské zařízení, jako na příklad peníze. Peníze odstraňují obtíže směnného obchodu. Ale je absurdní brát peníze příliš vážně, zaměňovat je za skutečné bohatství; nepřinesou vám užitek, když je budete jíst nebo se budete do nich oblékat. Peníze jsou více či méně stálé, protože zlato, stříbro, dobrý cenný papír či bankovní bilance mohou dlouhou dobu "stát na místě". Skutečné bohatství, jako například potrava však podléhá zkáze. Oddělené společenství může vlastnit všechno zlato světa, ale jestliže nevyprodukuje úrodu, vymře hladem.

Nějak podobně jsou myšlenky, pojmy a slova "mincemi" za skutečné věci. Skutečnými věcmi však nejsou a v mnohém ohledu jim vůbec neodpovídají. Jak je tomu s penězi a bohatstvím, tak je tomu také s myšlenkami a věcmi: pojmy a slova jsou víceméně fixní, stálé, zatímco skutečné věci se mění.

Je snažší říci "Já" než ukázat na své tělo a říci "potřebuji" než se pokoušet vystihnout neurčitý pocit v ústech a v žaludku. Je pohodlnější říci "vodu" než zavést přítele ke studni a dělat přiměřené pohyby. Rovněž je výhodné se dohodnout, že budeme užívat tytéž výrazy pro stejné věci a že nebudeme výrazy měnit, i když věci, kterými je označujeme, jsou v neustálém pohybu.

Síla slov se zpočátku musela jevit jako kouzlo a vskutku - zázraky, které slovesné myšlení vytvořilo, tento dojem potvrzovaly. Co to muselo být za zázrak zbavit se obtíží posunkové řeči a zavolat přítele jednoduše tím, že se vytvoří krátký zvuk jeho jména! Nelze se divit, že jména byla považována za tajemné projevy nadpřirozené síly a že lidé ztotožňovali své jméno se svou duší, či že je používali k vyvolávání duchovních sil. Síla nebo schopnost slov se dostala ovšem do lidských hlav i jinými cestami. Definovat začalo mít téměř stejný význam jako rozumět. A co je ještě významnější, slova umožnila člověku definovat sama sebe - označit jistou část svých zážitků "Já".

To je snad význam starého přesvědčení, že jméno je duše. Vždyť definovat značí izolovat, oddělit jistý komplex forem z proudu života a říci: Toto je "Já". Může-li člověk pojmenovat a definovat sám sebe, cítí, že má svoji identitu. A začíná se takto pociťovat - podobně jako slovo - separovaně a staticky, jako by nad skutečným, plynoucím světem přírody.

Pocitem oddělení začíná povědomí konfliktu mezi člověkem na jedné a přírodou na druhé straně. Řeč a myšlení se sporu chopí a kouzlo umožňující vyvolat člověka tím, že se zavolá jménem, se použije na celý vesmír. Jeho síly dostanou jméno a osobu a jsou vzývány v mytologiích a v náboženství. Přírodní děje jsou vykládány jako smysluplné, neboť všechny pravidelné procesy - jako oběh hvězd a změn ročních období - mohou být vystiženy slovy a připsány činnosti bohů nebo Boha, věčného Slova. Později používá stejného postupu i věda, když studuje každou pravidelnost ve vesmíru, definuje ji a třídí a používá tak slov způsobem ještě podivuhodnějším.

Protože však z povahy a užití slov a myšlenek vyplývá, že jsou pevné, ohraničené a oddělené, je nesmírně obtížné popsat nejdůležitější charakteristiku života - jeho pohyb a plynulost. Právě tak jako peníze nepředstavují pomíjivost a jedlost potravin, tak slova a myšlenky nepředstavují vitalitu života. Vztah mezi myšlenkou a pohybem je něco jako rozdíl mezi skutečně běžícím mužem a kresleným filmem, který ukazuje běh jako serii klidových poloh.

Ke konvenci "klidových poloh" se uchylujeme, kdykoli chceme myslit či popsat nějaké pohybující se těleso, jako třeba vlak, který je v tom a v tom čase na tom a tom místě. Ale není to zcela přesné. Můžete říci, že vlak je v jistém místě "nyní". Ale než vyslovíte "nyní", spotřebuje to nějaký čas a během tohoto času, i když krátkého, se vlak pohyboval, můžete jen říci, jedoucí vlak právě je, (to je stojí) v určitém okamžiku v určitém bodě - pokud tyto veličiny jsou nekonečně malé. Nekonečně malé body a okamžiky jsou vždy pomyslné a zdomácněly spíše v matematické teorii než ve skutečném světě.

Vědeckým úvahám nejlépe vyhovuje považovat pohyb za serii velmi malých rázů či klidových poloh. Zmatek ovšem nastane, když takto dohodnutým způsobem popsany a změněný svět ztotožníme se světem naší zkušenosti. Serie klidových poloh nepřenáší podstatnou životnost a krásu pohybu, pokud se nám rychle **nepohybuje** před očima. Definice i popis vynechávají to nejdůležitější.

Jakkoli užitečné jsou tyto konvence pro výpočty, řeč a logiku, vedou k nesmyslům, když se domníváme, že používaný jazyk nebo logika uvažování mohou skutečně definovat nebo vysvětlit "fyzicky" svět. Část lidské frustrace spočívá v tom, že jsme si zvykli očekávat, že nám řeč a myšlenky dají vysvětlení, která nám dát nemohou. Chtít, aby život byl "vysvětlitelný" v tomto smyslu, je chtít, aby byl něčím jiný než životem. Je to jako dávat přednost kreslenému filmu před skutečně běžícím člověkem. Mít pocit, že život nemá smysl, pokud "Já" nemůže být trvalé, je jako zamilovat se beznadějně do centimetru.

Slova a míry netvoří život; pouze jej symbolizují. Všechna "vysvětlení" vesmíru, zachycená ve slovních pojmech, jsou takto uzavřeným kruhem a ponechávají to nejpodstatnější nevysvětleno a nedefinováno. Již samotný slovník je takovým kruhem. Definuje slova pomocí jiných slov. Slovník se trochu přiblíží životu, když vám vedle slov ukáže obraz. Ale asi jste si všimli, že všechny obrázky ve slovníku jsou vázány spíše na podstatná jména než na slovesa. Sloveso "běžeti" by se muselo zobrazit jako série klidových poloh, obdobně jako obrázkový seriál "comics", protože slova či statické obrazy nemohou ani definovat, ani vysvětlit pohyb.

Dokonce i podstatná slova jsou konvencemi. Vy nedefinujete skutečné, živé "něco", když to spojíte se zvukem **člověk**.

Řekneme-li "toto je člověk" a ukážeme na sebe prstem, pak věc, na kterou ukazujeme, není "člověk". Přesněji jsme měli říci: "Toto je symbolizováno zvukem - člověk." Co je potom ale "toto"? Nevíme. To znamená, nemůžeme to definovat žádným stanoveným způsobem, i když v jiném smyslu to známe jako svůj bezprostřední zážitek - plynulý proces bez definovatelného začátku či konce. Je to jen konvence, která mne přesvědčuje, že jsem prostě tímto tělem, které je ohraničeno v prostoru kůží a zrodem a smrtí v čase.

Kde začínám a končím v prostoru? Mám vztah ke slunci a ke vzduchu, které jsou tak životně nutnou částí mé existence, jako mé srdce. Pohyb, jehož jsem modelem či smyčkou, začal nespočetné věky před událostí, kterou konvence oddělila a nazvala mým narozením, bude pokračovat dlouho potom, co nastane událost zvaná smrt. Pouze slova a konvence nás mohou oddělit od něčeho, co je zcela nedefinovatelné a co je vším.

Slova jsou užitečná, pokud s nimi nakládáme jako s konvencemi a užíváme jich jako pomyslných čar zeměpisné délky a šířky, které se kreslí na mapách, ale nelze je najít na skutečném zemském povrchu. V praxi jsme však všichni slovy očarováni. Zaměňujeme je za skutečný svět a snažíme se žít ve skutečném světě, jako by to byl svět slov. A pak se lekne a přijdeme o řeč, když slova "nesedí". Čím více se snažíme žít ve světě slov, tím více si připadáme osamělí a izolovaní, tím více vyměňujeme radost a živost věcí za určitost a jistotu. A na druhé straně - čím více nás to nutí si přiznat, že skutečně žijeme v reálném světě, tím méně se cítíme znalí, jistí a bezpeční v každém ohledu.

Zdravý rozum se ovšem neprosadí, dokud neuznáme rozdílnost obou zmíněných světů. Hranice působnosti a účel vědy chápeme žalostně chybně, když ztotožňujeme vesmír, jak jej věda popisuje, s vesmírem, v němž žijeme. Věda mluví o symbolu skutečného vesmíru a tento symbol má téměř stejné použití jako peníze. Je to vhodný spořič času při provádění praktických opatření. Když se však zamotají peníze a bohatství, skutečnost a věda, stane se ze symbolu břemeno.

Obdobně také vesmír, popisovaný formálním dogmatickým náboženstvím, není ničím více než symbolem skutečného světa, protože je stejným způsobem vykonstruován ze slovních a konvencionálních znaků. Oddělovat tuto "vykonstruovanou osobu" od ostatního vesmíru znamená oddělovat konvence. A požadovat, aby tato "vykonstruovaná osoba" byla věčná, znamená chtít, aby slova byla skutečností a trvat na tom, že konvence má věčné trvání. Lačníme po věčném trvání něčeho, co nikdy neexistovalo. Věda "zničila" náboženský symbol světa, neboť když se symboly zaměňují za skutečnost, jeví se různé způsoby symbolizování skutečnosti jako protiklad.

Vědecký způsob symbolizování světa je vhodnější pro praktické použití než způsob náboženský, ale to neznamená, že má také více "pravdy". Je pravdivější klasifikovat králíky podle masa než podle srsti? Záleží na tom, co s nimi chcete udělat. Srážka vědy s náboženstvím neukázala, že náboženství je falešné a věda pravdivá. Ukázala, že všechny systémy definování jsou vázány na nějaký účel a že žádný z nich nevystihuje skutečnou realitu. A protože náboženství bylo zneužíváno jako prostředek pro skutečné vystižení a vlastnění tajemství života, bylo do jisté míry "odbourání fasád" velice zapotřebí.

Zdá se však, že jsme v průběhu symbolizování vesmíru tím či oním způsobem k tomu či onomu účelu ztratili skutečnou radost a vlastní smysl života. Všechny ty různé definice vesmíru měly postranní motivy, protože byly spojovány spíše s budoucností než s přítomností. Náboženství chce zajišťovat budoucnost po smrti, věda ji chce zajistit

před smrtí a smrt oddálit. Ale zítřek a plány na zítřek nemohou mít význam, pokud nejste v plném kontaktu s realitou přítomného času, neboť žijeme vždy v přítomnosti a pouze v přítomnosti. Není žádná jiná realita než přítomná realita, takže i kdybychom měli žít po nekonečné věky, byl by "život pro budoucnost" věčným omylem.

Je to právě realita přítomnosti, ten pohyb, to živé nyní, které uniká všem definicím a popisům. Zde je onen tajuplný skutečný svět, který slova a pojmy nemohou nikdy "přišpendlit". Když žijeme stále pro budoucnost, ztrácíme dotyk s pramenem a středem života a v důsledku toho se celé kouzlo definování a pojmového myšlení dočasně zhroutilo.

Technické zázraky nás nutí žít v soukolí uspěchaného světa, který znásilňuje lidskou biologii, protože nám jedině umožňuje hnát se stále rychleji za budoucností. Zdravý rozum zjišťuje, že nemůže zvládnout projevy zvířete v člověku, zvířete mnohem zvířečtějšího než kterákoliv šelma, poblázněného a rozrušeného honbou za iluzemi. Specializace v záplavě slov, klasifikace a mechanické myšlení odřízly člověka od mnoha báječných sil "instinktu", které ovládají jeho tělo. Navíc pak jej přivedly k pocitu plného oddělení od vesmíru a od jeho vlastního "já". Když se takto veškerá filosofie rozplynula v relativismu a nemůže již dávat pevný smysl vesmíru, má izolované "já" žalostný pocit nejistoty a paniky, když zjišťuje, že celá jeho existence je v jasném rozporu s reálným světem.

Není ovšem nic nového na tvrzení, že myšlenky a slova nemohou dosáhnout až k posledním tajemstvím života a že Realita, nebo chcete-li, že Bůh nemohou být pochopeny konečnou myslí. Nové je jedině to, že toto tvrzení má teď spíše společenský než individuální charakter, že už není jen výsadou několika málo lidí, ale že je pociťováno širokými vrstvami. Téměř všechny duchovní tradice dospívají k poznání, že se dojde k bodu, kde se musí stát dvě věci: Člověk se musí zbavit pocitu svého odděleného "já" a musí se smířit se skutečností, že nemůže poznat, co je definovat poslední příčinu.

Tyto tradice rovněž uznávají, že za oním bodem dochází k "vidění Boha", které nelze vyjádřit slovy a které je určitě něčím docela jiným než spatřením zářícího gentlemana na zlatém trůně, nebo zábleskem oslepujícího světla, známým z literatury. Tradice rovněž udávají, že toto vidění je návratem k něčemu, co jsme kdysi měli a "ztratili" to, protože jsme to neoceníli, nebo nemohli ocenit. Toto vidění, je pak nezastřeným vědomím onoho nedefinovatelného "něčeho", co nazýváme životem, přítomnou realitou, velikým proudem, věčným nyní - a co je čistou pozorností, čistým vědomím bez pocitu oddělenosti od něho.

V okamžiku, kdy tomu dám jméno, už to není Bůh: je to člověk, strom, zelené, černé, rudé, měkké, tvrdé, dlouhé, krátké, atom, vesmír. Dalo by se souhlasit s každým teologem, který se pohoršuje nad panteismem, že tito obyvatelé světa slov a konvencí, tato směsice "věcí", které chápeme jako stálé a určité součásti skutečnosti, nejsou Bohem. Požádáte-li mne, abych vám ukázal Boha, ukáži na slunce, na strom nebo na červa. Ale řeknete-li: "Vy se tedy domníváte, že Bůh je slunce, strom, červ a všechny ty ostatní věci?" pak vám musím odpovědět, že jste vůbec nepochopili podstatu věci.

IV. Moudrost těla

Co je zážitek? Co je život? Co je pohyb? Co je skutečnost? Na všechny takové otázky musíme dát odpověď sv. Augustina na otázku, co je čas: "Já to vím, ale když se mě zeptáte, tak to nevím". Zážitek, život, pohyb a skutečnost je mnoho zvuků, které používáme pro symbolizování souhrnu vjemů, myšlenek, pocitů a přání. A když se zeptáte: "Co jsou to vjemy a tak dále" mohu jen odpovědět: "Nebudte pošetilí, víte velmi dobře, co to je. Nemůžeme pokračovat do nekonečna v definování věcí, aniž bychom nechodili v kruzích. Definovat znamená fixovat a když se na to pořádně podíváte, skutečný život není nic pevného."

Na konci minulé kapitoly jsme navrhli, že toto konečné "něco", co nemůže být definováno nebo fixováno, může být representováno slovem "Bůh". Je-li tomu tak, pak známe Boha stále - ale jakmile o něm začneme přemýšlet, už ho neznáme. Jakmile totiž začneme přemýšlet o zážitku, snažíme se jej fixovat do pevných forem a pojmů. Je to ten starý problém, jak svázat vodu do balíčků nebo jak zavřít vítr do krabice.

Náboženství však vždy učilo, že Bůh je něco, od čehož lze očekávat moudrost a vedení. Zvykli jsme si na myšlenku, že moudrost, to je znalost, rada a informace, může být vyjádřena slovními výpověďmi, které sestávají z určitých pokynů. Kdyby to byla pravda, dalo by se těžko nahlédnout, jak by se dala nějaká moudrost získat z toho, co nelze definovat.

Ve skutečnosti však ten druh moudrosti, která se dá vyjádřit formou určitých pokynů, není příliš četný a největší část moudrosti, kterou v běžném životě používáme, k nám nikdy nepřišla jako slovní informace. Nebyly to slovní výpovědi, s jejichž pomocí jsme se naučili dýchat, polykat, vidět, udržovat krevní oběh, zažít potravu či odolávat nemocem. Přitom se tyto věci provádějí těmi nejsložitějšími a nejpodivuhodnějšími postupy, které nedokáže reprodukovat žádná kombinace knižních znalostí a technických dovedností. To je skutečná moudrost - s níž ale náš mozek má jen málo společného. To je ten druh moudrosti, který potřebujeme k řešení skutečných, praktických problémů

lidského života. Tato moudrost už pro nás udělala zázraky a není žádný důvod, proč by jich neudělala ještě víc.

Poštovní holubi se vracejí do svých hnízd z míst velice vzdálených bez jakýchkoli přístrojů a výpočtů, stěhovaví ptáci se dovedou vracet rok za rokem na tatáž místa a rostliny umí "vymyslet" podivuhodná zařízení, jak svěřit svá semena větru. Ovšem že to nedělají "úmyslně", čímž chceme říci, že k tomu nepoužívají plánů a myšlenek. Kdyby mohly mluvit, neuměly by vysvětlit, jak se to vlastně dělá, stejně jako průměrný člověk neumí vysvětlit, jak bije jeho srdce.

"Nástroje", kterými se to všechno provádí, jsou ovšem orgány a procesy těla, onoho tajemného modelu pohybu, kterému ve skutečnosti nerozumíme a který neumíme plně definovat. Lidské bytosti však - obecně řečeno - vývoj svých tělesných nástrojů zastavili. Stále více se snažíme přizpůsobovat se životu pomocí vnějších prostředků a pokoušíme se řešit své problémy spíše vědomým přemýšlením, než s pomocí podvědomého "know-how". Tento postup nám přináší méně výhod než jsme ochotni připustit.

Jsou na příklad "primitivní" ženy, které rodí při práci na poli a které - když udělají pár opatření tomu, aby dítě bylo v bezpečí, v teple a v pohodlí, pokračují v práci. Civilizovaná žena musí být naopak dopravena do složité nemocnice, kde obklopena lékaři, ošetřovatelkami a nesčetnými přístroji přivádí na svět malé stvořeníčko po dlouhých křečích a za trýznivých bolestí. Je pravda, že antiseptické prostředí zabrání smrti mnoha matek a dětí - ale proč bychom neměli mít antiseptické podmínky a přirozený, snadný porod k tomu?

Odpověď na tuto otázku a na mnoho podobných je ta, že nás učili zanedbávat své tělo, shlížet na ně s despektem a poškozovat je a vkládat všechnu důvěru do mozku. Specifická choroba civilizovaného života může být vskutku popsána jako roztržka nebo rozpor mezi mozkiem (zejména mezi mozkovou korou) a zbytkem jeho těla. Odpovídá to rozporu mezi "Já" a "já", mezi člověkem a přírodou - také omylu Ourobora, hada dokonale svinutého, který nepozná, že ocas patří k jeho hlavě. Naštěstí se v nedávných letech objevili alespoň dva vědci, kteří na tento rozpor upozorňují a to Lancelot Law White a Trigant Burrow. (1) White nazývá uvedenou chorobu "evropské rozštěpení" ne proto, že je rozšířena výlučně v evropsko-americké civilizaci, ale protože je pro ni zvláště charakteristická.

-----
(1) Z knih L. L. Whita je čtivý a hluboce zajímavý "Příští vývoj člověka" (H. Holt, N. York 1943), zatímco "Unitářský princip ve fyzice a biologii" (H. Holt, N. York 1949) je jen pro vědeckého čtenáře. Burrowovu "sociální základnu vědomí" (Londýn 1927) a "Strukturu nezdravosti"

(Londýn 1932) nelze již bohu žel získat, ale většina materiálu je obsažena v jeho knize "Neurozy člověka" (Routledge, Londýn 1948). Ve stejné linii pracují patrně další vědci, nejsou mi však známi.

Jak White, tak Burrow podali klinický popis či diagnózu tohoto rozštěpení, jehož podrobnostmi se tu nebudeme zabývat.

V "doktorské" řeči to prostě znamená, že jsme dovolili intelektuálnímu myšlení, aby se rozvinulo a ovládlo náš život v naprostém nepoměru k "instinktivní moudrosti", kterou necháváme zakrnět. Má to za následek, že bojujeme sami se sebou - když mozek žádá věci, které si tělo nepřeje a tělo chce věci, které nedovoluje mozek; když mozek dává povely, které tělo nechce poslouchat a tělo dává impulsy, jimž mozek nemůže rozumět.

Tak či onak souhlasí civilizovaný člověk se sv. Františkem, když považuje tělo za "bratříčka osla". Avšak i teologové uznávají za zdroj zla a pošestlosti nikoli fyzický organismus jako celek, ale odříznutý, oddělený mozek, který označují jako "vůle".

Porovnáme-li lidské a zvířecí touhy, najdeme četné mimořádné rozdíly. Zvíře má snahu jíst podle žaludku, člověk podle mozku. Když má zvíře plný žaludek, přestane jíst - ale člověk nikdy neví kdy přestat. I když už má plné břicho, má stále pocit prázdnoty a potřebu dalšího uspokojení. Z největší části je to způsobeno strachem, když víme, že není zajištěn stálý přísun potravy. Proto jez, kolik můžeš, pokud můžeš. Také je to důsledek poznání, že v nejistém světě je i potěšení nejisté. Proto musí být potěšení z jídla vyčerpáno až do dna, i když to ublíží zažívání.

Lidské touhy mají sklon k neukojitelnosti. Toužíme po potěšení tak silně, že ho nikdy nemůžeme mít dosti. Dráždíme své smyslové orgány tak dlouho, až ztrácejí citlivost, takže musí dostávat stále silnější dráždidla, má-li rozkoš dále trvat. Tělo se brání tím, že z přepínání onemocní, ale mozek si přeje stále pokračovat. Mozek jde za štěstím a protože je víc soustředěn na budoucnost než na přítomnost, chápe štěstí jako záruku neomezeně dlouhé budoucnosti plné rozkoší. Mozek ale také ví, že neomezeně dlouhou budoucnost nemá, takže aby byl šťasten, musí se snažit vecpat všechny rozkoše ráje a věčnosti do několika málo roků.

Proto je moderní civilizace téměř v každém ohledu bludným kruhem. Je neukojitelně hladová, protože jí její způsob života odsuzuje k neustálé frustraci. Jak jsme viděli, kořenem této frustrace je to, že žijeme pro budoucnost a že budoucnost je abstrakcí, rozumovým závěrem ze zkušenosti, který existuje jen pro mozek. "Primární vědomí", základní mysl, která zná skutečnost spíše než představy o ní, nezná budoucnost.

Žije plně v přítomnosti a nevnímá nic než to, co v tomto okamžiku skutečně **je**. Vynalézavý mozek však sleduje tu část přítomné zkušenosti, které říkáme paměť, a tím, že ji studuje, je schopen dělat předpovědi. A ty předpovědi jsou poměrně přesné a spolehlivé (např. "každý zemře"), takže budoucnost dostává vysoký stupeň reálnosti - tak vysoký, že přítomnost ztrácí svou cenu.

Avšak budoucnost tu ještě není a nemůže se stát součástí prožívané reality, dokud se nestane přítomností. To co víme o budoucnosti, je totiž sestaveno z čistě abstraktních a logických prvků - úsudků, odhadů a dedukcí a nelze to ani jíst, hmatat, chutnat, vidět, slyšet či jinak požívat. Hnat se za budoucností znamená hnát se za stále ustupujícím preludem, který prchá tím rychleji, čím rychleji za ním běžíte. To je také důvod, proč jsou všechny civilizační záměry uspěchané, proč se ztěží někdo raduje z toho, co má, a věčně se pachtí za něčím více. Štěstí pak sestává nikoli ze solidních a podstatných realit, ale z takových abstrakt a povrchních věcí, jako jsou sliby, naděje a ujišťování.

Za těchto okolností je "mozková" ekonomie, jejímž účelem je vyrábět takovéto štěstí, fantastickým bludným kruhem, který musí buď produkovat více a více rozkoší, nebo se musí zhroutit, když opatruje neustálé dráždění očí, uší a nervových zakončení proudem hlučných a vizuálních rozptýlení, kterým téměř nelze uniknout. Dokonalým subjektem pro cíle této "ekonomie" je člověk, který si neustále lechtá uši rádiem, nejlépe přenosným, které může mít s sebou stále a všude. Očima stále přeletuje od televize k novinám a časopisům, které jej udržují v jistém druhu nepřetržitého orgasmu, předvádějící mu sled dráždivých pohledů na lesklé automobily, zářivá ženská těla a na jiné smyslné objekty, vše vhodně promísené s prostředky k obnově citlivosti, které se podávají jako léčba šokem: fotografie zločinců, znetvořených těl, havarovaných letadel, zápas o ceny a hořící budovy, což vše je předmětem "lidského zájmu". Literatura a polemika, která se kolem toho rozvíjí, se vyrábí obdobně k tomu, aby dráždila, aniž uspokojí, a aby každou částečnou uspokojenou touhu nahradila novou žádostí.

Proud dráždidel je totiž předurčen k tomu, aby vyvolával touhu po rostoucím množství stejných věcí, jen okázalejších a rychlejších - a tyto touhy nás nutí do práce, která nás nezajímá, ale nese peníze, abychom si mohli koupit více zbytečných rádií, elegantních automobilů, pestřejších časopisů a lepších televizorů; to všechno se spiklo, aby nás přesvědčilo, že štěstí leží za rohem, když si pořídíme další exemplář.

Navzdory obrovským poruchám a nervovému vypětí jsme přesvědčeni, že spaní je mrhání vzácného času a pokračujeme v honbě za preludy dlouho do noci. Zvířata tráví značnou část svého času

podřimováním a radostným lenošením; lidé však, protože život je krátký, musí nacpat do svých let co nejvíce vědomé činnosti, bdění a chronické nespavosti, aby si byli jisti, že nepřišli ani o zlomek nějaké šokující rozkoše.

Neznamená to, že lidé, kteří věcem tohoto druhu podléhají, jsou nemorální. Neznamená to ani, že lidé, kteří je opatřují, jsou bezbožní vykořisťovatelé. Většina z nich je stejného smýšlení jako vykořisťování, i když sedí na dražším koni při této smutné okružní jízdě. Skutečná potíže je v tom, že všichni jsou zcela frustrováni, vydáni pocitu marnosti, protože snaha o uspokojení mozku je jako snaha pít ušima. Všichni jsou stále méně schopni se radovat ze skutečných věcí, pociťovat mocné a přitom jemné radosti života, které jsou ve skutečnosti krajně prosté a všem společné.

Mlhavý, zastřený a neukojitelný charakter mozkových žádostí mimořádně znesnadňuje držet se při zemi - být materiální a reálný. Obecně vzato, civilizovaný člověk neví, co chce. Pracuje pro úspěch, pověst, šťastný sňatek, pro zábavu, proto, aby pomáhal jiným lidem, nebo aby se realizoval jako "osobnost". To však nejsou reálná přání, protože tu nejde o skutečné věci. Jsou to vedlejší produkty, jen vůně a ovzduší skutečných věcí - stíny, které nemohou existovat bez nějaké podstaty. Dokonalým obrazem takových tužeb jsou peníze, které jsou rovněž jen symbolem skutečného blahobytu a dělat z nich osobní cíl je nejkřiklavějším příkladem záměny věcí za jejich měřítko.

Proto je velice nepřesné tvrzení, že moderní civilizace je materialistická, to je pokud se materialistou rozumí člověk milující skutečné věci. Mozkově orientovaný moderní člověk miluje nikoli věci, ale měřítko, ne pevná tělesa, ale plochy. Pije kvůli obsahu alkoholu, ne pro hlavní součást a chuť nápoje. Staví spíše s ohledem na výrazné průčelí, než aby vytvořil prostor pro bydlení. Proto má sklon vytvářet stavby, které zvenčí vypadají jako baronská sídla a zevnitř jako králíkárný. Jednotlivé bytové jednotky v nich jsou navrženy ne tak pro bydlení, jako pro dojem. Hlavní prostor je určen pro "obývací pokoj" o rozměrech vhodných pro velký dům, zatímco prostory tak důležité pro "obývání" (což je více než zábava) jako jsou kuchyně, jsou stlačeny do malých komůrek, kde se člověk může ztěžít hnout, natož pak vařit. V těchto titěrných lodních kuchyňkách se pak produkuje strava, která je hlavně prázdná - koktejly a "chuťovky" spíše než řádná jídla. Všichni chceme být "páni a dámy" a vypadat jako že máme služebnictvo, nemažeme si ruce vypěstováním a vařením hodnotné potravy. Kupujeme místo toho výrobky upravené spíše pro vzhled než pro vlastní obsah - velké ovoce bez chuti, chléb připomínající lehký náky, víno šizené chemikáliemi a zeleninou, kořeněnou prášky ze zkumavky, které tak výrazně barví její dužinu.

Dalo by se předpokládat, že nejpriléhavější příklad zvířete a živočicha v civilizovaném člověku je jeho vášeň pro sex, ale v té není ve skutečnosti nic zvířecího ani animálního. Zvířata mají pohlavní styk, když k němu cítí sklon, což je v jakémsi rytmickém modelu. Mezi těmito obdobími nemají o sex zájem. Ze všech možných rozkoší usiluje však civilizovaný člověk o sex s největšími obavami. Že žádostivost je spíše "mozková" než tělesná, dokazuje obvyklá impotence muže, když dojde k aktu ve chvíli, kdy mozek vyžaduje to, co si geny nepřejí. To ho přivádí do beznadějného zmatku, protože prostě nemůže pochopit, že je možné nechtít velký požitek ze sexu, když je k dispozici. Toužil po něm bez přestání celé hodiny a dny a když přijde k věci, tělo nechce spolupracovat.

Tak jako při jídle má "větší oči než žaludek", posuzuje i v lásce ženu více měřítky vzhledovými a mozkovými než pohlavními a orgánovými.

K partnerce ho spíše přitahuje pěkný zevnějšek a líčidlo, než tělo jako takové. Touží po něčem s chlapeckou postavou, která zdůrazňuje podle podání křivky a měkké vlnění ženství - po něčem, co není žena, ale nafouknutý balonek snu. Vlastní funkce sexu však zůstává v oblasti "instinktivní moudrosti" natolik, že se dá jen málo udělat pro vystupňování jeho rozkoše, již tak intenzivní - urychlit jej, zpestřit a opakovat styk častěji. Jedině "mozková" fantazie může využít sex tím, že jej obklopí koketerií a nápovědami blíže neurčených budoucích rozkoší - jakoby se extaze objetí dala zvýšit povrchovými úpravami.

Zvláště významným příkladem rozporu mozku s tělem, nebo měřítka s skutečnými věcmi je totální zotročení městského člověka hodinami. Hodiny jsou vhodným přístrojem, chceme-li sjednat schůzku s přítelem nebo pomoci lidem při společné práci, ačkoliv takové věci se dělaly dávno před tím, než byly hodiny vynalezeny. Není třeba hodiny rozbíjet; musí být pouze "udrženy na svém místě". Ale vůbec nejsou na svém místě, když se snažíme přizpůsobit svůj biologický rytmus jídla, spánku, vyměšování, práce a odpočinku neměnnému pohybu ručiček po ciferníku. Naše otročení těmito mechanickým kaprálům došlo tak daleko a naše kultura je jím tak proniknuta, že i naděje na nápravu je předem ztracena; bez hodin by se civilizace zcela zhroutila. I kultura méně mozkového charakteru by se naučila spíše synchronizovat své tělesné rytmy než své hodiny.,

Schopnost mozku předvídat budoucnost má mnoho společného se strachem před smrtí. Známe mnoho lidí, kteří by řekli se Stevensonem:

"Pod širým nebem hvězdnatým
hrob mi vykopte a přejte mi klid
já rád jsem žil a rád i odcházím

a v hrob jsem ulehl, že chtěl jsem v něm být."

Když se totiž tělo opotřebuje a mozek unaví, celý organismus smrt vítá. Dá se však těžko pochopit, jak byste mohl vítat smrt, když jste mladý a plný sil, takže se na ni díváte spíše jako na hrozbu a hrůznou událost. Neboť mozek se dívá svým nematerialistickým způsobem do budoucnosti a považuje za dobré pokračovat do nekonečna - aniž si uvědomí, že jeho vlastní hmota by nakonec došla k poznání, že tento proces je neúnosně únavný. Neuvědomí si proto ani, že sám je také hmota podléhající změně, že se budou měnit jeho touhy a že přijde čas, kdy smrt bude dobrem. Za svěžího rána a po dobrém nočním odpočinku se vám nechce spát. Po těžké denní práci je však pocit upadání do bezvědomí mimořádně příjemný.

Naneštěstí nemnoho lidí umírá klidně. Umíráme následkem nehod a bolestných chorob a je jistě tragické, když člověk s myslí dosud mladou a bystrou marně zápasí s umírajícím tělem. Jsem si však jist, že tělo umírá proto, že si to také přeje. Vidí, že je nad jeho síly vzdorovat nemoci nebo zhojit zranění a tak, vysílené zápasem, přiklání se k smrti. Kdyby bylo vědomí vnímavější k pocitům a impulsům celého organismu, mělo by na tomto příklonu účast - a někdy se to také stává. Něco velmi podobného prožijeme, když se při vážné nemoci dostaneme do samé blízkosti smrti, ale přežijeme ji - buďto že lékařská péče dodá tělu novou energii, nebo že v organismu jsou ještě podvědomé léčivé síly.

Tím, že si navykla chápat člověka jako dvojici mysli a těla a že považuje mysl za "rozumné" a tělo za "nerozumné" zvíře, uráží naše kultura moudrost přírody a ničivě vykořisťuje lidský organismus jako celek. Jsme trvale frustrováni, protože slovní a abstraktní myšlení mozku dává mylný dojem, že jsme schopni se zbavit všech konečných omezení. Zapomíná, že nekonečnost čehokoliv není realita, ale abstraktní pojem a přesvědčuje nás, že si přežeme tuto fantazii jako reálný životní cíl.

Vnější symbolem tohoto způsobu myšlení je stroj, téměř plně racionální a neorganický objekt, který nám dává pocit, že se můžeme přiblížit nekonečnu. Stroj můžeme totiž podrobit namáhání, které daleko přesahuje tělesné možnosti a pracovnímu rytmu, který by člověk nikdy nesnesl. Jakkoli je stroj užitečný jako nástroj a sluha, my jeho racionalitu, výkonnost a schopnost překonávat čas a prostor uctíváme a tím mu umožňujeme, aby ovládl náš život. Takovým způsobem je pracující obyvatelstvo moderního města souborem lidí, kteří žijí uvnitř stroje a kteří jsou sráženi jeho koly. Tráví své dny činnostmi, které se většinou redukuje na počítání a měření a žijí tak ve světě racionalizované

abstrakce, který má málo společného a málo ladí se základními biologickými rytmy a procesy.

Je holou skutečností, že duševní činnosti tohoto druhu mohou být teď vykonávány mnohem účinněji stroji než lidmi - tak účinně, že se lidský mozek může v nedaleké budoucnosti stát pro logické operace zastaralým mechanismem. Již nyní se lidský počítač v široké míře nahrazuje daleko rychlejšími a výkonnějšími počítači mechanickými a elektrickými. Je-li hlavním aktivem a hodnotou člověka jeho mozek a jeho schopnost počítat, stane se z něj neprodejně zboží ve věku, kdy mechanické operace logického uvažování může účinněji provádět stroj.

(1)

-----

(1) Tato fakta přejímám z pozoruhodné knihy N. Wienera "Kybernetika" (N. York-Paris 1948.) Dr. Wiener je jedním z matematiků, kteří se hlavně zasloužili o rozvoj dokonalejších počítačů. Tím, že má také vynikající znalosti neurologie, může dobře posoudit, do jaké míry mohou tyto vynálezy nahradit práci lidského organismu. V jeho knize je tento závažný postřeh: "Stojí za povšimnutí, že jsme možná narazili na jedno z oněch omezení přírody, kde vysoce specializované orgány dosáhnou úrovně klesající výkonnosti a nakonec vedou k zániku druhu. Možná, že lidský mozek je na své cestě k destruktivní specializaci tak daleko, jako velký nosní roh posledních tinotherů."

Člověk již nyní používá různých zařízení, kterými nahrazuje práci tělesných orgánů zvířat a bude jen v souladu s touto tendencí, když umístí logické funkce mozku mimo tělo a předá tak řízení života elektronickým obludám. Jinak řečeno, zájmy a cíle racionalizace nejsou totožné s cíli a zájmy člověka jako celkového organismu. Budeme-li nadále žít pro budoucnost a dělat jako hlavní duševní práci výpočty a předpovědi, může se z člověka stát parazitický přívěšek k hromadě automatických strojů.

Existuje ovšem hledisko, z něhož je tato "racionalizace" života neracionální. Mozek je dost chytrý, aby poznal bludný kruh, který si sám vytvořil. Nemůže však s ním nic udělat. To že poznáte, jak je nerozumné se trápit, ještě neznamena, že se přestanete trápit; spíš se trápíte ještě tím, že jste nerozumný. Je nerozumné se pouštět do moderní války, v níž všichni prohrají. Žádná strana si skutečně válku nepřeje, a přece - protože žijeme v bludném kruhu - s ní začínáme, abychom zabránili druhým začít první. Vyzbrojujeme se, protože víme, že kdybychom to nedělali, udělá to druhá strana - a udělala by to opravdu, aby získala pro sebe výhody bez boje.

Z tohoto racionálního hlediska máme stejné dilema jako sv. Pavel: "Dobrou vůli mám, ale nenacházím jak provést to, co je dobré. Neboť to dobré, co bych si přál, to nedělám". Ale není to, jak sv. Pavel myslel, proto, že vůle, nebo "duch" je rozumný a tělo svéhlavé. Je to proto, že "dům rozdělený proti sobě neobstojí". Celý organismus je svéhlavý, protože mozek je oddělen od břicha a hlava hada neví o svém spojení s ocasem.

Je málo důvodů k naději, že v blízké budoucnosti dojde k nějakému společenskému ozdravení. Zdá se, že bludný kruh musí kroužit ještě řinčivěji, nesnesitelněji a beznadějněji, než více lidí prohlédne tragický trik, který hrajeme sami na sobě. Avšak pro ty, kteří jasně vidí, že jde o kruh a proč jde okruh, pro ty není jiné alternativy než přestat kroužit. Neboť jakmile vidíte celý kruh, zmizí iluze, že hlava je něco odděleného od ocasu.

Potom, když pozornost přestane kmitat a kroutit se, může se stát znovu citlivou k moudrosti těla, ke skrytým hloubkám své vlastní podstaty.

Když mluvím o moudrosti "těla" a o nezbytnosti uznat, že jsme "hmotní", nelze to pokládat za materialistickou filosofii v běžně chápaném smyslu. Netvrdím, že konečná realita **je** hmota. **Hmota** je slovo, zvuk označující formy a modely, v nichž se projevuje nějaký proces. Nevíme, **čím** tento proces je, protože není "něčím", není to věc, která by se dala definovat nějakým pevným pojmem nebo mírou. Chceme-li se přidržet jazyka a dále používat termíny "duševní" a "hmotný", pak duševní musí znamenat to, co "nedefinovatelné", co vždy musí uniknout z rámce jakékoli pevné formy, protože je živoucí. Hmota je duch, kterému jsme dali jméno.

Po tom všem, co jsme řekli, zaslouží si mozek sám také slovíčko. Neboť mozek je včetně svých logických a početních center součástí a produktem těla. Je právě tak přírodní, jako srdce nebo žaludek a je-li správně používán, je čímkoli - jen ne nepřitelem člověka. Aby však byl správně používán, musí být dán na patřičné místo, neboť mozek je tu pro člověka, nikoli člověk pro mozek. Jinak řečeno funkcí mozku je sloužit přítomnosti a realitě, nikoli posílat člověka na divokou honbu za přeludem budoucnosti.

V našem obvyklém stavu duševního napětí nepracuje mozek správně a to je důvod, proč se jeho abstrakce zdají mít tak velkou realnost. Když není srdce v pořádku, uvědomujeme si jasně jeho bušení; stane se poruchou, bijící v hrudi na poplach. Zdá se velmi pravděpodobné, že naše záliba v myšlení a plánování spolu s pocitem duševní únavy je náznakem jistého nepořádku v mozku. Mozek by měl - v některých případech to také dělá - kalkulovat a myslet s bezděčnou

lehkostí, jako fungují ostatní tělesné orgány. Konec konců mozek není sval a není určen pro námahu a napětí.

Když se však lidé pokoušejí myslet nebo se soustředit, chovají se jakoby chtěli honit mozek kolem dokola. Šklebí se, vraští obočí a přistupují k duševním problémům jako k házení cihel. Vždyť přece nemusíte usilovně studovat, nebo se nějak namáhat, abyste strávili potravu a tím méně abyste viděli, slyšeli a přijímali jiné nervové vjemy. Zázračný počtář, který jediným pohledem sečte dlouhý sloupec čísel, intelektuální genius, který dokáže pochopit v několika sekundách celou stranu přečteného textu, hudební zázrak jako Mozart, který od dětství chápal harmonii a kontrapunkt - to jsou příklady správného použití nejpodivuhodnějšího nástroje, který člověk má. O stejné schopnosti vědí něco i ti z nás, kdo nejsou geniové. Vezměte si například přesmyčku POCATELDIMC. Můžete nad těmito písmeny pracovat celé hodiny a zkoušet systém za systémem jak je přeskupit, abyste odhalili utajené anglické slovo. Místo toho se pokuste podívat se na přesmyčku s uvolněnou myslí a váš mozek vám zakrátko odpoví, aniž by se jakkoli namáhal. (1)

Oprávněně nedůvěřujeme odpovědem "odstřeleným od boku" napjatou a roztržitou myslí - avšak rychlé, neusilovné a často bezděčné řešení logických problémů, je to, co bychom od mozku mohli očekávat.

Správně pracující mozek je nejvyšší formou "instinktivní moudrosti". Měl by proto pracovat obdobně jako domovský instinkt holubů a jako se formuje zárodek v lůně matky - bez slovního vyjádření procesu a aniž by věděl, "jak" to dělá. Sebe si uvědomující mozek, stejně jako sebe si uvědomující srdce je porucha a projevuje se jako ostrý pocit rozpojení mezi "Já" a mým zážitkem. Mozek může dospět ke správnému chování jen když vědomí dělá to, k čemu je určeno: ne se choulit a kroutit, aby uniklo přítomným zážitkům, ale aby si je bez úsilí uvědomovalo.

-----

(1) Nepodaří-li se vám to za minutu, čtěte dále! Jinak začnete být znechucen sám nad sebou nebo nade mnou a další úsilí naruší proces.

V. Vědomé prožívání

Otázku "Co s tím uděláme" kladou pouze ti, kdo nerozumí problému. Má-li se nějaký problém vůbec řešit, pak rozumět mu je totéž jako vědět co s ním dělat. Naproti tomu dělat něco s problémem, kterému nerozumíme, je jako chtít odstranit temnotu tím, že ji odstrkujeme rukama. Když přineseme světlo, tma ihned zmizí.

To platí zvláště pro problém, který máme nyní před sebou. Jak máme vyléčit rozštěpení mezi "Já" a "já", mezi mozkiem a tělem mezi člověkem a přírodou a zastavit bludné kruhy, které z něj pocházejí? Jak jinak máme posuzovat život než jako medovou past, v níž my jsme mouchy zápasící o život? Jak máme nalézt jistotu a klid mysli ve světě, jehož pravou přirozeností je nejistota, nestálost a neustálá změna? Všechny tyto otázky žádají metodu a nasměrování činnosti. Současně také ukazují, že problém nebyl pochopen. Nepotřebujeme činy - zatím. Potřebujeme více světla.

Světlo zde znamená uvědomění - být si vědom života, zážitku takového, jaký je v tomto okamžiku bez jakýchkoli soudů či představ o něm. Jinými slovy, máme vidět a cítit to co prožíváte tak, jaké to **je**, ne podle toho, jak je to pojmenováno. Takovéto velmi prosté "otevření očí" způsobí podivuhodnou změnu chápání a života a ukáže, že mnohé naše nejpálčivější problémy jsou čistou iluzí. To může znít jako přehnané zjednodušení, protože lidé si většinou o sobě myslí, že si plně uvědomují přítomnost již nyní - ale není to zdaleka pravda, jak uvidíme. (1)

-----

(1) Výraz "být si vědom" je používán ve smyslu, který mu dal J. Krišnamurti.

Protože čisté vědomí je pohled na realitu oproštěný od pojmů a soudů, je zřejmě nemožné definovat a popsat, **co** odhaluje. Vše, co může být popsáno, je idea a nemohu učinit určitý výrok o něčem, co je součástí skutečného světa a co by nebylo ideou. Musím se proto spokojit s tím, že promluvím spíše o chybných dojmech, které bdělé vědomí odhaluje, než o pravdě, kterou odhaluje. Ta může být jen symbolizována slovy, která mají malý nebo žádný význam pro lidi, kteří nepoznali tuto pravdu přímo.

To co je pravdivé a vpravdě přítomné, je příliš reálné a příliš živoucí, než aby to mohlo být popsáno; pokoušet se o popis, je jako natírat červenou růží červenou barvou. Následující výklad bude proto muset mít spíše záporné rysy. Pravda se odhaluje tím, že se odstraňují věci stojící

v cestě jejímu světlu - což je podobné umění jako sochařství, kde umělec tvoří ne tím, že staví, ale tím, že odsekává.

Viděli jsme, jak otázka po nalezení jistoty a klidu mysli v nestálém světě ukazují na nepochopení problému. Než půjdeme dále, musí být jasno, že bezpečnost, o níž mluvíme, je duševní a psychologická! Aby mohli vůbec existovat, musí mít lidé aspoň minimální prostředky k životu, jako potravu, nápoje a oděv - ovšem s podmínkou, že to nemůže trvat

věčně. Kdyby zajištění minimálních životních potřeb na šedesát let začalo uspokojovat lidská srdce, mělo by lidstvo jen málo problémů. Ovšem pravý důvod, proč takové zajištění nemáme, je v tom, že chceme mít daleko víc než potřebné minimum.

Musí být od začátku zřejmé, že je protimluv, přát si perfektní bezpečnost ve vesmíru, jehož vlastní povahou je pomíjivost a prchavost. Ale protimluv leží hlouběji než v pouhém konfliktu mezi "přáním si" bezpečnosti a mezi "skutečností" změn. Přeji-li si být bezpečný, to je chráněn před tokem života, chci vlastně být od života oddělen. Ale právě tento pocit oddělenosti vyvolává pocit nejistoty. Být bezpečný znamená izolovat a opevnit "Já", ale právě pocit, že jsem odděleným "Já", způsobuje, že se cítím osamělý a ustrašený. Jinak řečeno, čím více bezpečnosti mohu získat, tím více si ji budu přát.

Řečeno ještě zřetelněji: touha po bezpečnosti a pocit nejistoty jsou jedno a totéž. Zadržovat dech znamená jej ztratit. Společnost, založená na požadavku bezpečnosti, není než závodem v zadržování dechu, při němž je každý napjatý jako buben a červený jako řepa.

O tuto jistotu pečujeme tím, že se opevňujeme a uzavíráme nespočetnými způsoby. Hledáme ochranu v tom, že jsme "výluční" a "zvláštní", že chceme patřit k nejjistější církvi, k nejlepšímu národu, k nejvyšší třídě, k dobré partě a k "milým" lidem. Tyto způsoby ochrany vedou k vytváření hranic mezi lidmi a tím ke zvýšené nejistotě vyžadující další ochranu. Všechno to ovšem děláme v upřímné víře, že se snažíme jen o dobro a že chceme žít co nejlépe - ale to je rovněž protimluv.

Mohu si vážně myslet, že se snažím žít podle nějakého ideálu jen tehdy, jsem-li rozdělen na dvě části. Musí tu být nějaké dobré "Já", které hodlá polepšit špatné "já". "Já" - které má ty nejlepší úmysly, se pustí do práce na svéhlavém "já" a tahanice mezi nimi nutně zdůrazní jejich rozdílnost. Následkem toho se bude "Já" cítit oddělenější než před tím a zvýší tak jen pocity osamění a odtrženosti, které vedou "já" k tak špatnému chování.

O tomto problému můžeme těžko začít uvažovat, dokud si neujasníme, že touha po bezpečnosti je sama o sobě strastí a rozporem a že čím více se za ní ženeme, tím je bolestivější. To platí, ať si bezpečnost představujeme v jakékoli formě.

Chcete být šťastný, zapomenout na sebe a přece - čím více se snažíte na sebe zapomenout, tím více si připomínáte své já, na které chcete zapomenout. Chcete uniknout před bolestí, ale čím více proti ní bojujete, tím více zvyšujete její intenzitu. Máte strach a chcete být statečný, ale snaha být statečný je strach, který chce utéci sám před sebou. Chcete mít klidnou mysl, ale pokus ji uklidnit je jako snaha urovnat vlny na vodě žehličkou.

Všichni dobře známe tento druh bludného kruhu, který má formu "trápení". Víme, že trápit se je marné, ale pokračujeme v tom dále, protože trápení se nezastaví, když o něm prohlásíme, že je marné. Trápí nás, že se cítíme nejistí, a chceme být jistí. Nemá však vůbec cenu říkat, že bychom si neměli přát být jistí. Když budeme dávat touze hanlivá jména, neznamená to, že se jí zbavíme. To, co musíme objevit, je, že není jistoty, že toužit po ní je bolestné a že když si představujeme, že jsme ji našli, že se nám nelíbí. Jinými slovy: můžeme-li skutečně rozumět tomu, po čem toužíme - zjistíme, že ji vůbec nechceme. Nikdo vám nemusí říkat, že byste **neměl** zadržovat dech na deset minut. Vy víte, že to nemůžete a že pokus o to je nanejvýš nepříjemný.

Hlavní věcí je pochopit, že není jistoty a bezpečnosti. Jedním z nejhorších bludných kruhů je problém alkoholiků. V přemnohých případech ví alkoholik zcela jasně, že se sám ničí, že lihovina je pro něj jedem, že skutečně nenávidí opilost a že dokonce i chuť kořalky nenávidí. A přece pije. Protože i když pítí jakkoli nenávidí, to co prožívá, když nepije, je horší. Nahání mu tu hrůzu, neboť stojí tváří v tvář nezahalené, základní nejistotě světa.

V tom je jádro věci. Stát tváří v tvář nejistotě ještě neznamená jí rozumět. Abyste jí rozuměli, nesmíte se na ni dívat, ale musíte jí být. Je to jako v perské pohádce o mudrci, který přišel k nebeské bráně a zaklepal. Zevnitř se ptá boží hlas: Kdo je? Mudrc odpověděl: To jsem já. Hlas odpověděl: v tomto domě není místa pro mne a tebe. Mudrc odešel a ztrávil řadu let, přemýšleje o této odpovědi v hluboké meditaci. Když se vrátil po druhé, hlas položil stejnou otázku a mudrc znovu odpověděl: To jsem já. Brána zůstala zavřena. Po několika letech se mudrc vrátil po třetí a když se po zaklepaní hlas znovu zeptal: Kdo je to? zvolal mudrc: "Jsi to ty sám!" A dveře se otevřely.

Pochopit, že není jistoty, je mnohem více, než souhlasit s teorií, že se všechno mění a dokonce víc než zaregistrovat pomíjivost života. Pojem bezpečnosti je založen na pocitu, že je v nás něco trvalého, něco, co přetrvává všechny dny a změny života. Usilujeme o to, abychom získali jistotu o trvalosti, kontinuitě a bezpečnosti tohoto přetrvávajícího jádra, tohoto středu a duše své bytosti, kterému říkáme "Já". Je totiž považujeme za skutečného člověka - za myslitele našich myšlenek, pocitovatele našich pocitů a za znalce našich znalostí. Nepochopíme plně, že není jistoty, dokud si neuvědomíme, že toto "Já" neexistuje.

Pochopení přichází skrze bdělé vědomí; můžeme však přistupovat ke svým zážitkům - ke svým smyslovým vjemům, pocitům a myšlenkám - zcela prostě, jako bychom je nikdy předtím neznali a bez předsudků se dívat, co se děje? Můžete se zeptat: "A které zážitky, které vjemy a

pocity máme takto pozorovat?" Odpovím otázkou: "Které můžete pozorovat?" Odpověď je, že musíte pozorovat ty, které máte **nyní**.

To je vcelku dosti zřejmé. Avšak věci velmi zřejmé se často přehlížejí. Nemáte-li pocit právě teď, pak si jej neuvědomujete. Není zážitku mimo přítomný zážitek. To co víte, co si skutečně uvědomujete, je právě jen to, co se děje v tomto okamžiku a nic víc.

Ale co paměť? Když si vzpomenu, mohu přece také vědět, co je minulost? Dobrá, vzpomeňte si na něco. Třeba na to, jak jste viděli přítele jít po ulici. Co si uvědomujete? Nepozorujete skutečnou událost, skutečného přítele jdoucího po ulici. Nemůžete mu jít naproti a podat mu ruku, nebo dostat odpověď na otázku, kterou jste mu při vzpomínaném setkání zapomněl položit. Jinými slovy, vy se vůbec nedíváte na skutečnou minulost. Díváte se na přítomnou stopu minulosti.

Je to jako prohlížet stopy ptáka v písku. Vidím stopy, které jsou zcela přítomné. Nevidím současně ptáka, jak tyto stopy před hodinou dělá. Pták odlétl a já si ho neuvědomuji. Že tu pták byl, na to usuzuji ze stop. Že se staly minulé události, usuzujete z paměti. Žádné minulé události si však neuvědomujete. Minulost znáte pouze v přítomnosti a jako součást této přítomnosti.

Vidíme tedy, že zážitek je zcela záležitostí přítomné chvíle. Z určitého hlediska je každý okamžik tak nepostižitelný a krátký, že o něm nemůžeme ani přemýšlet, dříve než přešel. Z jiného hlediska je tu přítomný okamžik stále, protože neznáme žádný jiný okamžik než ten právě přítomný. Stále umírá, stále se stává minulostí, rychleji než to představa může pochopit. Avšak ve stejném čase se stále rodí, stále nový a vynořuje se právě tak rychle z onoho úplného neznáma, kterému říkáme budoucnost. Když o tom přemýšlíte, málem to z vás vyrazí dech.

Když říkáme, že zážitek je věcí okamžiku, je to ve skutečnosti totéž jako říci, že zážitek a přítomný okamžik jsou totožné. Když říkáme, že tento okamžik stále umírá či stává se minulostí, ale že se stále rodí či přichází z neznáma, znamená to, že říkáme totéž o zážitku. Zážitek, který jste právě měli, nenávratně zmizel a vše co z něj zbylo, je něco jako brázda ve vodě za lodí nebo jako stopa v přítomnosti, čemu říkáme paměť. Zatímco můžete odhadovat, jaký zážitek bude bezprostředně následovat, ve skutečnosti to nevíte. Může se stát cokoli. Avšak zážitek, který právě nyní prožíváte, je jako by nově narozené dítě, které mizí dřív, než může začít stárnout.

Když tento přítomný zážitek pozorujete, jste si vědom někoho, kdo jej pozoruje? Můžete nalézt jako přídavek k samotnému zážitku také toho, kdo jej prožívá? Můžete současně číst tuto větu a myslet na sebe jak čtete, musíte na krátký okamžik přestat číst. Prvním zážitkem je čtení. Druhým zážitkem je myšlenka: "Já čtu". Můžete nalézt někoho,

kdo myslí myšlenku "Já teď právě čtu"? Jinak řečeno, když přítomným zážitkem je myšlenka "Já čtu v této chvíli", můžete myslet na sebe, jak si tuto myšlenku myslíte?

Musíte znovu přestat myslet si to "Já čtu". Přejdete ke třetímu zážitku, jímž je myšlenka "Myslím na to, jak čtu". Nedovolte, aby vás rychlost, s níž se tyto myšlenky mohou střídát, svedla k pocitu, že si je myslíme všechny najednou.

Co se to ale stalo? Nikdy, v žádné chvíli jste nebyl schopen oddělit sebe od své současně přítomné myšlenky, nebo od svého přítomného zážitku. Prvním přítomným zážitkem bylo čtení. Když jste se snažil myslet na sebe, jak čtete, zážitek se změnil a následujícím přítomným zážitkem byla myšlenka "já čtu". Od tohoto zážitku jsem se nemohl oddělit, aniž byste nepřešel k dalšímu zážitku. Bylo to jako hra "hádej, kdo má růži". Když jste myslil "Já čtu tuto knihu", už jste ji nečetl. Jinými slovy, v každém přítomném zážitku jste si byl vědom jen tohoto zážitku. Nikdy jste si nebyl vědom, že si uvědomujete. Nikdy jste nebyl schopen oddělit myslitele od myšlenky, znajícího od znalosti. Cokoliv jste kdy našel, byla nová myšlenka, nový zážitek.

Vědomé prožívání tedy znamená být si vědom myšlenek, pocitů, smyslových vjemů, přání a všech dalších forem zážitku. Nikdy, v žádné chvíli si nejste vědom něčeho, co není zážitkem, myšlenkou nebo pocitem a co by místo toho bylo tím, kdo prožívá, myslí nebo pociťuje. Je-li tomu tak, co nás vede k myšlence, že něco takového existuje?

Mohli bychom na příklad říci, že to "Já", které je myslitelem, je naše fyzické tělo a mozek. Ale toto tělo není nijak odděleno od jeho myšlenek a vjemů. Máte-li vjem, řekněme hmatový, pak je tento vjem částí vašeho těla. Když tento vjem probíhá, už nemůžete od něj odtáhnout své tělo, stejně jako nemůžete odejít od bolení hlavy nebo od své vlastní nohy. Pokud trvá, je ten vjem vaším tělem a je vámi. Můžete své tělo odstranit z nepohodlné židle, ale nemůžete ze svého těla odstranit smyslový vjem židle.

Představa odděleného myslitele, představa "Já" rozdílného od zážitku, vzniká jako důsledek paměti a rychlosti, s níž se myšlenky mění. Je to jako když otáčíte hořící pochodní, aby vznikla iluze úplného ohnivého kruhu. Když si představujete, že paměť je bezprostřední znalostí minulosti a nikoli přítomným zážitkem, získáte iluzi, že znáte minulost a přítomnost zároveň. To vyvolá myšlenku, že je ve vás něco odlišného od minulých i přítomných zážitků. Uvažujete takto: "Znám tento přítomný zážitek a on je rozdílný od minulého zážitku. Mohu-li oba srovnávat a zjistit, že zážitek se změnil, pak já musím být něčím stálým a odděleným."

Ve skutečnosti však nemůžete srovnávat tento přítomný zážitek s minulým. Můžete jej pouze srovnat se vzpomínkou na minulost, kteřá je součástí přítomného zážitku. Když jasně vidíte, že paměť je formou přítomného zážitku, bude vám zřejmé, že snaha oddělit sama sebe od tohoto zážitku je tak nemožná, jako chtít od svých zubů, aby se kously. Existuje prostě zážitek. Není nikdo a nic kdo by zážitek prožíval. Pociťujete pocity, myslíte myšlenky a vnímáte vjemy právě tak málo, jako slyšíte sluch, vidíte zrak anebo čicháte čich. "Cítím se dobře" znamená přítomnost příjemného pocitu. Neznamená to, že je tu jedna věc, které říkáme "Já" a druhá, rozdílná věc, které říkáme pocit, a že když to dáme dohromady, pak toto "Já" **cítí** příjemný pocit. Není pocitů kromě přítomných pocitů a jakýkoli přítomný pocit je "Já". Nikdo nikdy nenašel nějaké "Já" - což jen dokazuje, že to obojí je jedna a tatáž věc.

Jako pouhý filosofický argument je toto plýtváním času. Nesnažíme se o "intelektuální diskusi". My si uvědomujeme fakt, že jakékoliv oddělené "Já", které myslí myšlenky a prožívá zážitky, je iluze. Porozumět tomu znamená pochopit, že život je zcela věcí přítomné chvíle, že není ani trvalosti ani jistoty a že neexistuje žádné "Já", které může být chráněno.

Existuje čínská bajka o muži, který přišel k velkému mudrci a řekl: "Moje mysl je neklidná, prosím, uklidni ji." Mudrc mu odpověděl: "Ukaž mi svou mysl (své Já) a já ji uklidním." "Celá ta léta" odpověděl muž, "hledám svou mysl, ale nemohu ji najít!" "Pak ovšem" - uzavřel mudrc, "je už zcela klidná!"

Pravým důvodem, proč nás život může tak silně trápit a frustrovat, není to, že existují skutečnosti zvané smrt, bolest, strach či hlad. Bída je v tom, že když se tyto skutečnosti dostaví, kroutíme se, lítáme a střečkujeme, abychom dostali své "Já" z tohoto zážitku. Nalháváme si, že jsme amceby a chceme se chránit před životem tím, že se rozdvojíme. Zdraví, plnost a ucelenost spočívají na poznání, že nejsme rozdělenou bytostí, že člověk a jeho přítomný zážitek jsou jedno a že nelze najít žádné oddělené "Já" nebo oddělenou mysl.

Dokud trvá představa, že jsme odděleni od svého zážitku, trvá zmatek a neklid. Proto také není zážitku věnována bdělá pozornost a nerozumí se mu, takže není ani reálně možné se s ním ztotožnit. Abych mohl tento okamžik pochopit, nesmím se snažit se od něj oddělovat; musím si jej být vědom celým svým bytím. To není něco, co bych **měl** dělat - podobně jako bych se měl chránit zadržovat dech po deset minut. Ve skutečnosti je to to jediné, co dělat **mohu**. Všechno ostatní je nezdravá snaha o nemožné.

Abyste porozuměl hudbě, musíte jí naslouchat. Avšak tak dlouho, jak si myslíte: "Teď naslouchám této hudbě", tak dlouho jí

nenasloucháte. Rozumět radosti či strachu znamená, že si jich musíte být plně a nedělitelně vědom. Jakmile je však nezvete jménem a řeknete: "jsem šťasten", nebo "mám strach", pak si je v té chvíli už neuvědomujete. Strach, bolest, zármutek a nuda musí zůstat problémem, jestliže jim nerozumíme, avšak porozumění vyžaduje jednotnou a nerozdělenou mysl. To je zajisté pravý význam onoho zvláštního výroku: "Bude-li tvé oko upřímné (nerozdělené), celé tvé tělo se naplní světlem."

VI. Podivuhodný okamžik

Posloucháte píseň. Náhle se vás zeptám: "Kdo jste v tomto okamžiku?" Jak odpovíte bezprostředně a spontánně, aniž byste se zarazil a hledal slova? Když vás otázka nevytrhne z poslouchání, odpovíte broukáním písně. Když vás otázka překvapila, odpovíte: "Kdo jste v tomto okamžiku?" Když ale přestanete myslet, pokusíte se mi něco říci ne o tomto okamžiku, ale o minulosti. Dostanu informaci, jak se jmenujete a kde bydlíte, o vašem zaměstnání a o vaší osobní historii. Já jsem se však ptal, kdo **jste**, ne kdo jste **byl**. Neboť být si vědom reality, živoucí přítomnosti znamená objevit, že zážitek, je v každém okamžiku vším. Mimo něj není nic, žádný zážitek "vás" jak zážitek prožíváte.

I ve chvílích, kdy si nejzřetelněji uvědomujeme sami sebe, je ona "osoba", kterou si uvědomujeme, vždy nějaký zvláštní pocit nebo smyslový vjem - svalového napětí, tepla či chladu, bolesti nebo podráždění, dýchání či pulsující krve. Nejde nikdy o vnímání něčeho, co vnímá vjem, právě tak jako je nereálný a neproveditelný nápad přičichnout si k vlastnímu nosu nebo políbit vlastní rty.

Ve štěstí a radosti jsme obvykle ochotni uvědomit si význam okamžiku a ponechat zážitku, aby byl vším. V takových okamžicích "se zapomínáme" a mysl se nepokouší, aby se oddělila sama od sebe a byla rozdílná od zážitku. Avšak s příchodem bolesti, ať už je fyzická nebo citová, ať je přítomná nebo tušená, začíná rozštěpení a kruh se začne točit.

Jakmile se ujasní, že "Já" nemá možnost uniknout z přítomné skutečnosti, protože není ničím jiným než tím, co poznávám v této chvíli, musí tento vnitřní zmatek přestat. Nezbyvá než být si vědom bolesti, strachu, nudy nebo zármutku tímtež úplným způsobem, jako jsme si vědomi radosti. Lidský organismus má podivuhodné síly, jak se přizpůsobit jak fyzické, tak duševní bolesti. Mohou se však plně rozvinout jen tehdy, když bolest není neustále podněcována vnitřním úsilím se jí zbavit, oddělit "Já" od zážitku. Takové úsilí vytváří stav napětí, v němž se bolesti daří. Když však napětí přestane, mysl a tělo začnou vstřebávat bolest - asi jako voda reaguje na úder či na říznutí.,

Existuje další historka o čínském mudrci, kterého se ptali, jak uniknout horku - přičemž ovšem horkem rozuměli utrpení. Odpověděl: "Jděte rovnou doprostřed ohně." "Ale jak potom unikneme plamenům?" "Nebude vás už trápit žádná další bolest!" Nemusíme chodit až do Číny. Stejnou myšlenku najdeme v Božské komedii, kde Dante a Vergilius shledávají, že cesta z pekla je v jeho vlastním středu.

V okamžicích velké radosti nepřestáváme obvykle myslet: "Jsem šťasten", nebo "Jaká radost". Zpravidla si na tyto myšlenky uděláme čas, až když vrchol radosti již minul nebo když se bojíme že radost zmizí. V takových chvílích si uvědomujeme okamžik tak silně, že se ani nepokoušíme srovnávat jeho zážitek s jinými zážitky. Proto mu také nedáváme jméno, neboť názvy, které nejsou pouhým zvoláním, jsou založeny na srovnávání. "Radost" je odlišena od "starosti" na základě kontrastu, srovnání jednoho stavu myslí s jiným. Kdybychom nikdy nepoznali radost, nemohli bychom identifikovat starost jako starost.

Ve skutečnosti však nelze srovnávat radost se starostí. Srovnání je možné jen při velmi rychlém střídání dvou stavů myslí a nemůžete přepínat pocity pravé radosti a smutku tak, jako se střídavě díváte z kočky na psa. Starost může být srovnávána jen se **vzpomínkou** na radost, což vůbec není totéž jako radost sama.

Podobně jako slova, ani vzpomínky nevystihují skutečnost, nemohou "zachytit" realitu. Vzpomínky jsou cosi abstraktního, neboť jsou spíše znalostmi o věcech než znalostmi věcí. Nikdy se nezmocní podstaty, skutečné intenzity, vlastního bytí zážitku. Vzpomínky je jako tělo zážitku,

z něhož unikl život. Co známe prostřednictvím paměti, známe jen z druhé ruky. Vzpomínky jsou mrtvé, protože jsou fixovány. Vzpomínka na vaši zemřelou babičku může jen opakovat, čím vaše babička byla. Skutečná, přítomná babička mohla vždycky udělat nebo říci něco nového a nebyl jste si nikdy jist, co v zápětí provede.

Jsou tedy dvě cesty jak rozumět zážitku. První je srovnat jej se vzpomínkami na jiné zážitky, tím mu dát jméno a definovat jej. Znamená to vyjádřit zážitek ve vztahu k mrtvému a minulému. Druhá cesta je být si vědomi zážitku tak jak je, umožnit přítomnosti, aby byla vším - jako když v silné radosti zapomeneme na minulost a budoucnost a ani se nezastavíme, abychom si pomysleli "jsem šťasten".

Obě cesty porozumění mají své použití. Odpovídají však rozdílu mezi slovní znalostí věci a znalostí bezprostřední. Jídelní lístek je velmi užitečný, ale není to náhrada za oběd. Knižní průvodce je obdivuhodná pomůcka, ale nelze jej přirovnávat k zemi, kterou popisuje.

Vtip je tedy v tom, že když se snažíme rozumět přítomnosti tím, že ji srovnáváme se vzpomínkami, nerozumíme jí tak hluboce, jako když

jsme si jí vědomi bez srovnávání. To je ale právě způsob, jak přistupujeme

k neradostným zážitkům. Místo, abychom si jich byli vědomi tak jak jsou, snažíme se s nimi zacházet v pojmech minulosti. Poděšený a osamělý člověk si hned začne myslet "to mám strach", nebo "já jsem tak sám".

To je ovšem pokus vyhnout se zážitku. Nechceme si být vědomi takovéto přítomnosti. Ale protože už nemůžeme z přítomnosti uniknout, jsou naším jediným útočištěm vzpomínky. Zde se cítíme na bezpečné půdě, neboť minulost je neměnná a známá - ovšem taky mrtvá. Takto se snažíme například uniknout strachu, když usilujeme se od něj naráz oddělit a "fixovat" jej tím, že jej vyjadřujeme paměťovými pojmy, v nichž je už fixován a známý. Jinak řečeno snažíme se přizpůsobit tajuplné přítomnosti tím, že ji srovnáváme s minulostí (jak ji máme v paměti) a že ji "identifikujeme" tak, že jí dáme jméno.

To všechno by bylo dobré, pokud byste se snažili dostat se z něčeho, z čeho se dostat můžete. Je to užitečný postup, když se máte dostat z deště pod střechu. Ale neřekne vám nic o tom, jak žít s věcmi, od nichž nemůžete odejít, které jsou již částí vás. A vaše tělo nevyloučí jedy tím, že zná jejich jména. Chtít zvládnout strach, depresi nebo nudu tím, že je pojmenujete, znamená uchýlit se k pověrečné víře v zaklínání a vzývání.

Je velmi snadné nahlédnout proč to nefunguje. Zřejmě chceme poznat, pojmenovat a definovat strach, abychom jej "objektivizovali", tj. oddělili od "Já". Ale proč se chceme oddělit od strachu? Protože máme strach. Jinými slovy strach se snaží oddělit se od strachu -jako by se dalo bojovat ohněm proti ohni.

Ale to není všechno. Čím více si zvykáme rozumět přítomnosti pomocí paměťových pojmů, porozumět neznámému pomocí známého, živoucímu pomocí mrtvého, tím více život vysychá a balzamuje se, tím je

v něm méně radosti a více frustrace. Když se takto člověk chrání před životem, stane se z něj jakýsi druh plže, zavřeného ve tvrdé skořápce "tradice" - a když ji nakonec realita zákonitě pronikne, vlna zadržovaného strachu nekontrolovatelně naroste.

Když naopak jste si strachu vědomi, uvědomíte si, že mu nelze uniknout, protože tento pocit - to jste nyní vy. Nahlédnete, že nazvat ten pocit strachem, vám o něm řekne jen málo nebo vůbec nic, protože srovnání a pojmenování je založeno nikoli na minulém zážitku, ale na paměti. Nemáte tedy jinou volbu, než uvědomit si zážitek strachu celou svou bytostí jako zážitek zcela nový. A opravdu, **každý** zážitek je v tomto smyslu novým a v každém okamžiku života jsme uprostřed nového a neznámého. Na tomto stupni přijímáte zážitek bez odporu a

bez toho, abyste mu dávali jméno - a pocit rozporu mezi "Já" a přítomnou realitou zmizí.

Ve většině z nás tento rozpor stále hlodá, protože náš život je dlouhodobým úsilím vzdorovat neznámému, skutečné přítomnosti, v níž žijeme, která je neznámem vstupujícím právě do bytí. Když budeme takto žít, nikdy se ve skutečnosti nenaučíme žít s přítomností. V každém okamžiku jsme opatrní, váhaví a v defenzivě. A vše to je k ničemu, neboť život nás vrhá do neznámého ať chceme nebo nechceme - a odpor je marný a vyčerpávající, jako plavat proti hučícímu přívalu.

Umění žít v těchto omezujících podmínkách není ani bezstarostná nečinnost, ani úzkostlivé lpění na minulém a na známém. Spočívá v tom, že jsme plně citliví ke každému okamžiku, že jej přijímáme jako zcela nový a jedinečný a že máme mysl otevřenou a plně vnímavou.

Toto není filosofická teorie, ale experiment. Je třeba tento experiment provést, abychom pochopili, že vnáší do hry zcela nové síly životní adaptace a doslovného pohlcování bolesti a nejistoty. Popsat, jak toto pohlcování funguje, je tak obtížné, jako vysvětlit tlukot srdce nebo tvorbu genů. "Otevřená" mysl to dělá tak, jako většina z nás dýchá: aniž jsme vůbec schopni to vysvětlit. Princip věci je zřejmě něco jako **judo**, vznešená (ju) cesta (do) přemožení protivnickovy síly tím, že jí neklademe odpor.

Svět přírody nám dává mnoho příkladů velké účinnosti této cesty. Čínská filosofie taoismu, jejímž je judo jakýmsi vyjádřením, upozorňuje na sílu vody, která překonává všechny překážky svou měkkostí a poddajností. Ukazuje, jak ohebná vrba přežívá pevnou jedli ve sněhové bouři, neboť zatímco tuhé jedlové větve zadržují sníh, dokud neprasknou, pružné větve vrby se pod vahou sněhu ohnou, shodí jej a znovu se narovnají.

Když nás při plavání zachytí silný proud, je osudné mu odporovat. Musíte plavat po proudu a postupně směřovat ke břehu. Spadne-li někdo

z výšky s napjatými údy, pak si je zlomí; když se však uvolní jako kočka, dopadne bezpečně. Dům bez deformačních prvků ve své konstrukci se v bouři nebo při zemětřesení snadno zřítí; vozidlo s koly a pery bez útlumu vibrací se na cestách brzy rozpadne.

Mysl má stejné schopnosti, proto že má také "tlumič nárazů" a může pohlcovat nárazy podobně jako voda nebo jako mechanický tlumič. Toto ustoupení protisměrné síle však neznamena útěk. Voda neuteče, když do ní narazíte; uhne jen v místě nárazu a ruku obklíčí. Tlumič nárazů nepadne jako kuželka, když zachytí náraz; poddá se, ale zůstane stát na místě. Útěk je to jediné, čím se něco **tuhého** brání proti

neodolatelné síle. Dobrý tlumič nárazů má nejen poddajnost, ale i stabilitu nebo "váhu".

Takováto váha je rovněž funkcí mysli a projevuje se v lenosti, což je jev, který se velmi často chybně chápe. Je příznačné, že lidé nervosní a rozervaní jsou stále samá práce, dokonce i když zahálají; taková zahálka je ovšem "leností" strachu, nikoli odpočinku. Avšak psychofyzický aparát je systém, který akumuluje a uchovává energii. Když to provádí, je jaksepatří líný. Když se nabije energií, se stejnou radostí se i pohybuje - a pohybuje se chytře, směrem nejmenšího odporu.

Není to jen nutnost, ale také lenost, která je matkou vynálezů. Můžeme si všimnout neuspěchaných, důrazných pohybů obratného dělníka při těžké práci a také dobrý horolezec používá gravitace při překonávání gravitace, když dělá pozvolné, dlouhé kroky. Zdá se, že křížuje vzhůru po svahu, jako plachetnice proti větru.

Jak ve světle těchto principů mysl tlumí utrpení? Objeví, že odpor a únik - proces "Já" - je pohyb v nesprávném směru. Bolesti se uniknout nedá a odpor jako obrana ji jen zhoršuje a celý systém se rozladí v šoku. Když mysl nahlédne, že tento postup nikam nevede, musí jednat ve shodě se svou přirozeností - zůstat v klidu a utrpení vstřebat, utlumit je.

Zůstat v klidu znamená zdržet se snahy oddělit se od bolesti, neboť víte, že oddělit se nemůžete. Útěk od strachu je strachem, boj proti bolesti je bolestí, snažit se být udatný znamená být postrašený. Má-li mysl bolest, pak mysl **jest** bolestí. Myslitel nemá žádnou jinou formu nežli své myšlenky. Není úniku. Ale tak dlouho, dokud si jasně neuvědomíte, že myšlenky nelze oddělit od myslitele, budete se o únik snažit.

Z toho plyne zcela přirozeně útlum. Není to úsilí - mysl to dělá sama od sebe. Když vidí, že z bolesti není úniku, mysl se jí poddá, absorbuje ji a uvědomí si právě jen bolest bez jakéhokoliv "Já", které ji pociťuje nebo jí odporuje. Vnímá bolest tímtož plným a sebenevědomým způsobem, jakým vnímá radost. Bolest je v povaze tohoto přítomného okamžiku a já mohu žít pouze v tomto okamžiku.

Když jí přestaneme odporovat, bolest někdy přestane, nebo se sníží na snesitelnější míru. Jindy zůstane, ale protože jí neodporujeme, začneme ji pociťovat jako něco tak cizího, že je to těžko popsat. Bolest pak už není problematická. Cítím ji, ale nic mne nenutí abych se jí zbavil neboť jsem objevil, že bolest a snaha být od ní oddělen je jedno a totéž. Přání zbavit se bolesti je bolest; není to "reakce" nějakého "Já", které je rozdílné od bolesti. Když to objevíte, pak přání uniknout bolesti splyne s bolestí jako takovou a zanikne.

Odmyslíme-li si na chvíli aspirin, pak nemůžete oddělit svou hlavu od bolesti hlavy tak, jako můžete odtáhnout ruku od plamene. Platí rovnice: Vy = hlava = bolest. Jakmile skutečně uznáte, že vy jste bolest, pak bolest přestane být popudem, protože není nic, co by mohla popuzovat. Stane se v pravém smyslu osvobozenou od důsledků. Bolí - a tečka.

Toto však není experiment, který bychom měli mít v záloze jako trik pro krizové chvíle. Toto je způsob života. To znamená přistupovat vědomě, bděle a citlivě k přítomnému okamžiku a to vždy, při všem jednání a v jakýchkoli vztazích, počínaje tímto okamžikem. Jinak to zase závisí na zjištění, že opravdu nemáte jinou volbu, než vědomě prožívat přítomnost - protože se od ní nemůžete oddělit a nemůžete ji definovat. Můžete ovšem tento závěr odmítnout, ale jen za cenu obrovského a marného úsilí, když ztrávíte život tím, že budete vzdorovat nevyhnutelnému.

Jakmile se toto jednou pochopí, je absurdní říkat, že je nějaká možnost volby nebo nějaká alternativa mezi těmito dvěma způsoby života, když buď plavete proti proudu v neplodné panice, nebo otevřete oči pro nový, změněný svět, který se stále zázračně obnovuje. Klíč je v porozumění. Ptát se, jak to udělat, jakými praktikami či metodami, jaké jsou postupné kroky a pravidla, znamená zcela nepochopit pointu. Metody slouží k vytvoření věcí, které ještě neexistují. My se tu zabýváme pochopením něčeho, **co jest** - přítomným okamžikem. To není psychologické či duchovní cvičení pro sebezdokonalení. Je to prostě vědomé prožívání tohoto přítomného zážitku a vědomí, že se od něj nemůžete oddělit, ani jej definovat. Jediným pravidlem je: "Dívej se!"

To není jen poetická myšlenka, když řekneme, že s myslí takto otevřenou nahlížíme do nového světa, tak nového jako v první den stvoření, když "všechny jitřní hvězdy spolu pěly a všichni boží synové jásali radostí". Tím, že chceme všemu rozumět v paměťových, minulostních a slovních pojmech, máme po většinu svého života jakoby zabořený nos do psaných průvodců a nikdy se nerozhledneme po krajině. Whiteheadova kritika tradiční výchovy se dá použít na celý náš způsob života:

"Jsme příliš pouze knižní v naší běžné školní praxi...V rajske zahradě viděl Adam zvířata dříve, než je pojmenoval; v tradičním výchovném systému pojmenovávají děti zvířata dříve, než je vidí". (A.-N. Whitehead, Science and the Modern World, Cambridge 1933).

V nejširším smyslu slova znamená pojmenovat tlumočit zážitek pomocí minulosti, přeložit jej do paměťových pojmů, navázat neznámé do systému známého. Civilizovaný člověk zná ztěžil jiný způsob jak věcem porozumět. Každý a vše musí mít svůj štítek, své číslo,

osvědčení, záznam, zařídění. Co není zaříděno, to je neregulární, nepředvídatelné a nebezpečné. Bez pasu, křestního listu či potvrzení o státním občanství není existence jedince uznávána. Když nesouhlasíte s kapitalisty, říkají vám komunisti a naopak. Když člověk nesouhlasí ani s jedněmi, ani s druhými, stává se rychle něčím nepochopitelným.

Že existuje způsob, jak se dívat na život jinak než všechny koncepce, víry, názory a teorie, to je pro moderní způsob myšlení až ta nejvzdálenější ze všech možností, která snad vznikla ve vadném mozku pomateného člověka. Trpíme bludem, že celý vesmír je udržován v chodu kategoriemi lidského myšlení a obáváme se, že všechno zanikne v chaosu, když na nich nebudeme co nejhouževnatěji lpět.

Musím opakovat: Paměť, myšlení, jazyk a logika jsou pro lidský život podstatně důležité. Jsou jednou polovinou duševního zdraví. Ale člověk, který je zdravý jen z poloviny, není zdravý. Dívat se na život beze slov, neznamená ztratit schopnost tvořit slova, myslet, rozpomínat se a plánovat. Mlčet neznamená ztratit řeč. Naopak - pouze tichem lze nalézt něco nového, o čem se pak dá mluvit. Kdyby někdo bez přestání mluvil a ani by se nezastavil, aby se díval či naslouchal, opakoval by se do omrzení.

Totéž platí o myšlení, které je ve skutečnosti povídáním potichu. Samo o sobě není schopno objevit nic nového, neboť jeho novinky jsou jen nové kombinace starých slov a idejí. Byla doba, kdy řeč byla obohacována novými slovy - doba, kdy člověk podobně jako Adam viděl věci dříve než je pojmenoval.

Dnes jsou téměř všechna nová slova novým uspořádáním starých slov, neboť my už nemyslíme tvůrčím způsobem. Tím nemyslím, že bychom měli sršet vynálezy a revolučními objevy všichni. To je - vždycky vzácná - schopnost lidí, kteří mohou neznámé nejen vidět, ale také tlumočit. Pro většinu z nás spočívá druhá polovina duševního zdraví v tom, že se prostě na neznámé díváme a těšíme se z něho, stejně jako se můžeme těšit z hudby, aniž známe, jak je komponována či jakým způsobem ji tělo vnímá.

Revoluční myslitel musí jít ovšem za myšlenky. Ví, že jeho nejlepší nápady k němu většinou přicházejí, když myšlení utichne. Kolikrát se lopotil ve snaze pochopit problém starým způsobem myšlení jen proto, aby zjistil, že to nejde. Ale když se myšlení unaví a ustane, mysl se otevře a vidí problém takový, jaký je - ne jak byl zabalen do slov - a vmžiku jej pochopí.

Avšak "dostat se nad myšlenky" není vyhraženo jen geniálním lidem. Je to cesta otevřená všem, protože tajemství života není

"problém, který má být vyřešen, ale skutečnost, která má být prožita". Mnohým je dáno vidět, ale jen málokomu být prorokem. Mnozí mohou naslouchat hudbě, ale jen málokteří ji mohou hrát či skládat. Nemůžete však ani naslouchat, když jste schopni slyšet pouze staré, minulé formy hudby. Co bychom si počali s Mozartovými symfoniemi, kdybychom měli uši naladěny pouze na zvuk tamtamů? Mohli bychom zachytit rytmus, ale téměř nic z melodie a harmonie. Jinak řečeno, nebyli bychom schopni objevit podstatnou součást hudby. Aby mohli takovou symfonii poslouchat, neřku-li komponovat, museli lidé objevit nové zvuky - vibraci ovčí struny, chvění vzduchu v trubce a bzučení napínaného drátu. Museli objevit celý svět tónů, zcela odlišný od úderů.

Mám-li smysl pouze pro rytmické údery, nemohu ocenit tón. Vidím-li v malířství jen způsob, jak dělat barevné fotografie bez fotokamery, musím považovat čínskou krajinomalbu za čirou nejasnost. Nedozvíme se nic moc významného, když se to dá plně vysvětlit pomocí minulých zážitků. Kdyby bylo možno porozumět všemu pomocí toho, co už známe, mohli bychom sdělit slepci pojem barvy pouze zvukem, chutí, hmatem nebo čichem.

Je-li tomu tak v různých oborech vědy a umění, je to tisíckrát pravdivější, máme-li dospět k pochopení života v širším smyslu a chceme-li něco znát o konečné Realitě nebo o Bohu. Je jistě absurdní hledat Boha podle předem vytvořené představy o tom, co Bůh je. Takto hledat znamená nacházet jen to, co už známe - což je také důvod, proč tak snadno podvádíme sami sebe různými druhy "nadpřirozených" zážitků a vizí. Věřit v Boha a hledat Boha, v něhož věříte, znamená, že prostě hledáte potvrzení svého názoru. Žádat Boha, aby zjevil svou vůli a pak ji "testovat" pomocí svých předpojatých morálních norem, je výsměchem takového žádání. Vy už jste odpověď znali. Takto hledat "Boha" znamená, že chcete jen razítko absolutní autority a jistoty na něco, v co už stejně věříte - a záruku, že neznámé a budoucí bude pokračováním toho, co chcete podržet z minulosti - větším a lepším opevněním pro "Já". Pevnou tvrzí!

Jsme-li přístupni pouze objevům, které souhlasí s tím, co již známe, můžeme stejně dobře zůstat uzavření. To také vysvětluje, proč podivuhodné úspěchy vědy a techniky přinášejí lidem tak malý skutečný užitek. Je marné, že umíme předvídat a řídit průběh událostí v budoucnosti, když nevíme, jak žít v přítomnosti. Je marné, že lékaři prodlužují život, když v onom přidaném čase úzkostlivě hledáme, jak žít ještě déle. Je marné, že inženýři vymýšlejí rychlejší a pohodlnější dopravní prostředky, když nové pohledy, které tím získáme, třídíme a chápeme pode starých předsudků. Je marné, že získáváme energii z

atomu, když chceme dále pokračovat ve snaze vyhodit lidstvo do povětří.

Takovéto nástroje, stejně jako nástroje řeči a myšlení, mají pro lidi skutečný užitek jen tehdy, když jsou probuzení, nikoli ztraceni v říši snů o minulosti a budoucnosti a když jsou v nejužším doteku s oním bodem zážitku, v němž jedině může být realita objevena: s tímto okamžikem. Zde je život skutečně živý, vibrující, svěží a přítomný a obsahující hlubiny, které jsme sotva začali zkoumat. Ale abychom jej vůbec viděli a rozuměli mu, nesmí být mysl rozdělena na "Já" a "tento zážitek". Tento okamžik musí být tím, čím vždycky jest - vším čím jste a vším co víte. V **tomto** domě není místa pro tebe a pro mne!

VII. Přeměna života

Běloch si o sobě myslí, že je praktickým člověkem, který chce "mít výsledky". Nemá trpělivost na teorie nebo diskuse, které nevedou bezprostředně k praktickému použití. Proto také může být chování západní civilizace obecně označeno jako "mnoho povyku pro nic". Vlastní význam pojmu "teorie" není neplodná úvaha, ale **vize** - a bylo správně řečeno, že "kde chybí vize, tam hyne lid".

Ale vize v tomto smyslu neznamena sny a ideály pro budoucnost. Znamená rozumět životu jaký je, tomu co jsme a co děláme. Bez takového porozumění je prostě směšné mluvit o praktičnosti a dosahování výsledků. Je to jako usilovný pochod v mlze: chodíte pak kolem dokola. Nevíte kam jdete, ani jaké výsledky si opravdu přejete.

To, co jsme dosud řekl, může se zdát praktickým myslím příliš teoretické: Myšlenky jsou to vesměs velmi dobré, ale mají nějaký praktický účinek? Musím se zeptat: "Co rozumíte pod pojmem účinek?" Obvyklým "testem účinnosti" nějaké filosofie je, zda činí lidí lepšími a šťastnějšími, zda směřuje k míru, spolupráci a prosperitě. To je však kritérium bez valného významu a "teoretické" poznávací hodnoty. Co rozumíte pod pojmem štěstí? Co jsou to "lepší" lidé, lepší pro co? Na čem chcete spolupracovat? Jak naložíte s mírem a prosperitou?

Odpověď na tyto otázky závisí zcela na tom, čím jsme a co nyní skutečně chceme. Když na příklad chceme současně mír a izolaci, bratrství a bezpečnost pro "Já", štěstí a stálost, pak naše přání jsou rozporná. Jejich výsledky, ať už jsme jakkoli praktičtí při jejich získávání, vytvářejí další rozpory. Je to ta stará historie, že chceme mít koláč a současně jej sníst - což lze vyřešit jedině tak, že jej dopravíte do žaludku a tam jej "uchováte", dokud nedostanete bolestnou poruchu trávení.

Musíme-li být národovci a mít svůj suverénní stát, nemůžeme současně očekávat, že budeme mít světový mír. Chceme-li dostat vše

za nejnižší cenu, nemůžeme očekávat, že dostaneme nejlepší jakost, když rovnováha mezi oběma požadavky je průměrnost. Dáme-li si za cíl být mravně nadřazení, nemůžeme se vyhnout samolibosti. Lpíme-li na věření v Boha, nemůžeme mít současně živou víru, protože víra není lpění, ale uvolňování cesty.

Když jsme se vnitřně ujednotili na tom, co skutečně **chceme**, zbude ovšem řada prováděcích a technických problémů. Nemá však smysl o nich diskutovat, pokud jsme se nerozhodli. Naopak zase nemáme možnost se rozhodnout, pokud je naše mysl rozštěpena na dvě části, pokud "Já" je jedna věc a zážitek věc druhá. Stojí-li mysl jako řídicí síla za činností, pak musí být mysl a její vize života nejdříve vyléčeny, nemá-li být činnost pouze konfliktem.

Je proto třeba říci něco o vyléčené vizi života, která se dostavuje s plně vědomým prožitkem, neboť ten s sebou nese i hlubokou změnu našeho životního názoru. Pokud se to dá vystihnout slovy, spočívá tato změna v poznání a procítění, že svět je organická jednota.

Obvyklým způsobem o tom "víme", známe to jako informaci, ale necítíme, že je to tak pravda. Jistě, lidé se většinou cítí být odděleni od všeho, co je obklopuje. Na jedné straně jsem "Já" a na druhé straně je zbytek vesmíru. Nejsem zakořeněn v zemi jako strom. Lomozím po světě zcela nezávisle. Zdám se být středem všeho a přitom jsem odříznut od všeho a sám. Mohu pociťovat, co probíhá uvnitř mého těla, ale mohu jen odhadovat, co se děje v ostatních tělech. Moje vědomá mysl musí mít své kořeny a původ v nezměřitelných hlubinách bytí a přece má pocit, jakoby žila sama od sebe ve své těsné lebečné schránce.

Je však fyzikální realitou, že mé tělo existuje pouze ve vztahu k tomuto vesmíru a že jsem k němu tak připojen a tak na něm závislý, jako je závislý list na stromě. Cítím se oddělen jen proto, že jsem vnitřně rozštěpen, že se snažím být čímsi rozdílným od svých zážitků a pocitů. Proto se mně to, co vnímám a cítím, jeví jako něco cizího. Když si ale jasně uvědomím, jak je rozdělování neskutečné, vesmír se mi už cizím nejeví.

Neboť jsem tím, co si uvědomuji; a co si uvědomuji, to je Já. Vjem domu na druhé straně ulice, nebo vjem hvězdy v dalekém vesmíru není o nic méně já než svědivý pocit na chodidle či myšlenka v mém mozku. V jiném smyslu jsme také tím, co mým vědomím neprochází. Neuvědomuji si vlastní mozek **jako** mozek. Přesně stejným způsobem si neuvědomuji dům na druhé straně ulice jako nějakou věc oddělenou od mého vjemu domu. Vnímám svůj mozek jako myšlenky a pocity a onen dům jako věc o sobě, nejsem si ani vědom soukromých myšlenek ve vašem mozku.

Avšak můj mozek, který je také já, váš mozek i se svými myšlenkami, stejně jako onen protější dům, to vše jsou formy procesu upředeného tak, že jej nelze rozplést, procesu, kterému říkáme reálný svět. Ať si to uvědomuji či nikoli, to vše je já - v tom smyslu, že slunce, vzduch a lidská společnost jsou pro mne tak životně důležité, jako můj mozek nebo plíce. Když tedy mozek je mým mozkem, pak slunce je mým sluncem a vzduch je mým vzduchem a společnost je mou společností - i když si to neuvědomuji.

Jistěže nemohu nařídít slunci, aby mělo tvar vejce, ani nemohu nutit váš mozek, aby myslel jinak. Nemohu nahlížet dovnitř slunce, ani se nemohu zúčastnit vašich soukromých pocitů. Ale vždyť také nemohu měnit tvar nebo strukturu svého mozku, ani jej vnímat jako podivný výtvar podobný kvěťáku. Jestliže však můj mozek není proto méně já, pak slunce je já, vzduch je já a společnost, jejímž členem jste i vy je já, protože to vše je pro moji existenci tak podstatné, jako můj mozek.

Že existuje nějaké slunce vedle mého smyslového vjemu slunce, to je můj úsudek. Fakt, že mám mozek, přestože jej nemohu vidět, je rovněž úsudek. O těchto věcech víme pouze teoreticky nikoli z bezprostředního prožitku. Ale tento "vnější svět" teoretických objektů je zřejmě právě tak nedílným celkem, jako "vnitřní svět" prožitků. Ze zážitků usuzuje já, že existuje. A protože zážitek je nedílným celkem - já jsem mé pocity - musím obdobně usuzovat, že tento teoretický vesmír je nedílný a že mé tělo a svět tvoří jediný proces.

V současné době existuje mnoho teorií o nedílné jednotě vesmíru. Nepřinesly však lidem vysvobození z izolace egoismu, z konfliktů a ze strachu ze života, protože je nebetyčný rozdíl mezi úsudkem a procítěním. Můžete logicky usuzovat, že vesmír je nedílným celkem, aniž byste cítil, že tomu tak je. Můžete přijmout teorii, že vaše tělo je pohybem v nepřetržitém procesu, který zahrnuje všechna slunce a hvězdy, a přitom se dále cítit oddělený a sám. Neboť pocit nebude souhlasit s teorií, dokud rovněž neobjevíte nedílnou jednotu vnitřních zážitků. Navzdory všem teoriím budete cítit, že jste oddělen od života - tak dlouho, dokud jste vnitřně rozdělen.

Avšak přestanete mít pocit izolovanosti, když například poznáte, že nemáte smyslový vjem oblohy: vy tím vjemem jste. Pro všechny vaše vědomé pocity je smyslový vjem oblohy vlastní oblohou a neexistuje žádné "vy" mimo to, co vnímáte, co cítíte a co si uvědomujete. Proto mystikové a mnozí básníci často píšou o tom, že mají pocit "jednoty s Veškerenstvem", nebo "spojení s Bohem", nebo jak to vyjádřil Sir Edwin Arnold:

"Když v oběť jsem své ego dal, tu Vesmír se mým jástváním stal".

Někdy ovšem je takový pocit čistě sentimentální, protože básník se cítí "zajedno s Přírodou" jen tak dlouho, pokud mu předvádí své nejlepší stránky.

"Nežiji v sobě - však stávám se
součástí světa kolem
vysoké mne hory vzrušují
a lomoz měst mne mučí
a nevidím nic v přírodě, co ošklivost mou budí
leč článek vzpurný v těla okovech co k stvoření se řadí
když duše může uniknout
a s oblohou a hory vrcholem
s hvězdami a s oceánu plání vlnivou
útěchy plna splývat.

Toto Byronovo nadšení pro přírodu je zcela "vedle". Dospěl jen k takovému pojetí přírody, že se přátelsky vyrovnal se svou vlastní lidskou přirozeností. Moucha miluje sladkost medu, nikoli však jeho lepkavost, která z něj činí "článek vzpurný v těla okovech, co k stvoření se řadí".

Sentimentální básník se nedívá do hlubin přírody a nevidí:

"Netečné bytosti, které tam požírají potravu
visící na útesech či zvolna plovoucí u dna
žraloka s olověnými očima, mrože, želvu,
chlupatého mořského leoparda a mečouna
kteří tu prožívají své vášně, boje, pronásledování a pospolitost
s očima upřenými do hloubek oceánu
a dýchající ten hustý vzduch."

Člověk musí přijít na to, že vše, co v přírodě spatřuje - slizký, cize pocíťovaný svět hlubin oceánů, ledové pláně, hadi v močálech, pavouci a škorpióni, planety bez života, že to vše má svůj protějšek v něm. Nesjednotí se proto sám se sebou, dokud si neuvědomí, že tato "spodní patra" přírody a pocity hrůzy, které vyvolávají, jsou rovněž "já".

Neboť všechny vlastnosti, které ve světě kolem nás bud' obdivujeme nebo které si ošklivíme, jsou odrazy z vnitřku - i když z vnitřku, který je také "shůry", nevědomý, nezměrný a neznámý. Pocity, s nimiž vnímáme hemživý svět vosího hnízda a hadí díry, jsou pocity, které vyvolávají skryté aspekty našich vlastních těl a mozků, s jejich

latentním sklonem k mrazení z neznámé hrůzy, k ohavným chorobám a nepředstavitelnému utrpení.

Nevím, zda je to pravda, ale říká se, že někteří velcí mudrci a "svatí muži" mají jakousi nadpřirozenou moc nad šelmami a plazy, kteří jsou vždy nebezpeční obyčejným smrtelníkům. Je-li to pravda, pak jistě proto, že jsou schopni žít v míru se "šelmami a hady" v sobě. Nemusí nazývat divokého slona Behemothem nebo mořskou obludu Leviathanem; říkají jim přátelsky třeba "nosáči" nebo "slizouši".

Pocit jednoty s "všehomírem" není však žádný mlhavý stav mysli, žádný druh transu, v němž jsou zrušeny všechny tvary a všechno rozlišování, jako by se člověk a vesmír rozplynul do světelné mlhy z bledého purpuru. Právě tak jako proces a tvar, energie a hmota, já a zážitek jsou jen jména a způsob pohledu na tutéž věc - právě tak jeden a mnozí, jednota a mnohost, totožnost a různost nejsou protiklady, které se vzájemně vylučují: jsou jeden tím druhým, téměř tak jako je tělo každým ze svých orgánů. Objevit, že mnohé je jedno a jedno je mnohé, znamená si uvědomit, že oba výrazy jsou slova a zvuky představující to, co je pro rozum a cit ihned zřejmé, ale co je záhadou pro logiku a popis.

Mladý muž hledající duchovní moudrost se podrobil vedení slavného světce. Mudrc z něho udělal svého osobního společníka a za několik měsíců si mladík stěžoval, že vlastně nedostal žádné návody. "Co to říkáte!" zvolal světec. "Cožpak jsem nesnědl rýži, kterou jste mi nosil? Když jste mi donesl čaj, cožpak jsem ho nepil? Neodpověděl jsem vám, když jste mne pozdravil? Kdy jsem vám tedy nedal návod?" "Obávám se, že nerozumím", řekl mladík zcela zmaten. "Chcete-li do toho vidět", odpověděl mu mudrc, podívejte se do toho přímo. Jakmile o tom začnete přemýšlet, minete se zcela cíle".

"Trhat chrysanfémy u východního plotu
tiše se dívat na jižní vrchy
když ptáci v párech letí domů
vlahým vzduchem z hor za setmění -
v těch věcech je hluboký význam
Když však jej už už chceme vyjádřit
zapomeneme náhle na slova".

Význam nespočívá v kontemplativní, šerosvitné a snad i povrchně idylické atmosféře, v níž si libují čínští básníci. Ta je v básni již vyjádřena a básník "nezdobí lilii". Nechce se, jako tak mnozí západní básníci dát do filosofování a říkat, že splývá s květinami, živým plotem, s pahorky a s ptáky. To je také zdobení lilie, nebo "přidělování nohou hadovi", jak to vyjadřují orientálci. Neboť když skutečně rozumíte tomu, že jste tím, co

vidíte co si uvědomujete, nepobíháte po venkově s myšlenkou "Já jsem toto vše". Existuje prostě "toto vše".

Pocit, že stojíme tváří v tvář světu, oddělení od něj a nadřazení, má obrovský vliv na myšlení a jednání. Filozofové například si často neuvědomují, že se jejich výroky o vesmíru vztahují také na ně samotné a na jejich výroky. Nemá-li tento vesmír žádný smysl, nemá smysl ani tvrzení, že takový je. Je-li tento svět ďábelskou pastí, je jí i ten, kdo svět takto nařkl a "hrnec vykřikuje, že kotel je začouzený".

V nejpřesnějším slova smyslu nemůžeme vlastně přemýšlet o životě a o skutečnosti vůbec, protože by to znamenalo zahrnout také přemýšlení o přemýšlení, přemýšlení o přemýšlení o přemýšlení, a tak dál do nekonečna. Můžeme se pokoušet jen o racionální, popisnou filosofii vesmíru, přičemž předpokládáme, že jsme od něj zcela oddělení. Jste-li však vy a vaše myšlenky součástí tohoto vesmíru, nemůžete se postavit mimo a popisovat jej. Proto také všechny filosofické a náboženské systémy musí nakonec odpadnout. Abyste "poznali" skutečnost, nemůžete stát mimo ni a definovat ji; musíte do ní vstoupit, být jí a cítit ji.

Spekulativní filosofie, jak ji známe na Západě, je téměř zcela příznakem rozdělené mysli, člověka snažícího se stát mimo sebe sama a mimo své zážitky, aby je mohl vyjádřit slovy a definovat. Je to bludný kruh, jako vše, oč se pokouší rozdělená mysl.

Na druhé straně musí mít zjištění, že mysl je skutečně nerozdělená, rovněž přiměřený a dalekosáhlý vliv na myšlení a jednání. Tak jako se snaží filosof stát mimo sebe a své myšlení, tak se snaží i prostý člověk, jak jsme viděli, být mimo sebe sama, mimo své city a smyslové vjemy, pocity a přání. Výsledkem je fantastický zmatek a chování řízené nesprávným směrem, čemuž objev jednoty mysli musí učinit přítrž.

Pokud je mysl rozdělena, je život stálým konfliktem, napětím, frustrací a zklamáním. Utrpení se hromadí na utrpení, strach na strach a nuda na nuda. Čím více se moucha snaží uniknout z medu, tím rychleji se přilepí. Není divu, že pod tlakem tolika napětí a marnosti hledá člověk uvolnění v násilí a smyslnosti a v bezohledném vykořisťování svého těla, svých přirozených chutí, hmotného světa a svých bližních. Jak to zvyšuje nutné a nevyhnutelné strasti naší existence se nedá vyčíslit.

Nerozdělená mysl je však prosta napětí, které vyplývá ze snahy stát vždy mimo sebe a být všude jinde, než zde a nyní. Každý okamžik plně prožívá a získává tak pocit naplnění a celosti. Rozdělená mysl přichází k prostřenému stolu a ochutnává jedno jídlo po druhém, rychle a aniž by je strávila, jen aby našla něco lepšího. Shledá, že žádné z nich není dobré, protože také žádné řádně neochutnala.

Když si naopak uvědomíte, že žijete jen v tomto přítomném okamžiku, že jím **js**te, že mimo to není ani minulosti, ani budoucnosti musíte dospět k uvolnění a plně vychutnávat ať už radost nebo bolest. Najednou se ozřejmí, proč tento vesmír existuje, proč byly vytvořeny vědomé bytosti, proč vznikly citlivé orgány, proč prostor, čas a změna. Úplně se rozplyne celý problém jak ospravedlnit přírodu a dát životu nějaký význam v budoucnosti. Současně ovšem tento problém existuje. Je to tanec a když tančíte, nesnažíte se někam dojít. Pohybujete se kolem dokola, ale nemáte iluzi, že za něčím jdete, anebo že unikáte z pekelných čelistí.

Jak dlouho obíhají planety kolem Slunce? Směřují někam a letí stále rychleji, aby tam dospěly? Jak často se vrátilo na zemi jaro? Přichází každým rokem rychleji a s větším přepychem, aby se ujistilo, že je lepší než předešlé jaro a aby bylo samý spěch na cestě k jaru, které předčí všechna jara?

Význam a smysl tance je tanec. Podobně jako hudba dochází naplnění v každém okamžiku svého průběhu. Nehrajete sonátu, **abyste** dospěli ke konečnému akordu; kdyby význam věcí záležel prostě v jejich koncích, skladatelé by komponovali pouze finále. Můžeme trochu odbočit a povšimnout si, že hudba, která je zvláště charakteristickým rysem naší kultury, je v některých směrech progresivní a občas se zdá, že odhodlaně kráčí k budoucímu vrcholu. Když se tam však dostane, neví si rady sama se sebou. Beethoven, Brahms a Wagner se prohřešili tím, že se propracovali až k obrovským výšinám a závěrům, aby pak "zhasli" na jednom a tomtéž akordu stále obměňovaném a zničili vhodný okamžik tím, že se zdráhali ten akord opustit.

Když každý okamžik učiníme očekáváním něčeho budoucího, připravíme tím život o jeho naplnění a smrt je hrozná, protože se zdá, že v ní všechno očekávání končí. Pokud žijeme, doufáme - a žijeme-li nadějí, pak ovšem smrt koncem je. Pro nerozdělenou mysl je však smrt jen jiný okamžik, tak úplný jako každý jiný a nemůže vydat své tajemství, není-li plně prožita - "a v hrob jsem ulehl, že chtěl jsem v něm být".

Smrt je miniaturou velké pravdy, že jsme každým okamžikem vrháni do neznáma. V něm je každé lpění na jistotách odsouzeno k zániku - a všude tam, kde přestává minulost a opouští se jistota, obnovuje se život. Smrt je ono neznámo, v němž jsme všichni žili před svým narozením.

Nic není tvořivější než smrt, neboť ona je celým tajemstvím života. Znamená, že musíme opustit minulost, že se nemůžeme vyhnout neznámému, že "Já" nemůže pokračovat a že nic nemůže být stanoveno s konečnou platností. Když to člověk pozná, po prvé v životě žije. Když zadržuje dech, ztratí jej. Když mu dá volnost, nalezne jej.

"Und so lang du das nicht hast
Dieses: Stirb und werde,
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunklen Erde". (1)

-----
1) Goethe, *West-östlicher Divan: Pokud neumíš umírat a znovu se narodit, jsi jen smutným poutníkem na této temné zemi.*

VIII. Tvořivá morálka

Snad je paradoxní mluvit o tvořivé morálce. Neboť "morálka" je odvozena od slova, které znamená zvyk a konvenci a řízení života pomocí pravidel. Ale morálka nabyla také významu působení lásky v mezilidských vztazích a v tomto smyslu můžeme mluvit o morálce, která je tvůrčí. Sv. Augustin to řekl takto: "Miluj a dělej, co chceš". Ovšem je stále problém, jak milovat to, co se vám nelíbí.

Je-li morálka uměním spolužití, je jasné, že v ní mají své místo pravidla, nebo spíše techniky. Vždyť mnohé z problémů společenství jsou technickými problémy - rozdělení bohatství a populace, správné využívání přírodních zdrojů, organizace rodinného života, péče o nemocné a bezmocné a harmonické přizpůsobování individuálních rozdílů.

Moralista je tedy technik, s nímž se tyto problémy konzultují - tak, jako se radíme s architektem při stavbě domu nebo s inženýrem při montáži mostu. Podobně jako lékařství, výroba bot, vaření, krejčovství, zemědělství a tesařství, vyžaduje také spolužití jistá "know-how", tj. návody, jak "na to jít". Je třeba si osvojit a užívat jisté dovednosti.

V praxi se však stal moralista čímsi mnohem důležitějším, než jen technickým poradcem. Začal plísnit lidi. Promlouvá z tribuny nebo ze své studovny k lidstvu a dští chválu či hanu - většinou hanu -jako drak oheň. Lidé totiž nedbají na jeho rady. Zeptají se ho, jak mají za určitých okolností nejlépe jednat. On jim to řekne a zdá se, že mu dávají za pravdu. Pak ale odejdou a udělají něco jiného - protože zjistí, že to co jim radí, je příliš obtížné, nebo proto, že příliš touží se chovat opačně. Dochází k tomu tak pravidelně, že moralista ztrácí náladu a začíná jim nadávat. Když to nepomáhá, uchyluje se k fyzickému násilí a podpírá své rady strážníky, tresty a vězením. Společenství je totiž svým vlastním moralistou. Volí a platí soudce, strážníky a kazatele, asi jako by chtělo říci: "Kdybych dělalo potíže, tak mě, prosím vás, kopněte".

Na první pohled se zdá, že lze problém vyjádřit ve zkratce takto: Morální příkazy jsou k tomu, aby obešly nespravedlivé rozdělení radostí a strastí. Znamená to, že někteří jedinci musí dostat méně radosti a více strasti. Zpravidla jsou tito jedinci ochotni se s takovou obětí smířit jen pod hrozbou ještě větší strasti, když nebudou spolupracovat. Je to založeno na tvrzení, že člověk je sobecký a zájmy společenství hájí jen potud, pokud se zřetelně shodují s jeho vlastními zájmy.

Z toho odvodili moralisté teorii, že člověk je v zásadě sobec, nebo že má vrozený sklon ke zlému. Člověk "přírodní" žije jen pro jediný cíl: chránit své tělo před bolestí a poskytovat mu požitky. Protože tyto pocity mu dává jen jeho vlastní tělo, nezajímá ho příliš, co cítí jiná těla. O ta se začne zajímat až pod tlakem odměn nebo trestů, to znamená, využije-li se jeho vlastní zájem v zájmu společenství.

Naštěstí není uvedený problém tak jednoduchý. K věcem, které dávají člověku radost, patří i vztahy k jiným lidem - konverzace, společné stolování, zpěv, tanec, rodičovství a součinnost v práci, která se daří, "když se ruka k ruce vine".

K největším radostem ovšem patří, když si více či méně neuvědomujeme svou existenci a jsme plně pohrouženi do zajímavých pohledů, zvuků, míst a lidí. K největším utrpením naopak patří uvědomovat si sám sebe, cítit, že se v ničem nevyžíváme a že jsme odtrženi od společenství a okolního světa.

Celý tento problém však nemá řešení, pokud o něm přemýšlím na úrovni motivace radost - strast, nebo vlastně na úrovni jakékoli "motivace" vůbec. Člověk má totiž morální problém - který nenajdeme u jiných živočichů žijících ve společenství - hlavně proto, že se tak mnoho stará o motivy. Je-li pravda, že člověk je nutně motivován principem radost - strast, pak už není v lidském chování o čem diskutovat. Motivované chování je chování determinované; bude tím, čím bude, ať si o něm říká kdokoli cokoliv. Nemůže být tvořivé morálky, pokud člověk nemá možnost svobodné volby.

A zde právě dělají moralisté chybu. Chtějí-li, aby člověk změnil svůj způsob života; musí předpokládat, že je svobodný - neboť jestliže není, pak všechno horlení a protestování na světě nic nezmění. Naopak - člověk, jednající ze strachu před moralistovými hrozbami či zlákan jeho sliby, nejedná svobodně! Není-li člověk svobodný, pak hrozby a sliby mohou ovlivňovat jeho chování, ale v podstatě je nezmění. Je-li svobodný, hrozby a sliby ho nepřimějí k tomu, aby své svobody použil.

Význam svobody nemůže rozdělená mysl nikdy pochopit. Cítím-li se oddělen od svého zážitku a od světa, pak se svoboda jeví jako rozsah toho, k čemu mohu donutit okolní svět a osud je rozsah toho, k

čemu mne nutí svět. Pro celistvou mysl však není rozdíl mezi "Já" a světem. Je pouze jeden činný proces a ten vytváří vše, co se děje. Zvedá můj malíček a působí zemětřesení. Nebo - chcete-li to říci jinak - já zvedám svůj malíček a také působím zemětřesení. Nikdo nepředurčuje a nikdo není předurčován.

To je jistě zvláštní pohled na svobodu. Zvykli jsme si myslet, že je-li vůbec nějaká svoboda, spočívá nikoli v přírodě, ale v oddělené lidské vůli a v její schopnosti výběru.

Avšak to, co obvykle rozumíme pod slovem výběr, to není svoboda. Výběr je zpravidla rozhodnutí, motivované radostí a strastí a rozdělená mysl jedná jediné se záměrem dostat "Já" do stavu radosti a ven ze stavu bolesti. Největší radosti jsou však ty, které jsme neplánovali a nejhorší složkou bolesti je čekání na ni a snaha se jí zbavit, když začala. Nemůžete si naplánovat štěstí. Můžete plánovat, že budete existovat, ale existence a neexistence samy o sobě nejsou ani radostné, ani bolestné. Lékaři mne dokonce ujišťují, že za určitých okolností může být smrt velice radostným zážitkem.

Pocit, že nejsme svobodní, je vyvolán tím, že se snažíme dělat věci nemožné a dokonce nesmyslné. Nejste "svobodeni" nakreslit čtvercový kruh, žít bez hlavy nebo zastavit jisté reflexní činnosti. To nejsou překážky svobody; to jsou podmínky svobody. Nejsem svobodni nakreslit takový kruh, z něhož by se mohl náhodou vyklubat čtvercový kruh. Díky nebesům, nejsem svobodni vyjít z domu a nechat hlavu doma. Obdobně nejsem svobodni žít v kterémkoli jiném okamžiku než v tomto, nebo se oddělit od svých pocitů. Nejsem zkrátka svobodni, když se snažím dělat něco protikladného, jako pohybovat se beze změny polohy, nebo si spálit prst a necítit bolest.

Naopak jsem svobodni, celý světový proces je svobodni dělat cokoli, co není protiklad. Vznikne pak otázka: Je to protiklad, je to nemožné jednat a rozhodovat se, aniž bychom měli radost jako konečný cíl? Teorie, že musíme nevyhnutelně dělat to, co nám poskytuje větší radost či menší utrpení, je bezobsažné tvrzení, založené na zmatení slov: Řeknu-li, že se rozhoduji něco udělat, protože se mi to líbí, říkám jen, že se rozhoduji to udělat, protože se rozhoduji to udělat. Jestliže jsme na začátku definovali "radost" jako něco čemu "dávám přednost", pak to, čemu dávám přednost, bude vždycky radostí. Dávám-li přednost bolesti, jako masochista, pak bude bolest radostí. Teorie to ve zkratce tvrdí už na začátku, když říká, že radost znamená to, po čem toužíme: proto vše, po čem toužíme, je radost.

Když se však snažím jednat a rozhodovat se tak, abych byl šťasten, dostanu se s tím do rozporu, pokud si "štěstí" kladu za cíl v

budoucnosti. Neboť čím více jsou mé činy zaměřeny na budoucí radosti, tím více jsem neschopen radovat se z čehokoliv vůbec. Neboť všechny radosti jsou přítomností a nic mimo plné vědomí přítomnosti nemůže být ani začátkem záruky budoucího štěstí. Mohu zařídit, abych se zítra najedl, nebo abych si v příštím týdnu udělal výlet do hor, ale nemám žádnou reálnou možnost, jak si zajistit, aby mne to učinilo šťastným. Je naopak obecnou zkušeností, že nic neničí radost tak, jako když se člověk hlídá, jak se mu to líbí. V daném okamžiku můžete žít jen jednou; nemůžete najednou myslet na to, že nasloucháte šumění vln a na to, že vám to působí potěšení. Protiklady tohoto druhu představují jediný skutečný druh činností, pro něž není svobody.

Jiná teorie o předurčení tvrdí, že všechny naše činnosti jsou motivovány "podvědomým mechanismem mysli" a že proto i ta nejspontánnější rozhodnutí nejsou svobodná. Je to jen další příklad rozdělené mysli, neboť jaký je rozdíl mezi "mnou" a mezi "mentálním mechanismem", ať už vědomým či podvědomým? **Kdo** je těmito pochody uváděn do pohybu? Myšlenka, že jsme všichni motivováni, pochází z houževnaté iluze o "já". Tou podvědomou motivací **jest** skutečný člověk, organismus jako součást vesmíru. A protože on jí **jest**, není motivován **jí**. Jinak řečeno není to motivace, je to prostě konání, operace. Navíc neexistuje žádná "podvědomá" mysl rozdílná od mysli vědomé, protože "nevědomá" mysl je vědomá, i když si neuvědomuje sama sebe - asi tak jako oči vidí, ale nevidí sebe.

Zbývá domněnka, že veškerá výkonná činnost, celý proces toho, co se děje ve vesmíru a co zahrnuje i člověka, je předem určený sled událostí, z nichž každá je nevyhnutelným důsledkem minulých příčin.

Nemůžeme zde tento problém přiměřeně probrat, natož pak jej vyložit vyčerpávajícím způsobem. Pro tuto chvíli snad stačí si uvědomovat, že jde o jednu z největších "otevřených otázek" vědy a že její řešení je velmi daleko. Myšlenka, že minulost určuje přítomnost může být iluzí, která vyplývá z řeči. Protože musíme popisovat přítomnost pomocí výrazů z minulosti, mohlo by se zdát, že minulé "vysvětluje" přítomné. Chceme-li říci, "jak" se něco stalo, popisujeme řetěz událostí, jejichž součástí toto něco jak se zdá bylo.

Rozbila se láhev. Spadla na zem. Upustil jsem ji. Měl jsem kluzké prsty. Měl jsem namydlené ruce. Dáváme slovo "protože" mezi tyto výroky právem? Zpravidla to děláme - můžeme se totiž vsadit, že láhev spadne na zem, když ji pustíme. To však nedokazuje, že jsme způsobili její pád, nebo že **musela** spadnout.

V retrospektivě se události jeví jako nutné, neboť když už se staly, nic je nemůže změnit. Nicméně skutečnost, že se můžeme vsadit, by mohla stejně dobře dokazovat, že události nejsou **determinovány**, ale že jsou

konsistentní, to je nerozporné. Jinými slovy: vesmírný proces je činný svobodně a spontánně v každém okamžiku, má však sklon vytvářet události v pravidelných a tím i předvídatelných sledech.

Ať se tato otázka rozhodne jakkoli, nerozdělená mysl má zcela jistě pocit svobody a zcela jistě vnáší do morální sféry způsob života, který má všechny znaky svobodného a tvořivého jednání.

Lze snadno vidět, že stopy většiny skutků, kterým v běžné morálce říkáme zlé, vedou až k rozdělené mysli. Zdaleka největší díl těchto skutků vyvolávají přehnané choutky, toužení po věcech, které nejsou vůbec potřebné pro zdraví mysli a těla, i když připustíme, že "zdraví" je pojem relativní. Takové cizokrajné a neukojitelné choutky se dostávají, když člověk využívá své přirozené chutě, aby dodal svému "já" pocit bezpečnosti.

Jsem deprimován a chci své "Já" z této deprese dostat. Protipólem deprese je povznesená nálada, ale protože deprese není povznesení, nemohu se do něho sám vnutit. Mohu se však opít. To mě přivede do nádherně povznesené nálady a tak mám rychlý lék, když se dostaví další deprese. Ty mají ovšem hlubší a horší průběh, protože jsem depresivní stav nestrávil a nevyloučil jeho jedy. Velmi brzy se začnu nenávidět, že se tak opíjím, to moji depresi ještě prohloubí - tak to jde dále s kopce.

Nebo mám možná početnou rodinu a bydlím v domě, na kterém je hypotéka a na který jsem vynaložil všechny své úspory. Musím tvrdě pracovat v zaměstnání, které mne nijak zvlášť nezajímá, jen abych měl peníze na splátky. Těžká práce mi nevádí, ale pořád si říkám, co by se stalo, kdybych onemocněl, nebo kdyby vypukla válka a musel jsem narukovat. Radši bych na to nemyslel a chci dostat své "Já" z těch starostí, protože jsem si jist, že onemocním, když v nich budu pokračovat. Ale je to tak těžké je zastavit - a to zase přibližuje příchod nemoci a starost se zavrtává hlouběji. **Musím** se jí zbavit a tak ze zoufalství začnu sázet na koně, abych překonal starost každodenní nadějí, že můj kuň možná vyhraje. A tak se **to** rozjede.

Konvenční moralista nemá, co by k těmto problémům řekl. Může poukazovat na odstrašující následky alkoholismu a sázkaření, ale to jen přidává živnou půdu depresi a starostem. Může slibovat odměnu v nebi za trpělivé snášení utrpení, ale to je také sázkaření svého druhu. Může přičítat depresi a starosti sociálnímu systému a vybízet postižené, aby se připojili k revoluci.

Nemůže zkrátka "Já" ani postrašit, ani povzbudit, když způsobí, že jednotlivec v prvním případě uteče od něho a ve druhém případě běží za ním. Může malovat plamenné obrazy ctností a povzbuzovat ostatní, aby nacházeli sílu v příkladech velkých mužů. Může mít úspěch potud, že

vyvolá maximální úsilí o napodobení svatých, o ukrocení vášní a o provádění skutků zdrženlivosti a lásky k bližnímu. Nic z toho však nepřivede nikoho ke svobodě, protože za vším tím následováním svatých a za ukázňováním je pořád ještě motiv.

Když se bojím, je má snaha o statečné pocity a činy motivována strachem, protože se bojím strachu, což prostě značí, že moje snaha uniknout z toho, čím jsem, se pohybuje v kruhu. Příklady hrdinů a svatých mne zahanbují, protože se sám nemám čím pochlubit a tak začnu provádět skutky pokory, protože byla zraněna moje pýcha, a skutky dobročinnosti, protože mám rád sebe. Pohnutkou je vždy, aby "Já" nabylo významu. Musím být spravedlivý, dobrý, musím být skutečnou osobností, hrdinský, milující, sebezapíravý. Zapírám se, abych se potvrdil a vzdávám se sebe, abych se zachoval. To všechno je rozpor.

Křesťanské myšlení vždy strašil pocit, že hříchy svatých jsou horší než hříchy hříšníků, že nějakým tajuplným způsobem ten, kdo usiluje o spásu, je blíže peklu a středu zla než zloděj či sprostá děvka. Uznávalo se, že ďábel je anděl a jako čistý duch že nemá skutečný zájem na hříších těla. Hříchy podle ďáblovy chuti jsou spletené sítě duchovní pýchy, bludiště sebeklamu a jemné pošklebky pokrytectví, kde se maska schovává pod zamaskovanou další maskou a kde se skutečnost zcela vytrácí.

Rádoby svatý člověk kráčí rovnou do sítě této léčky, protože on by se rád stal světcem. Jeho "Já" nalézá hlubinu bezpečnosti v uspokojení z toho, že se kaje ze svých hříchů a že se také kaje z duchovní pýchy nad svým pokáním - což je uspokojení o to intenzivnější, že je tak chytře zamaskováno. V takto zapleteném bludném kruhu jsou masky pod maskami bez konce. Nebo jinak řečeno, ten, kdo by se chtěl postavit mimo sebe, aby sám sebe kopnul, musí pak kopnout to já, které stojí mimo. A tak dále a tak dále.

Pokud existuje motiv něčím se stát, pokud mysl věří v možnost úniku z toho, čím je v tomto okamžiku, nemůže být svobodná. Usiluje pak o ctnost z přesně téhož důvodu jako o hřích, a zlo a dobro se střídají jako protilehlé póly téhož druhu. "Svatý", který na pohled překonal svoji sebelásku duševním násilím, tuto sebelásku pouze ukryl. Jeho zjevný úspěch přesvědčí jiné, že našel "pravou cestu" a jdou za jeho příkladem tak dlouho, až pohyb vykývne do opačného směru a nevyhnutelnou reakcí na puritánství se stanou volné mravy.

Zní to ovšem jako zavrženíhodný fatalismus, kdybych měl připustit, že jsem čím jsem, že z toho není úniku, a že se nemohu rozdělit. Zdá se, že když **mám** strach, že jsem jakoby "olepen" strachem. Ve skutečnosti jsem však připoután ke strachu jen tak dlouho,

pokud se ho snažím zbavit. Když se ho naopak nesnažím zbavit, zjistím, že na skutečnosti daného okamžiku není nic "nalepeného" nebo fixovaného. Když jsem si toho pocitu vědom, aniž bych mu dal jméno, aniž bych mu říkal "strach", "špatný," "negativní" atd., změní se ihned v cosi jiného a život jde volně dál. Pocit se už dál nereprodukuje, protože za sebou nevytváří někoho, kdo jej pocituje.

Nyní snad můžeme vidět, proč nerozdělená mysl není pužena k takovým únikům z přítomnosti, kterým obvykle říkáme "zlo". Další pravda, že totiž nerozdělená mysl je si vědoma zážitku jako nedílné jednoty, že si uvědomuje svět jako sebe samu a že celou přirozeností myslí a vědomí je být zajedno s tím co poznává - to vyvolává stav, kterému obvykle říkáme "láska". Neboť láska, která se projevuje tvořivou činností, je něco daleko víc než cit. Není to něco, co byste mohli "cítit" a "uvědomovat si", pamatovat si a definovat. Láska je sjednocující a řídicí princip, který vytváří ze světa **vesmír** a z rozptýleného množství lidí společenství. Je pravou esencí, vnitřní podstatou a charakterem myslí a činně se projevuje, když je mysl celistvá.

Neboť mysl **musí** být něčím zaměstnána nebo do něčeho ponořena, tak jako zrcadlo musí vždy něco zrcadlit. Když se nesnaží zaměstnávat se sama sebou - jako kdyby zrcadlo chtělo zrcadlit samo sebe - musí se zaměstnávat, nebo být ponořena do jiných lidí a věcí. Není problém, jak milovat. My milujeme. My jsme láska a jediný problém je směr lásky, má-li vyzařovat přímo ven jako sluneční světlo, nebo má-li se pokoušet obracet se sama na sebe, jako "svíčka pod kbelíkem".

Když se vyprostí z kruhu usilování o sebelásku, vztahuje lidská mysl do své vlastní jednoty celý vesmír - podobně jako se v jediné krupě rosy zdá být celá obloha. V tomto tkví - daleko více než v pouhém citu - schopnost a základní zdroj svobodného jednání a tvůrčí morálky. Naproti tomu morálka pravidel a příkazů, založená na odměnách a na trestech, nemá nic společného se svobodným jednáním - i když jsou to odměny a tresty tak jemné, jako je bolest nad přestupkem a radost ze správného jednání. To je cesta jak ovládat otroky - tím že se "blahovonně" využívají jejich iluze - a i když po ní jdeme jakkoli daleko nevede nikdy ke svobodě.

Máme-li být tvořivě činní, je zcela nemístné diskutovat o tom, co musíme či nesmíme dělat, abychom byli spravedliví nebo dobří. Nerozdvojená a upřímná mysl se nezajímá o to, aby byla dobrá a aby měla k ostatním lidem vztahy podle nějakého pravidla. Na druhé straně se ani nezabývá tím, že je svobodná, ani nejedná proti rozumu a zásadám jen proto, aby dokázala svoji nezávislost. Nezabývá se sama sebou, ale lidmi a problémy, které si plně uvědomuje a kteří jsou "jí

samotnou". Jedná nikoli podle pravidel, ale podle okolností daného okamžiku a "dobro", které přeje ostatním není bezpečnost, ale svoboda.

Nic není ve skutečnosti méně lidské, než lidské vztahy založené na morálních zásadách. Dává-li někdo chléb proto, aby byl dobročinný, žije-li se ženou, aby byl věrný, jde-li na oběd s černochem, aby byl nepředpojatý a odmítá-li zabíjet, aby byl mírumilovný - pak je tak studený jako slimák. Ve skutečnosti druhého člověka vůbec nevidí. Jen o málo studenější je dobročinnost pramenící ze soucitu, která odstraňuje utrpení proto, že považuje pohled na ně za nechutný.

Avšak na to, jak vyvolat skutečné teplo lásky není žádný recept. Nemůže být napodobeno. Nemůžete se do něj vmluvit nebo je probudit tím, že se budete honit za emocemi či že se slavnostně zasvětíte službě lidstvu. Lásku má každý, ale může se v člověku rozvinout jen tehdy, když se přesvědčí, jak nemožná a marná je snaha milovat sebe. Takové přesvědčení se nedostaví odsuzováním a nenávisť k sobě ani tím, že budeme dávat sebelásce nejhorsí jména na světě. Dostaví se jen tehdy, když si plně uvědomíme, že nemáme žádné "já", které bychom mohli milovat.

IX. Nový pohled na náboženství

Začali jsme tuto knihu tvrzením, že věda a vědecká filosofie neposkytují žádné důvody pro nábožensky pojatou víru. Neuváděli jsme argumenty, ale brali jsme to jako výchozí stav. Přijali jsme převládající názor, že existence Boha, čehokoliv absolutního a také nějakého věčného řádu nad tímto světem nemá v logice ani oporu, ani význam. Přijali jsme myšlenku, že tyto pojmy nemají pro vědecké předvídání žádnou hodnotu a že všechna známá fakta mohou být vysvětlena daleko jednodušeji bez nich. Současně jsme řekli, že náboženství nemá žádnou potřebu tomuto názoru oponovat, protože téměř všechny duchovní tradice uznávají, že ve vývoji člověka dochází ke stadiu, kdy tradiční víra (belief) a její jistoty - na rozdíl od živé víry z poznání (faith) - musí být opuštěny.

Až potud myslím, že jsme neprohlašovali nic, co nemůže být ověřeno pokusem a netvrdili nic, co by bylo v přímém rozporu s vědeckým názorem na svět. Nyní jsme se však dostali do postavení, z něhož se základní pojmy náboženství a tradiční metafyziky mohou stát opět srozumitelnými a nabýt významu - ne jako články víry, ale jako platné symboly zažité zkušenosti.

Věda a náboženství mluví o stejném vesmíru, ale používají rozdílného jazyka. Obecně řečeno, mají vědecké výroky co činit s minulostí a s budoucností. Vědec popisuje události. Říká nám, "jak" se

věci udály tím způsobem, že podrobně vypočítá "co" se událo. Zjišťuje, že k událostem dochází v různých frekvencích a řadách a na tomto podkladě dělá odhady a předpovědi, podle nichž pak v praxi můžeme provádět opatření a přizpůsobovat se průběhu událostí. Aby mohl tyto odhady dělat, nepotřebuje vědec žádné znalosti o Bohu či o věčném životě. Potřebuje znát minulost - to co se již stalo.

Náboženské výroky se naproti tomu týkají přítomnosti. Ovšem lidé jak nábožensky, tak i vědecky založení mají dojem, že náboženství má více co činit s minulostí a s budoucností. To je nedorozumění celkem přirozené, protože se zdá, že náboženství dělá výroky o tom, jak tento svět vznikl a jak skončí. Dlouho bylo také náboženství spojováno s prorokováním, což je nepochybně totéž, co děláni předpovědí. Náboženství prohlašuje, že tento svět byl **stvořen** Bohem k **účelu**, který **bude** naplněn ve vzdálené budoucnosti, v životě na "onom světě". Dále tvrdí, že člověk má nesmrtelnou duši a prorocky říká, že on přežije jeho tělesnou smrt a **bude** žít věčně.

Zdá se proto, že vědec oprávněně namítá, že takové předpovědi nelze ověřit a že mají neobyčejně slabou vazbu na známé události z minulosti. Když chce odkrýt základy, na kterých tyto předpovědi stojí, shledává, že jsou spíše citové než rozumové. Náboženští lidé **doufají** či věří, že tyto věci jsou pravdivé.

V historii každého významného náboženství však byli lidé, kteří chápali náboženské pojmy a výroky zcela odlišně. Vcelku vzato bylo jich více na Východě než na Západě, i když dějiny křesťanství obsahují dlouhý seznam mužů a žen, kteří se mohli dohovorit na společném základě s ortodoxními hinduisty a buddhisty.

Z tohoto druhého - a domnívám se, že hlubšího pohledu není náboženství systémem předpovědí. Jeho učení se týká nikoli toho, co je v budoucnu a co věčně trvá, ale toho, co je v přítomnosti a co je věčné. Náboženské učení není souhrn článků víry a nadějných očekávání, ale naopak souhrn názorných symbolů zážitků, ke kterým došlo v přítomnosti.

Podle tradice jsou tyto symboly dvojího druhu. Jedny popisují náboženský způsob pochopení přítomnosti formou konkrétních podobenství a příběhů. Druhé jej popisují abstraktní řečí za pomoci negací, která se často podobá řeči akademické filosofie. V dalším výkladu budeme tyto dva druhy symbolů označovat jako symboly náboženské a symboly metafyzické. Musíme si ale pamatovat, že "metafyzický" v našem smyslu neznamena, že jde o spekulativní filosofii. Nejde o pokus předbíhat vědu a poskytnout logický popis vesmíru a jeho vzniku. Je to způsob, jak vyjádřit pochopení přítomnosti. Náboženské

symboly jsou zvláště příznačné pro křesťanství, islám a judaismus, zatímco východní nauky jsou více metafyzické.

Řekli jsme, že jak věda, tak i náboženství mluví o témže světě a také jsme se v této knize nikdy nezabývali něčím jiným než každodenním životem, věcmi, které lze vidět, hmatat a prožívat. Náboženští kritikové nám budou proto vytýkat, že redukuje náboženství na "naturalismu", že ztotožňujeme Boha s přírodou a že se vysmíváme a překrucujeme náboženství, když mu bereme jeho "podstatný nadpřirozený obsah."

Když se však teologů zeptáte, co rozumějí pod pojmem "nadpřirozený", vpadnou hned do vědeckého jazyka. Mluví o Bohu který má "konkrétní realitu rozdílnou od vesmíru" a používají přitom termínů z dávné historie a z předpovědí budoucnosti světa. Tvrdí, že nadpřirozený svět není stejného "řádu" jako vesmír, který zkoumá věda, ale že existuje v jiné rovině nepřístupné našim přirozeným smyslům. Začíná to znít jako cosi psychického, co je stejného řádu jako projevy telepatie, jasnozření a vnitřního hlasu.

Avšak právě toto je naturalismus, čistý a prostý. Dokonce je to pseudověda. Neboť věda a naturalismus se nezbytně nezabývají jen věcmi viditelnými smyslům. Nikdo dosud neviděl elektrony nebo kvanta, ani nebyl schopen vytvořit smyslům dostupný obraz zakřiveného prostoru. Jestliže psychické jevy existují, není důvod předpokládat, že nemohou být vědecky studovány a že jsou něčím více než jen jiným aspektem "přírody". Věda se přece zabývá nesčetnými věcmi, které nemohou být smysly vnímány a které pro bezprostřední zkušenost ani nejsou k dispozici - na příklad celá historie, gravitační proces, povaha času, váha planet a hvězd. Tyto neviditelné věci se vyvozují z bezprostřední zkušenosti za pomoci logiky. Jsou to hypotézy, které na pohled rozumně vysvětlují pozorované události. Bůh teologů je přesně totéž - hypotéza, která vysvětluje všechny zážitky.

Když teolog takovou hypotézu vytváří, užívá vědecké metody a vstupuje na půdu vědy. Musí proto očekávat, že bude dotazován, prověřován a kritizován svými kolegy z oblasti výzkumu přírody.

Rozdílu mezi přirozeným a nadpřirozeným se však dá rozumět jednodušší a užitečnější cestou. Je-li "příroda" hájemstvím vědy, lze říci, že příroda je svět tak, jak jsme jej pojmenovali, změřili a roztřídili. Příroda je svět, který myšlení analyzovalo a zařídilo do skupin, které nazvalo "předměty". Jak jsme viděli, dalo těmto předmětům individualitu tím, že je pojmenovalo. Pohyb od klidu rozlišuje myšlení tím, že porovnává něco, co se pohybuje rychle s něčím, co se pohybuje pomalu - ačkoli v pohybu je obojí.

Takto je celý svět přírody relativní a vytváří jej myšlení a srovnávání. Je hlava "skutečně" rozdílná od krku? Cožpak jsme nemohli stanovit, že "předmět" zvaný hlava zahrnuje i "předmět" zvaný krk, podobně jako zahrnuje nos? Že hlava a krk jsou dvě věci a ne jedna, je konvencí, tj. přijatým pravidlem myšlení. V tomto smyslu mají staří metafyzikové plně pravdu když říkají, že celý vesmír je výtvořem mysli. Míjí tím vesmír "předmětů."

Naproti tomu je nadpřirozený a absolutní svět ona tajuplná realita, kterou jsme označili jmény, roztřídili a rozdělili. Ona není produktem mysli. Neexistuje však způsob, jak definovat nebo popsat, **co** to vlastně jest. V každém okamžiku jsme si jí vědomi a ona je naším vědomím. Cítíme a vnímáme ji a on je našimi pocity a vjemy. Avšak pokoušet se ji poznat a definovat, je jako snažit se přimět nůž, aby říznul sám sebe. Co je TO? Toto je růže. Ale "růže" je zvuk. Co je zvuk? Zvuk je náraz zvukových vln na ušní bubínek. Je pak růže nárazem zvukových vln na ušní bubínek? Nikoli, růže je růže...je růže je růže...

Definovat, znamená prostě vytvářet jednoznačnou shodu mezi skupinami smyslových údajů a zvuků, ale protože zvuky jsou smyslovými údaji, pohybuje se toto úsilí nakonec v kruhu. Reálný svět, který vytváří jak tyto údaje, tak i orgány k jejich vnímání, zůstává bezedně tajemným.

Z tohoto hlediska můžeme bez potíží porozumět některým starým posvátným knihám. Dhammapada, sbírka Buddhových výroků, začíná takto: "Vše, čím jsme, je výsledkem toho, co jsme myslili. Je to založeno na našich myšlenkách; je to vytvořeno z našich myšlenek." To je ve skutečnosti stejný výrok, kterým začíná evangelium sv. Jana: "Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo...vše bylo jím stvořeno (Slovem) a bez něho nebylo nic z toho, co bylo stvořeno. Myšlením, či mentálními slovy rozlišujeme, či "tvoříme" věci. Bez myšlenek není "věcí", nebo "předmětů"; je právě jen nedefinovaná realita.

Chcete-li být poetičtí, můžete tuto nedefinovanou realitu přirovnat k Otci, protože ona je původem a základem "věcí". Myšlenku můžete nazývat Synem "stejně podstaty s Otcem" - Synem "skrze něhož byly všechny věci stvořeny", Synem, který musí být ukřižován, máme-li vidět Otce - právě tak jako se musíme dívat na skutečnost beze slov, máme-li ji vidět jaká je. Pak Syn vstane z mrtvých a vrátí se na nebesa - podobně jako my můžeme svobodně používat myšlení aniž by nás mátl, když nahlížíme na skutečnost jaká je. Myšlení se "vrátí na nebesa" v tom smyslu, že je poznáváme jako součást reality a ne jako něco, co stojí mimo ni.

Jinak můžeme o této nedefinované realitě mluvit negativní, metafyzickou řečí. Je nekonečná - nikoli ohraničená. Je věčná,

všudypřítomná, nikoli minulá nebo budoucí a není konvencí myšlení nebo času. Je neměnná v tom smyslu, že pojem změny je jen jiné slovo, jiná definice, kterou realita, **nazývaná** změnou přesahuje. Je-li každý pohyb relativní, neexistuje zřejmě absolutní pohyb. Nemělo by smysl říkat, že se všechna tělesa ve vesmíru pohybují jednotně rychlostí deset tisíc mil za minutu, protože pojem "všechna" už vyloučil každé jiné těleso, vzhledem k němuž by se mohla pohybovat.

Metafyzická řeč používá negací, protože chce vyjádřit, že slova a pojmy nevysvětlují realitu. Nesnaží se nás přesvědčit, že realita je něco jako neohraničená spousta průhledného rosolu. Nemluví o nějakých nedotknutelných abstraktech, ale o skutečném světě, ve kterém žijeme. Zážitek, kterému říkáme věci, barvy, zvuky, vůně, chuti, tvary a váhy, je ve své podstatě věcí, tvarem, počtem, nicotou - jedině v okamžiku, kdy jej postřehujeme. Tehdy postřehujeme Boha, kterého tradiční doktriny nazývají neohraničenou, beztvarou, nekonečnou, věčnou, nečleněnou, nehybnou a neměnnou Skutečností - Absolutnem za relativními jevy, Významem za myšlenkami a slovy. Asi takto definuje učení Védanty ono JÁ-ÁTMA, které přesahuje všechny vnímané "věci". Přirozeně Význam je bez významu, protože na rozdíl od slov význam **nemá**, ale významem **je**. Strom jako takový je bez významu, ale **je** významem slova "strom".

Lze snadno nahlédnout, že tento způsob řeči, ať už má formu náboženskou nebo metafyzickou, může vést k nedorozumění všeho druhu. Když je mysl rozdělena a "Já" chce z přítomného zážitku uniknout, je pro něj představa nadpřirozeného světa vítaným útočištěm. "Já" se brání nepříjemné změně a tak se přimkne k "neměnnému" Absolutnu - přičemž zapomíná, že toto Absolutno je rovněž "nefixované". Když život přinese nějaký trpký zážitek, "Já" jej snáší, jen když má záruku, že jde o součást záměru milujícího Boha-Otce. Ale právě tato záruka znemožňuje prožít "boží lásku", která - jak je dobře známo vyžaduje, aby se člověk zřekl "Já".

Nepochopení náboženských pojmů je pestře ilustrováno tím, co lidé udělali z učení o nesmrtelnosti, o nebi a pekle. Nyní však by mělo být jasné, že věčný život znamená jasně poznat, že přítomnost je jedinou skutečností a že minulost a budoucnost je možno od ní rozlišit jedině ve smyslu konvencí, tj. dohodnutých pravidel myšlení v čase. Přítomný okamžik je "nebeskou branou", onou „přímou a úzkou cestou vedoucí do života", neboť v něm není místa pro oddělené "Já". V **tomto** zážitku není nikoho kdo by zážitek prožíval. Těmito dveřmi neprojde "Bohatec", protože nese příliš mnoho zavazadel; lpí na minulosti a na budoucnosti.

Mohli bychom citovat celé stránky z duchovní literatury všech dob a zemí, abychom ukázali, že věčnému životu bylo rozuměno v tomto smyslu. Snad postačí tato ukázka z Eckharta:

"Okamžik NYNÍ, kdy Bůh stvořil prvního člověka a okamžik NYNÍ, kdy zmizí poslední člověk a okamžik NYNÍ, kdy já hovořím jsou všechny jedno v Bohu, v němž je pouze jedno NYNÍ. Pohled! Člověk, který žije v božím světle, si není vědom ani minulosti, ani budoucnosti, ale pouze jediné věčnosti...Budoucnost ani náhoda mu nepřinášejí nic nového, neboť žije v okamžiku NYNÍ, to je nepochybně - v zeleni nově odívané."

Když každým okamžikem umíráte a znovu se rodíte, mají pro vás rádoby vědecké předpovědi o tom, co se stane po smrti, jen malý význam. Nevíme to - a to je ta celá sláva. Představy o přežití smrti i o úplném zániku ve smrti jsou společně založeny na minulosti, na paměťových vjemech bdělého stavu a spánku - a pojmy věčného trvání a věčné nicoty jsou bez významu, i když každý jiným způsobem.

Není třeba velké představivosti ke zjištění, že věčně trvajícím časem je hrůzná noční můra, takže mezi nebem a peklem, jak se jim obvykle rozumí, je jen malý výběr. Přání věčně pokračovat se může zdát přitažlivým jen když myslíme na neurčitý čas, nikoli na čas nekonečný. Mít tolik času, kolik chcete, je jedna věc - ale mít čas bez konce, je zcela něco jiného.

V trvání, ve věčném pokračování není totiž žádná radost. Přejeme si jej jen proto, že přítomnost je jalová. Když se někdo snaží požídat peníze, bude mít stále hlad. Když mu pak někdo řekne "je načase s tím přestat!" propadne panice, protože až dosud neměl nic k jídlu a chce stále více času, aby mohl dále jíst peníze a ve stálé naději, že ukojení hladu je už za rohem. Ve skutečnosti nechceme pokračování, ale spíše přítomný zážitek úplného štěstí. Myšlenka, že si přejeme, aby takový zážitek stále pokračoval, je důsledkem toho, že si v zážitku uvědomujeme sami sebe a že si jej uvědomujeme proto neúplně. Pokud máme pocit nějakého "Já", které **má** tento zážitek, pak okamžik není **vším**. Věčný život prožijeme, když zanikne poslední stopa rozdílu mezi "Já" a "nyní", když je pouze toto "nyní" a nic jiného.

Naopak peklo, nebo "věčné zatracení" není věčné trvání času, který stále pokračuje, ale věčné trvání nepřerušeno kruhu, nepřetržitost a frustrace chození kolem dokola, když jdeme za něčím, co nemůže být nikdy dosaženo. Peklo je pošetilost, věčná nemožnost sebe-lásky, sebe-vědomí a sebe-vlastnění. Je snahou vidět vlastníma očima vlastní oči, slyšet vlastní uši a políbit vlastní rty.

Avšak pochopit, že život je úplný v každém okamžiku - celistvý, nerozdělený a vždy nový - to znamená porozumět smyslu učení, že **toto** je vše ve všem a je poslední příčinou nebo konečným cílem, pro který

vše existuje. Protože budoucnost je věčně nedosažitelná a visí jako mrkev na holi **vždycky** před oslem, neleží naplnění božského záměru v budoucnosti. Nalézáme je v přítomnosti nikoli tím, že se podrobíme nezměnitelné skutečnosti, ale poznáním, že není nikoho, kdo by se měl podrobit.

Neboť to je smysl universálního a stále opakovaného náboženského principu, že se člověk musí vzdát sám sebe, má-li poznat Boha. Je známý tak dobře, jako lidové pořekadlo - a přece není nic obtížnějšího a nic nebylo tak totálně nepochopeno. Jak se může já, které je sobecké, vzdát sama sebe? Nikoli vlastní silou, říkají teologové, ale darem boží milosti, silou, která člověku umožňuje dosáhnout to, co je nad jeho síly. Je však tato milost dána všem, nebo jen nemnohým vyvoleným, kteří - když ji dostanou - nemají už jinou volbu než se jí odevzdat? Někteří říkají, že přichází ke všem, že však ji jedni přijmou a druzí odmítnou. Jiní říkají, že přichází k vyvoleným z těch, kdo byli povoláni, ale většinou ještě tvrdí, že člověk má sílu ji přijmout nebo jí nedbat.

To však problém vůbec neřeší. To jen nahrazuje problém vlastnit či vzdát se sama problémem přijmout či odmítnout boží milost a oba ty problémy jsou totožné. Křesťanské náboženství má svou vlastní skrytou odpověď na tento problém v myšlence, že člověk může překonat sebe jen "v Kristu". Neboť "Kristus" představuje skutečnost, že není žádné oddělené já, které by se mělo podrobit. Vzdání se "Já" je pseudoproblém. "Kristus" ztělesňuje, že oddělené "Já" neexistuje. "Nic nečiním ze sebe...Já a Otec jsme jedno...Dříve než Abraham byl, Já jsem."

Je-li vůbec nějaký problém, pak spočívá v pochopení, že v tomto okamžiku nemáte žádné "Já", kterého byste se měli vzdát. Jste zcela svobodní udělat to v každém okamžiku, vůbec nic vám nebrání. To je naše svoboda. Nejsme však svobodní sebezdokonalovat, sebe se vzdávat, otvírat sebe milosti, proto že všechno takové rozštěpování mysli je popíráním a odkládáním naší svobody. Je to pokus jíst svá ústa místo chleba.

Je nutné zdůrazňovat obrovský rozdíl mezi vědomím "Já a Otec jsme jedno" a mezi stavem mysli člověka, který si, jak říkáme "myslí, že je pánbůh"? Pokud si budete ještě myslit, že jste izolovaným "Já" a ztotožníte je s Bohem, stanete se nesnesitelným sobcem, který se domnívá, že uskutečnil nemožné, že ovládl své zážitky a došel pomocí všech bludných kruhů k uspokojivým závěrům.

"Já jsem pánem svého osudu; Já jsem kapitánem své duše!"

Když had polyká svůj ocas, má nadutou hlavu. Je něco docela jiného vědět, že jste svým "osudem" a že není vůbec nikoho, kdo by mu poroučel nebo jej poslouchal, kdo by vládl nebo se vzdával.

Musíme také zdůrazňovat, že tato ztráta "Já" v Bohu není mystický opar, v němž se stírají všechny "hodnoty osobnosti?" Ono "Já" nebylo, není a nikdy nebude součástí lidské osobnosti. Není na něm nic jedinečného, nebo "odlišného" či zajímavého. Právě naopak, čím víc je lidé pěstují, tím více ztrácejí osobitost a zajímavost. Čím rychleji se věci točí v kruhu, tím dříve se z nich stanou nezřetelné šmouhy. Jediní zajímaví lidé jsou zřejmě ti, kteří mají silný zájem a být zcela zabrán do svého zájmu znamená zapomenout na „Já“.

Nyní tedy můžeme vidět, že základní principy filosofie, náboženství a metafyziky lze pochopit dvěma zcela rozdílnými cestami.

Mohou být chápána jako symbol nerozdělené mysli, jako vyjádření pravdy, že život a zážitek jsou v každém okamžiku úplným celkem. "Bůh" není definicí takového stavu, ale výkřikem o něm. Zpravidla jsou však tyto základní principy používány k pokusům postavit se mimo sebe sama a mimo vesmír, abychom je mohli pochopit a ovládnout. Přes všechnu složitost je to pohyb v kruhu a vede na scestí.

Protože lidé takto kroužili po celé věky, síly techniky přinesly jen malý prospěch - kromě toho, že to kroužení zrychlily až na stav nesnesitelného napětí. Civilizace je zralá k tomu, aby se rozletěla pouhou odstředivou silou. V tak nebezpečné situaci není sebevědomý typ náboženství, na který jsme byli tak dlouho zvyklí, lékem, ale součástí choroby. Nemusíme litovat, jestli vědecké myšlení oslabilo jeho sílu, neboť "Bůh", k němuž nás mohlo dovést, nebyla ona neznámá Realita, kterou jméno označuje, ale pouhá projekce - mentální obraz nás samých, kosmické odtělesněné "Já" vládnoucí vesmíru.

Pravá velikost vědy není ani tak v tom, že pojmenovává a třídí, dělá záznamy a předpovědi, ale v tom, že pozoruje a chce poznat fakta, ať se z nich vyvine cokoli. I když sebevíc směšuje fakta s konvencemi a realitu s libovolným členěním, má ve své myšlenkové otevřenosti a upřímnosti určitou podobnost s náboženstvím pokud je chápeme v jeho pravém a hlubším smyslu. Čím větší vědec, tím větší dojem v něm vzbuzuje jeho neznalost skutečnosti a tím více si uvědomuje, že jeho zákony a klasifikace, popisy a definice jsou výtvořky jeho vlastní mysli. Pomáhají mu spíše využívat světa pro jeho vlastní bádání než k tomu, aby svět pochopil a vysvětlil jej.

Čím dále analyzuje vesmír až do jeho nejmenších částic, tím více nachází věcí, které je nutno roztřídit a tím ostřeji vnímá relativnost všeho třídění. To, co nezná, se zdá narůstat geometrickou řadou vůči tomu, co zná. Stále se blíží ke stavu, v němž neznámé není jen prázdným místem

v předivu slov, ale oknem v mysli, oknem, které má jméno nikoli nevědomost, ale údiv.

Ustrašená mysl toto okno přibouchne a o tom, co nezná, mlčí a nepřemýšlí - aby mohla více tlachat o tom, co myslí, že zná. Naplňuje nezmapované prostory tím, že jen opakuje to, co bylo již poznáno. Otevřená mysl však ví, že i ty nejpodrobněji prozkoumané oblasti nejsou ve skutečnosti vůbec poznány, ale jen označovány a tisíckrát po sobě změřeny. A uchvacující tajemství **toho, co** takto značujeme a měříme, nám musí nakonec "vyčesat myšlenky z hlavy" - až mysl zapomene pohybovat se v kruzích a sledovat své vlastní pochody a probudí se k vědomí toho, že **být** v tomto okamžiku, je čistý zázrak.

Toto je - až na nepodstatné vyjadřovací odchylky - poslední slovo jak západní, tak i východní moudrosti. Hinduistické Upanišády praví: "Ten, kdo se domnívá, že Bůh je nepochopitelný, ten Boha chápe; ten však, kdo se domnívá, že Bůh je pochopitelný, ten ho nezná. Bůh zůstává nepoznán těm, kdo ho znají, a je známý těm, kteří ho vůbec neznají."

Goethe to říká slova, která pro moderní mysl znějí jasněji:

"Údiv je to nejvyšší, co člověk může dosáhnout; a když jeho údiv vyvolá prvotní jev, ať je spokojen; nic vyššího už mu jev nemůže dát a nic dalšího za ním už by neměl hledat; zde je mez."

Nebo tato slova sv. Jana z Kříže, jednoho z největších "zřeců" křesťanské tradice: "Jednou z největších milostí, která je duši v tomto životě občas poskytnuta, je schopnost jasně vidět a hluboce procítit, že nemůže Boha vůbec pochopit. Takové duše jsou pak jako svatí v nebi, kde ti, co ho nejdokonaleji znají, také nejjasněji chápou, že je nekonečně nepochopitelný. Ti, kdo nevidí tak jasně, nevnímají tak ostře jako ti první, jak obrovsky přesahuje jejich vidění."

V takovém údivu není hlad, ale naplnění. Téměř každý to poznal, ale jen ve vzácných okamžicích, když ohromující krása nebo nezvyklost scenerie odtáhla mysl od sledování sebe samé a na okamžik ji zbavila schopnosti najít slova pro to, co cítí. Máme proto velké štěstí, že žijeme v době, kdy lidské vědění pokročilo natolik, že se začíná nedostávat slov nejen pro nádherné a zvláštní, ale i pro nejobyčejnější věci. Prach z mořských mělčin se stal tak tajuplným jako nejbzdálenější hvězdy; o obou víme dost, abychom věděli, že nevíme nic. Fyzik Eddington má k mystice nejbliž, když říká nikoli v rozletu fantazie, ale docela prostě: "Cosi neznámého neustále dělá něco, o čem nevíme, co to je".

V takovémto vyznání oběhlo myšlení celý kruh, a my jsme znovu jako děti. Těm, kteří se dosud horečně snaží všechno vysvětlit, a pevně zabalit vodu života do papíru a provázku, těm toto vyznání nic neříká a

znamená pro ně jedině porážku. Pro ostatní je však skutečnost, že myšlení dokončilo kruh odhalením toho, co člověk dosud dělá - nejen ve filosofii, v náboženství a ve spekulativních vědách, ale také v psychologii a morálce, ve svém všedním životě a pocitech. Jeho mysl víří v kruhu, protože je mimo sebe a snaží se sebe samu chytit.

"Je ve vás samých zdroj utrpení a nic jiného vás nenutí

A nevede vás nikdo jiný k životu a umírání

Ve vířícím kole života, kde líbáte v objetí

Jeho paprsky z úzkosti

Jeho obruč ze slz a

Jeho náboj z nicoty."

Když mysl toto odhalí, stane se úplnou: Roztržka mezi Já a já, člověkem a světem, ideálním a reálným dospěje ke konci

PARANOIA, mysl mimo sebe, se stane METANOIA, myslí v sobě a tím osvobozenou od sebe samé. Ruce oproštěné od zření na sebe mohou vidět; mysl oproštěná od snahy pochopit samu sebe může myslet. Když takto cítí, vidí a myslí, nepotřebuje život ani budoucnost, aby sám sebe naplnil, ani výklad, aby sám sebe ospravedlnil. To v tomto okamžiku končí.

X. Komentář

Roku 1973 jsem přišel k jinému dílu Allana W. Wattse, Cesta Zen, podivuhodným způsobem, jak jsem vylíčil v Umění žít. Dílo, které jsem tehdy "našel" v novinovém stánku v podchodu na náměstí Sforzů v Miláně, mě podnítilo k větší odvaze k tomu, abych zveřejnil další část toho, co jsem se dověděl roku 1930 až 1939. Všechno, co jsem tehdy zažil, je v dokonalém souladu s poznáním Wattsovým. Než jsem se dozvěděl, co všechno Watts bez zábran zveřejňuje, postupoval jsem daleko opatrněji.

Dovedete si představit, jakým milým překvapením pro mě je, když čtu u Wattse o způsobu myšlení, které si křesťanství ke své velké škodě dosud neosvojilo a které i mnohému školenému teologovi musí připadat jako velmi revoluční. V mých očích je však něčím, čeho je bezpodmínečně zapotřebí nejen k obnově náboženského života křesťanů, ale i k poznání jednoty ducha působícího ve všech náboženstvích.

Zároveň však se přesvědčuji o něčem, co je neméně důležité. K poznání, ke kterému jsem přišel v létech 1930 až 1939, jsem nedospěl osobní touhou po takovém poznání. Už proto mělo vždycky povahu

neosobní, to znamená také komplexní, neokleštěnou lidskými předsudky, představami a předpoklady. Bylo-li roku 1930 temné, neznamená to, že bylo neúplné, jen jeho úroveň byla nízká. Úrovní zde míním úroveň vlivu na rozumovou, citovou a volní činnost. Konkrétněji řečeno: Poznání roku 1930 mně udělilo trvalý směr snažení, které mířilo za hranice pomíjejícího života. Tento impuls byl tak mocný, že jsem se nemohl vrátit k bývalému smyslu života. Bylo to však tažení temné, obecné, neinformovalo mě o dalších stupních tohoto poznání, o tom, že byly závislé na dalším opouštění sebe. Proto toto opuštění bylo velmi bolestné a mé já se mu snažilo překážet nebo je aspoň zpomalit, aby tolik nebolelo, aby bylo snesitelnější. Na druhé straně zase toto poznání nebylo tolik temné, abych si přestal být vědom toho, že i to bolestné loučení se sebou musím znovu a znovu nastupovat, ne se mu vyhýbat, že musím za ním jít. Od roku 1939 mně bylo jasné, že čím dokonaleji ztratím sebe, tím dokonaleji a jasněji poznávám. Ovšem měl jsem se vyjádřit lépe: Ztratí-li člověk svůj život bez ohlednutí a bez lítosti, začne už poznávat ne on, ale Bůh v něm, který svým vědomím zastoupil vědomí lidského já. Pokud tento stav trvá, přestávají být v platnosti všechny nižší zákonitosti, bez jejichž aktivní funkce by byl předtím člověk nemohl žít. Pak se bez nich obejde, protože nepoznává on, nýbrž Bůh, a člověk je toho pouhým svědkem, nemiluje člověk, nýbrž Bůh, a člověk je toho vděčným udiveným svědkem, neexistuje člověk, nýbrž lidská existence je jen svědkem existence boží, jediné to skutečnosti. I když tento stav odejde, neztratí se beze zbytku. Člověk už ví, jak se stát pouhým svědkem, a tato "vzpomínka" mu umožňuje, aby se nedopustil příliš velkých chyb v poznání, lépe řečeno, aby příliš nevybočil z rámce poznání, které vrhá světlo na všechno, co s poznáním souvisí.

Z toho poznávám a z toho důvodu píši tento komentář, že A. W. Watts šel z vlastní vůle za poznáním, kterého se mu bohatě dostalo, a nadto má větší rozumovou kapacitu než já. Seděl sice u nohou mistrů a získal jejich požehnání, ale ani těm se nepodařilo smazat jeho vůli v oblasti duchovního poznání. A tak jsem svědkem toho (protože neztratil nikdy ani na chvíli celý svůj život), že do správného rámcového poznání o nejhlubším smyslu náboženství, a konkrétně o smyslu Ježíšova života, míchá své osobní předpoklady, které mohou být chybné. Na ty budu v rámci komentáře upozorňovat, abych doplnil dílo na celistvě platné.

Má-li se stát Ježíšův život návodem k následování, není správné zobecňovat některé výroky a některá jednání Ježíšova na celou cestu, protože by člověk buď nevyužil prostředků, které se mu na určitém stupni nabízejí, zúžil by základnu pro další vzestup, učinil by ho málo pravděpodobný, nebo velmi obtížný, nebo by se snažil používat prostředky, které už měly být odloženy, a tím by prodlužoval některé vývojové fáze, zastavoval by se na cestě, nebo dokonce opomíjel

prostředky, které podle návodu Ježíšova života právě měly být nasazeny.

Řekne-li např. Ježíš, že nemá, kam by hlavy sklonil, má na mysli onu fázi, kterou znázornil po Jordánu a přemožení Satana na poušti. Kdyby byl neměl před tím, do svých 30 let hnízdo jako ptáci, a doupe, jako zvířata, nebyl by vůbec dospěl do Jordánu a byl by se zastavil někde před Jordánem a zabrzdil všechno, co následovalo.

Podobně by se nemělo mluvit o vstupu do nejistoty. Tohle je trochu složitější, protože nejistota na každém stupni je něčím jiným, jak je popsáno Ježíšovým životem a trochu vysvětleno v Otázkách a odpovědích II. Ovšemže rámcově má Watts pravdu. V jaké jistotě žil Ježíš dříve než se vtělil do lidského těla. Jak hned začal Herodes ukládat o jeho život. Ježíš svým životem vykládá, jakými druhy nejistot je třeba projít na tom kterém stupni, jaké jsou jejich příčiny a čím je možno je překonat.

Pokud se týče tvoření obrazů a model o Bohu, jak zakazovali starozákonní zasvěcenci, je jisto, že Bůh oděný lidskou představou není Bohem, nebo setkání s představou o Bohu, třeba velmi vznešenou a přesahující meze dosavadních smyslových zkušeností, není setkáním, tím méně spojením s Bohem. Taková zjevení však mají přece jen nějaký význam. Jsou spojkou mezi člověkem, který žije v představách o všem, a mezi Bohem, který je za lidskými představami, spojkou velmi konkrétní, milostí, sestupem Boha k člověku milostí, prostředně. Obdobně být člověkem představuje dalekosáhlejší sestup Boha do stvořeného než být zvířetem apod.

Ježíš si šel pro člověka do oblasti jeho představ, a proto záměrně pomáhal vytvářet v mysli svých následovníků skvělé, ale lidské představy o království božím, o rodové paralele Otec-Syn atd. Nemůžeme ho podezřívat z nevědomosti, nýbrž měli bychom si být jisti tím, že věděl, kam je třeba pro člověka jít a že není správné připravovat ho rázem o všechny jeho iluze. I jimi se může člověk částečně zbavit sama sebe, neboť se pomocí nich dostává do přechodných stavů nejistoty, a každý kus takového sebeoproštění je dobrý. Dalo by se dokonce říci, že Ježíš obalamucoval prosté lidské já svých učedníků, když právě jim sliboval vstup do království božího, dobře věda, že nic smrtelného nepřestoupí práh nesmrtelnosti. Věděl však, že je v jeho moci, aby je provedl branou nejistoty, ve které oni ztratí sama sebe, a pak budou moci vstoupit do věčného života. Rozhodující přitom přece je, aby všichni přišli k poznání, že pak už nejsou živi oni, ale Bůh v nich, jak krásně řekl sv. Pavel. Ježíš dobře věděl, že nemohl nikomu říci něco, čemu by nerozuměl (viz noční rozhovor s Nikodémem) a co by ho

odradilo od hledání Království božího **především**, a proto měl právo mluvit jak mluvil, jednat jak jednal.

Watts, podobně jako Mistr Eckhart, si počíná opačně: Jsa si vědom toho, kolik lidí sebe klamalo, když si myslili, že se stýkají s Bohem - stýkali se jen se svými představami o Bohu -, ukazuje jim cestu z druhého břehu. Budiž mu za to chvála a čest, ale člověk, který stojí na opačném břehu, přece jen cítí, že si ti mistři pro něho nejdou na jeho břeh. Ježíš si počínal jinak, šel za člověkem na jeho břeh. Dá se to ve zkratce ukázat na zjevení na hoře Tabor, před které postavil své tři učedníky a vstoupil do nich obrazem a řečí protože by nebyli bývali schopni se stýkat s Mojžíšem a Eliášem bez obrazu a bez řeči. Tak je přivedl ke zjevení, ale pak stejně radikálně je z něho vymanil. Tím bylo charakterizováno jeho vedení. Pochopíme-li pak podrobněji cestu, kterou ukazoval, musíme se smířit s tím, že tato cesta nás k něčemu přivede, od čeho jsme v zápětí násilně odtrženi a vedeni k dalším, částečně odhaleným obzorům, a zase od nich odtrháváni. Na rozhraní těchto přechodů číhá nejistota, ve které je skryto mnoho moudrosti. Jako platí na této cestě, že milost za milost bereme, tak také platí, že jisté vyměňujeme za nejisté, a že to nejisté se opět změní v jistotu, Tu pak ztrácíme a vyměňujeme ji za další nejistotu. Máme-li dosti trpělivosti, dopracováváme se tímto způsobem ke stále trvalejším a vyšším hodnotám.

Příklad: Když jsem od roku 1930 do roku 1939 došel ke skálopevné jistotě, že ve vnitřní modlitbě dosažená duchovní zkušenost povede k lineárnímu, paralelnímu zvyšování úrovně myšlení a pozemského života, byl jsem z toho sebeklamu nebo přivlastnění milosti násilím vyveden vstupem do koncentračního tábora Oranienburg a ztrátou všech nabytých jistot atd. Jaké nápravy bylo třeba? Vzdát se té části já, která zatím bezvadně sloužila, aby v mém nitru vznikl prostor pro další úroveň poznání. Uvažte, jakou jistotu nacházeli učedníci po dobu tří let ve svém nitru, čím končila, proč končila, proč se zmařil atd.

Komentář ke II. kapitole

Cesta, kterou ukázal Ježíš svým životem, má také jednu charakteristickou a důležitou vlastnost. Vede přes zážitek ke stavu, a to ke stavům stále vyšším, širším, trvalejším a více stop zanechávajícím i tehdy, když pomine nejen zážitek, ale i stav.

Narozením Ježíše v Betlémě, jeho vstupem do Jordánu, jeho přemožením Satana, jeho smrtí na kříži přešel Ježíšův život přes tyto zážitky do stavů, kterých člověk by nebyl schopen, neprošel-li by ve skutečnosti Ježíšovým životem tamním symbolicky i ve skutečnosti proběhnuvšími zážitky.

Bohužel, jako se člověk beznadějně snaží přidržovat radostí tohoto světa, obdobně se snaží podržet při duchovním vzestupu zážitky, čímž způsobuje totéž, jako ve světském životě. Zážitek neudrží a navíc zážitek nepřejde ve stav, nýbrž člověk vzal svým požitkářstvím odměnu svou. Kolika nadějným křesťanským mystikům slastné objímání s Bohem, vlastně s představou o Bohu, se stalo hrobem dalšího duchovního pokroku.

Způsob, jakým člověk vnímá čas, je stavem, který povstal po zážitku nebo ze zážitku, že se člověk narodil jako člověk. Na tomto stavu, naštěstí, jak ukázal Ježíš, se nedá nic změnit, dokud se člověk nenarodí znovu, a Ježíš říká, že z vody a z Ducha. Minimálně tedy dvakrát se znovu narodit a dvakrát odolat pokušení být jen znovuzrozený, zůstat trčet v Betlémě nebo ve vodě v Jordánu nebo na kříži. Naštěstí Ježíš svým životem ukazuje, k jakým novým úkolům vede narození v Betlémě, v Jordáně atd.

Promiňte, že budu mluvit trochu divně, jako člověk, kterého okolnosti záhy po narození zbavily pocitu, že je tělem, a naučily ho, že je tím kdo v těle myslí, kdo je tam vědomý sama sebe i těla, jako svého nástroje. Člověk takto myslící by řekl: Když jsem se tu na světě narodil, byl jsem vybaven tělem a vším k tomu, abych mohl dospět ke zralosti člověka. Když se ve mně narodil Ježíš v mém Betlémě - těle - byl vybaven vším k tomu, aby mohl dospět do Jordánu atd. Jednou z těch vybaveností je úroveň vědomí. Zrodí-li se člověk jen na tomto světě jako člověk, nemůže si uvědomovat nic jiného než co mu zprostředkují smysly a co je pak schopen zpracovat rozumem a citem. Zrodí-li se v něm Ježíš v Betlémě, je mu k dispozici nejen rozum (Herodes, který je teprve od té chvíle nebezpečným Herodesem), ale i sv. Josef a Panna Maria a se vším z toho vyplývajícím. Ti sice zpočátku neučiní nic jiného, než že Ježíška budou krmit a chránit před Herodesem, ale postupně mu přispějí k tomu, aby jinak užíval času než člověk pouze narozený na tomto světě. Ježíš o tomto novém užití času řekl: "Zdali nevíte, že musím být v tom, co je mého Otce?" Povrchní vysvětlení:

Jako je člověk puzen k tomu, aby si udržel svůj pomíjející život a zkrášlil si jej, tak také člověk, v němž se narodil Ježíš, je puzen k tomu, a nemusí se o to zvláště vůlí přičiňovat, aby byl v tom co je jeho Otce. Přestává promarňovat čas udržování něčeho, co se nedá udržet, a přesto nepáše sebevraždu, protože v setrvačnosti pozemského života spatřuje prostředek k tomu, aby prohluboval stav spočinutí v tom, co je Otcovo.

Komentář ke III. kapitole

Velký proud vysvětluje autor velmi pěkně, ale bezohledně na str. 11 (MOUDROST.1), a proto se budu snažit zmírnit dopad jeho slov na

lidi, kteří nepoznávají jako autor, a proto potřebují rozeznávat Já od já. Jinak by se nehnuli z místa. Když člověk čte nebo poslouchá duchovní mistry, (to neplatí o Ježíšovi, který si pro lidskou paměť šel do lidského těla, a věděl, jak jí má používat k vedení duší), musí vzít na vědomí, že ve stavu vyššího než rozumového poznání ztratili paměť, a pokud a do jaké míry tento stav poznání je v nich živý, paměť nemají nebo ji ztrácejí i tam, kde by se kvůli ostatním lidem, k nimž mluví, k ní měli vrátit. Soustředění na tento svět vyžaduje paměť. Naučí-li se někdo soustřeďovat, musí si vždycky před dalším soustředěním vzpomenout, i když bleskurychle a možná samovolně, jak se soustřeďoval dříve, aby se snáze soustředil nanovo. Může tímto způsobem postupovat i v soustředění na Boha, jak radí křesťanská Tradice, a nějaký krok kupředu učiní, ale žádnou rozumovou metodou se s Bohem vědomě nespojí. Někde v jeho soustředění postaveném na paměti (např. na představách o Bohu, na slovním vyjádření vztahu k Bohu) musí nastat zlom, kdy už nebude moci postupovat pamětí.

Autor v druhém odstavci na str. 13 (MOUDROST.1) praví: "Rozdíl mezi "Já" a "já" je z velké části iluzí paměti. Ve skutečnosti má "Já" stejnou povahu jako "já".

To platí do té míry jako že dílo kteréhokoliv umělce nese známky povahy umělce. Že rozdíl mezi "Já" a "já" je z velké části iluzí paměti, ví právě jen autor této knihy, neboť se o tom přesvědčil, když ve stavu vyššího poznání než rozumového opustil paměť. Rázem se smazal rozdíl mezi "Já" a "já". Kdyby "já" nemělo stejnou povahu jako "Já", nemohlo by vplynout do "Já", nesloučilo by se s ním. Spojení lidského "já" s Bohem má povahu syntézy, kterou velmi pěkně zobrazil Šrí Ramakrišna: Loutka ze soli se noří do slaného oceánu, až se v něm rozplyne. Totožnost soli loutky se solí moře způsobuje, že je možné spojení obou. Nechtějte však, aby se tímto podobenstvím vysvětlila celá podstata vědomého spojení člověka s Bohem. Dříve se snažil, pokud stál na břehu oceánu, dívat se na oceán. Nyní, kdy se stal součástí oceánu, dívá se z oceánu na břeh, kde dříve stál. Všechno stvoření, i lidské tělo, lidská individualita, jsou břehy Oceánu božství. Ovšemže ani toto podobenství nevystihuje plně pravdu. I kdyby se připojila celá řada na sebe organicky navazujících podobenství, nedobrali bychom se celé skutečnosti, nýbrž jen podobnosti se skutečností: "podobno je království boží..."začínal Ježíš seriály podobnosti se skutečností.

Pokusím se toto vyprávění dovést ještě kousek dál. Nedělám si iluzi, že bych prospěl všem, kteří tento dovětek budou číst, ale právě tak nepochybují o tom, že někomu velmi prospějí.

Začali jsme si uvědomovat sebe ve chvíli, kdy tu bylo vyspělé, samovolně fungující lidské tělo, a chopili jsme se ho se samozřejmostí někoho, komu přirozeně patří.

K tomu, aby toto tělo správně fungovalo, nebylo zapotřebí, abychom věděli, na kterém místě jsme svým vědomím vpluli do proudu vývoje, ale tato nepoučenost přece jen má mnohé neblahé následky. Autor tohoto spisu je jistě bude duchaplně popisovat. Zmíním se však o některých souvislostech, které přesahují rámeček tohoto spisu. Co se nám jeví jako skutečnost, ve které žijeme, je dáno nejen časem a prostorem a vším tím, čím je obojí vyplněno jak vně, tak uvnitř naší mysli, nýbrž i úrovní zákonitostí, které způsobují, že to všechno se nám jeví jako skutečné.

Takzvaná mrtvá hmota podléhá určitým zákonitostem, o kterých naše věda mnoho ví a dovede jich využívat pro i proti člověku. V **podobné** situaci je tak zvaná živá hmota s nižší vybaveností vědomím než člověk. Dalo by se říci, že je dokonale poddána úrovni rozsahu zákonitostí, které na ni a v ní působí. Pokud v ní člověk nezpůsobí chaos, žije přirozeným způsobem a umírá s obdobnou samozřejmostí, s jakou žije a umírá lidské tělo jako takové. Myslím to takto: dříve než se člověk naučí rozumně myslet, už jeho tělo funguje, a když spí a nemyslí na tělo a jeho funkce, ono funguje také, a možná že lépe než když na ně myslí. V tom smyslu i člověk podléhá zákonitostem, jakým podléhají např. zvířata, ale s člověkem se děje něco navíc právě pro jeho rozumovou činnost. Snaží se pozměňovat podmínky svého života a přeje si, aby je upravil ve svůj prospěch. Ne vždycky se mu to podaří, a jedním z důvodů toho nezdaru je,

1. že si není vědom toho, že existují zákonitosti, které se mohou uplatnit v neživé hmotě, neboť ona je svým vědomím neunesena,

2. že je další vrstva zákonů, které přichází ke slovu u živé hmoty tak, jak je unese svou úrovní vědomí a strukturou organismu.

Živá hmota tím způsobem vládne nižší živou hmotou a ta zase neživou hmotou. Tento způsob by se dal ilustrovat jednoduchým způsobem: Kráva spase trávu, která vyrostla z půdy, jež vznikla zvětráním nerostů. Tráva je bezmocná vůči krávě, právě jako nerost je bezbranný vůči trávě. Ale takto jde dál. Tento řetěz se nezastavil u krávy. Měl jsem ve svém životě možnost jej sledovat dále než většina lidí. Tento sled už jsem líčil jinde. Tentokrát budu opakovat jen výsledek tohoto sledování:

Člověk nedokáže reprodukovat zvířecí způsob života, protože nežije v přírodních, nýbrž člověkem uměle vytvořených podmínkách. Dostává se proto do konfliktu se svou také zvířecí podstatou. Už samotné tyto konflikty způsobují, že se dostává do styku se zákonitostmi, které u zvířete vůbec nepřijdou ke slovu, které jako by pro

zvíře neexistovaly. Ve skutečnosti není rozhodující, zda o nich víme či nevíme, ony jsou v záloze v existenci jako takové. Další jejich soubor se začne projevat až po dosažení určité úrovně existence. Jestliže Buddha tvrdil, že Bůh neexistuje, nýbrž Zákon, pak se tomu vůbec nedivím, protože zažil celý soubor zákonitostí jako málokdo z lidí. Snažme se do toho souboru proniknout svým pochopením, abychom si umožnili vymanit pojem Bůh z jeho mlhavosti a sebe z pocitu oddělenosti. Soubor zákonitostí komplexně je jen u Boha, něco málo z něho je uplatněno v kameni, něco více v rostlině, opět něco více v živočichovi a v člověku, ale nikde v konečném není uplatněn celý. Má však dvě kategorie: Jednu bychom mohli nazvat tvůrčí, a o té právě byla řeč, a druhou spasitelskou, vedoucí zpět ke zdroji. Obojí kategorie jsou v rovnováze, ale je to rovnováha složitá, a proto je lépe o ní zde nemluvit a předstírat, jako by nebyla. Jde mi teď o něco jiného. Upnu svůj pohled jen na člověka, abych výklad vůbec časově zvládl.

Ježíš svým životem ukázal, že dovrší-li člověk určitou úroveň života a dobrovolně se jí vzdá, vyprázdní se od ní i od jejích účinků tím, že od ní odejde svou vůlí a nastaví své vyprázdňené vědomí něčemu, o čem nic neví (To je ten přechod přes nejistotu a moudrost skrytá v nejistotě), dostává se na jinou úroveň vědomí a tím také na jinou úroveň zákonitostí, které okamžitě, aniž ví, jak se to může stát (viz výrok Panny Marie při andělském zvěstování), se uvádějí do chodu, neboť byly od věčnosti připraveny, aby v daný vhodný okamžik nastoupily svou vládu. Vylíčil jsem s dostatečnou podrobností, jak jsem se o tom dověděl, v díle Umění žít.

Jedním z důvodů, proč je Bůh absolutně nepochopitelný, tkívá právě v tom, že se ho snažíme pochopit z pozice někoho, kdo se ho drží za jeden šos (lidskou hmotnou existencí) a je si vědom jen toho šosu, nenazve ho pochopitelně ani Bohem, nýbrž tím svým šosem, za který se drží ve své existenci.

Ježíš svým životem ukázal, jaký soubor zákonitostí člověk přivolává k životu určitým způsobem jednání a myšlení (tím způsobem např. učedníci Ježíšovi byli zbaveni veškerých starostí) a jak je možno těchto souborů použít až k vědomému spojení s Bohem (učedníci museli poslouchat vůli boží zprostředkovanou Ježíšem). Sv. Jan ve svém evangeliu přivolávání vyšších souborů zákonitostí výstižně vysvětluje slovy: "Milost za milost bereme."

Zbývá jen říci, že postavení dnešního člověka je proto tak málo záviděníhodné, že dávno zapomněl na tento systém (vysvětlený např. podobenstvím o hřivnách) a drží se určité úrovně zákonitostí a nedokáže se na ní udržet.

Komentář ke kapitole IV.

Indičtí jogini mají velmi staré a propracované vědomosti o tom, jaké rezervy jsou v lidském těle, a jak při jejich oživení a využití hmota se podrobuje duchu, který jde disciplinovaně za dosažením sebe přes hmotu, za vládou ducha nad hmotou.

Autor tohoto spisu mluví jen o bdělém stavu a o spánku, které samovolně zabezpečují život na hmotné úrovni v živém těle. Jogin ví, že tyto dva stavy vědomí se dostavují bez přímého zásahu člověka proto, že Hadí síla buď dlí v čakramu muladhara (bdělý stav), nebo v čakramu svadhista (spánek). Jogin však ví, že nad těmito čakramy je dalších pět, do kterých Hadí síla nevstupuje, protože je člověk nedokáže otevřít bez zvláštní jogické disciplíny. To jsou rezervy lidského života, to je moudrost těla s nepoužitými zákonitostmi, s dřímajícími možnostmi.

Celá řada křesťanských mystiků, otvírala bez znalosti jogy Hadí sílu čtvrtý čakram (anahata), ale tak neodborně, že se vždy znovu zavřel. Výsledkem byla jen extaze lásky, která končila "vyhazovem na dlažbu". Vzhledem k tomu, že indický jogin pod vedením mistra zvládne příslušnou techniku a jejího ducha, nedopustí se této chyby, ale za to se setkává s jinými těžkostmi, které pro většinu z nich jsou nepřekonatelné nebo velmi těžko překonatelné. Na věc se totiž může jít buď technikou spojenou se zaujatostí, případ joginů nebo jen zaujatostí bez znalosti techniky a bez znalosti čakramů a toho co se v těle děje a jak tělo přispívá k dosažení výsledku. V tomto druhém případě pak záleží především na úrovni zaujatosti. Je-li člověk zaujat jen pomocí své vůle, setká se s podobnými potížemi jako indický jogin, a při neznalosti techniky dopadne jako křesťanský extatik. Jestliže však působí silou milosti a zaujme přitom aspoň vhodnou pozici (nezkřivenou páteř), lhůty známé v Indii se zkracují na minimum, aniž by bylo třeba pojmout záměr technického postupu. Přitom zaujatost je vedena neomylně milostí (novou zákonitostí povolanou do života). Neomylně proto, že milost pochází ze zdroje, kam v té chvíli míří lidský život. Milost je apriorní spojkou s věčným životem.

Nemohl jsem si ušetřit tuto poznámku, protože čtenář by měl vzít aspoň na vědomí, jaký jiný význam má lidské tělo, než aby si odžilo přechodnou lidskou existenci na světě. Měl by vědět, že lidské tělo je ničím nezastupitelnou spojkou pomíjejícího s věčným.

Křesťanské náboženství se dopracovalo žalostných konců modlí-li se křesťan "a světlo věčné ať mu svítí a ať odpočívá v pokoji." Jak jenom mohli křesťané dojít k tak zvrhlému názoru na věčný život, když Ježíš připravoval své učedníky, a jimi máme být i my, k tomu, že měli přejít z nečinnosti nebo z úzce rozvinuté činnosti k inspirované a ke stále

intenzivnější činnosti pro celek. Vůbec je nepřipravoval k odpočinutí v pokoji, nýbrž pokoj do jejich duše vnášel, aby mohli být činni bez znepokojování a z boží moci, ne stále intenzivnější činností těla nebo mysli.

Komentář k V. kapitole

Čím dále čtu tento spis, tím více jsem ujišťován v tom, že autor mluví ze zkušenosti, ke které se přímo nepřiznává. Zvláště je to patrné z této a z dalších kapitol. Protože však přes veškerou snahu autora slovy vysvětlit, co je být si vědom života, který představuje přítomný okamžik, bych také já nerozuměl jeho výklad, pokusím se doplnit výklad. Přestože se s autorem shoduji v tom, že toto umění žít se nedosahuje žádnou metodou, jsem si jist, že po vstupu do přítomnosti člověk, aniž si to uvědomuje, poznává metodu, která nebyla objevena v jeho předchozích nižších zkušenostech, a té používá samovolně, aby znovu žil v přítomnosti. Tato maličkost autorovi unikla. Nejde o vzpomínku běžného typu "jak to tehdy bylo". Metoda, o níž mluvím, byla totiž obsažena už v předchozích zkušenostech, které nevedly k zažívání přítomnosti, ale nebyla objevena, a proto se člověk řítí z minulosti do budoucnosti a z přítomnosti vytěžil jen vzpomínku na radost, strast nebo nudu. Autor přesto stále mluví o metodě, kterou se přítomný okamžik mění v přítomnou věčnost: Zrno, které nezemře, nevydá plodu." To je ta metoda. Je třeba při ní zachovat principy navržené autorem. Tuto metodu jsem mnohokrát opakovaně dlouze či krátce předváděl, ale pro každého marně, kdo nedokáže okamžitě sebe opustit a zase se cele k sobě vracet. Kdyby se naučil jen sebe opouštět, dospěl by předčasně k rezignaci a promarnil by své lidství. Jednal by asi tak, jako kdyby byl Ježíš na poušti přemohl Satana, spokojil se s tím, a nikdy se nevrátil mezi lidi, nebo kdyby byl zemřel na kříži a nevstal z mrtvých apod. Takových kdyby bychom mohli vyslovit mnoho o celém průběhu Ježíšova života.

Přítomný okamžik je lidmi nedoceněn. Tají v sobě vzácnou příležitost vyjít z proudu času. Nedá se z něho vyjít nikdy v budoucnosti, nýbrž jen v okamžiku, který prožíváme. Víte, jakou váhu kladl Ježíš na okamžité rozhodnutí, a víte, že bez okamžitého rozhodnutí se nikdo nemohl stát jeho učedníkem. Mohl k tomu rozhodnutí dozrát, ale jednou mělo být bezvýhradné a neodkladné, a to z něj učinilo učedníka Páně. Je k tomu zapotřebí vložit sebe celého do přítomného okamžiku. Kdo máte k tomu příležitost, přečtěte si z Aldouse Huxleye, ze spisu Věčná filozofie, kapitolu, v níž autor líčí, jak posádka bojuje o existenci letadla. Tam je dopodrobna vylíčena metoda, jak správně využít přítomného okamžiku. My máme ve zvyku ke všemu, co děláme, ke všemu, na co myslíme, přistupovat rezervovaně, jen částí své bytosti a zůstat přítom svým. Druhem rezervovanosti je i očekávání užitku z toho, co děláme,

užitku ať hmotného nebo duchovního. Nevycházíme přítomným okamžikem ze sebe, nýbrž se snažíme jím k sobě se vrátit obohaceně.

Komentář k VI. kapitole

Autor má pravdu, když praví, že pouze tichem lze nabýt a nalézt něco trvalého, něco nového, o čem se dá mluvit. Mám však obavu, že nevysvětlil dost jasně, jaké ticho má na mysli. Ticho, které lidi znají, nepřináší nic mnoho, některé jeho druhy čpí marasmem a jsou nebezpečné, totéž platí o povídání. Je však také ticho, které následuje po vrcholně zaujatém soustředění, dále ticho, které následuje po vrcholném ale klidném využití všech lidských možností, dále ticho po vzdání se sebe samého apod. To jsou kromě pokoje, o němž mluvil Ježíš po svém zmrtvýchvstání, když se poprvé zjevil shromážděným učedníkům, druhy ticha, které mají spojovací účinek.

Komentář k VII. a VIII. kapitole

Aspoň ke tvrzení o nedílné jednotě vnitřních zážitků: "Přestanete mít pocit izolovanosti, když např. poznáte, že **nemáte** smyslový vjem oblohy, nýbrž že tím vjemem **jste**."

Watts znamenitě bojuje proti vlastnění, ale přikládá mu příliš velkou váhu. Patandžali velmi duchaplně praví, že mysl nabývá podoby toho, na co člověk myslí. V tom smyslu mluví o změnách myslícího principu, kterým se má zabránit, aby vznikl stav soustředěnosti. Souhlasím-li s ním, pak také poznávám, že zamezit změnám myslícího principu ještě není pravou a podstatnou přeměnou života, nýbrž jen přeměnou v mysli.

Věřím, že Watts při svém stupni poznávání je schopen toho, aby byl vjemem a přitom ho nevlastnil. Zapomíná však, že má-li se takový stav mysli dostavit, k tomu nestačí se do něj vmýšlet, vsugerovat si jej - to by bylo pouhé sebeobelhávání, - nýbrž že je třeba se s ním ztotožnit jinými prostředky než sugescí. Watts zaručeně zažil stav ztotožnění se se stavem mistra, aniž si potřeboval něco sugerovat, aniž předem tušil, do jakého stavu mysli bude pozdvižen. Nikdo mu nenapovídal, že se má ztotožnit se stavem mistra. Bylo mu jen řečeno, aby se odevzdal celou svou bytostí mistrovi, a on to učinil. Bez tohoto sebeodevzdání by byl mistr v jeho mysli nenalezl prostor pro svůj stav. Z toho pak vycházejí polopravdivé výroky, že s metodou to nejde. Někdo tu metodu měl, někdo ji znal, a ten měl také moc přenést svůj stav na žáka. My však víme, že metoda je obsažena v samotné podstatě naší existence, podobně jako metoda, jak se má dýchat, obyčejně živočišně dýchat. Nemusíme o ní vědět, a ona přece sama nastoupí do své bezvadné funkce právě tak, jako bychom byli poučeni o tom, jak dochází k tomu, že člověk dýchá. Ježíš se nespolehá na to, že někdo tuto metodu bude muset vymyslet, proto jí neučí, nýbrž učí jen podmínkám, za kterých se

může uplatnit, za kterých je uváděn do života. Ale pozor! Doporučil-li Ježíš svým učedníkům, aby křtili ty, na něž uvidí sestupovat Ducha svatého, dobře věděl, že jeho učedníci, aby byli vůbec svědky něčeho podobného, budou muset jít mezi lidi, a tam budou muset mocí svého poznání rozvazovat na zemi lidi od dosavadního stupně vědomí a bude rozvázáno i na nebi, konkrétně - uvidí sestupovat Ducha svatého na lidi, které mají pokřtít. Oni nebyli tím Duchem, ale protože sami jím byli plni, stávali se rozsuzovači lidí - toho pokřtili, toho ne. Totiž ten se otevřel Duchu, onen ne.

Upozorňuji na zvlášť důležitou pasáž o lásce na str. 12 (MOUDROST.2) Nevlastnění tvoří základ pravé lásky. Došel jsem k této zkušenosti z úplně opačného konce, a poznávám, že Watts rovněž, jenže to na sebe neprozrazuje, protože by nemohl vysvětlovat pomocí logických pomůcek. Musel by říci: Jakmile jsem ztratil sama sebe, zbylo mi vědomí, byl jsem vědomím, které nebylo mé, a které kromě jiného velmi moudře milovalo. Mohl jsem si toho být vědom proto, že po ztrátě sama sebe jsem se k sobě vrátil natolik, že jsem byl toho svědkem. Ale toto svědectví nevytvářelo rozpolcení, nýbrž jednotu svědka se svědectvím. Po ztrátě sama sebe se člověk samovolně vrací k sobě, ale jeho návrat se děje opačným směrem, z opačného směru než všechny dřívější návraty k sobě, např. ve vzpomínkách. Ten, který pokračuje ve stavu lásky, si nevzpomíná na začátek tohoto stavu, nýbrž jen ustavičně přetéká ze zdroje věčné lásky do pomíjivé existence.

Komentář k IX. kapitole

"Začali jsme tuto knihu tvrzením, že věda a vědecká filosofie neposkytují žádné důvody pro nábožensky pojatou víru."

Opravdu, existence Boha, čehokoliv absolutního a také nějakého věčného řádu nad tímto světem nemá v logice ani oporu, ani význam, protože logika tvoří uzavřený kruh, opravdu začarovaný kruh, který visí ve vzduchu, a kdo se spokojí s pohledem na uzavřenost tohoto kruhu bez jakékoliv opory, nepotřebuje nic jiného. Všechny zmíněné absolutní pojmy nemají pro vědecké předvídání žádnou hodnotu a všechna známá fakta mohou být vysvětlena jednodušeji bez nich.

Každá úroveň, na které se kdy ocitlo lidské vědomí, je vybavena tak komplexně, že člověk, který se na ní se svým vědomím ocitne, nepotřebuje k pobytu v ní nic jiného, než aby fungovaly zákonitosti té které úrovně, na které se ocitl, a aby měl k dispozici nástroje, které je bez těžkostí zprostředkují. Vyjádřím se hodně názorně: Kdyby někdo se ocitl ve spánku v tak živém snu, že by se považoval za toho, který tam existuje, nepotřeboval by nikoho jiného z jiné úrovně vědomí, třeba z bdělého stavu, kdo by mu jeho stav snu vysvětloval. Přijal by dokonce

jako samozřejmé všechny zákonitosti, které tam ve snu vládnu, přestože zde na světě nejsou v činnosti, nemají platnost. Např. dokáže tam létat a užívat této schopnosti jakoby mu náležela, a vzpomene-li si, že sní a že při běžném bdělém vědomí nelétá, umiňuje si, že až se probudí, začne i v bdělém stavu létat, neboť je to jeho přirozená vlastnost. Samozřejmě, až se probudí a pokusí se o let, nestane se mu nic jiného, než že spadne z postele. Ovšem živý sen je tak jako tak prostoupen vzpomínkami na bdělý stav, i když všelijak proměněnými a zkombinovanými. Člověk jej však ve snu považuje za úplně nezávislý stav. Zrovna tak se mýlí logika a věda. Není rozhodující, že se nepotřebuje opírat o jinou úroveň vědomí, a že všechny úrovně vědomí jsou bez jeho vědomí vždy propojeny. Věda se cítí soběstačná jako člověk v živém snu, a není na tom ani lépe, ani hůře. Dokonce ten, kdo se ocitne ve velmi vysokém stavu vědomí, je v té chvíli ochoten zavrhnout všechny nižší úrovně vědomí jako neskutečné, jako klam, máju, iluzi, protože na své vysoké úrovni vědomí se cítí bez mezer vším vybaven a nepotřebuje vůbec uznávat nižší stavy vědomí. A tak mnohý duchovní mudrc se dopouští téže chyby jako vědec: oba se opírají o svou úroveň vědomí, a oba popírají cokoliv jiného, co na své úrovni vědomí nepotřebují.

Nuže, na každé úrovni vědomí existuje uzavřený komplex zákonitostí, které se na jiné úrovni vyskytují jen obdobně, nikoliv ve stejné podobě. Člověk, který přejde na jinou úroveň vědomí, teprve si dodatečně uvědomí, že je tam jinak hodnocen než byl dříve. Nejde však v žádném případě o skutečné hodnocení, trestání nebo odměňování jako takové, nýbrž o styk se zákonitostmi, o kterých člověk neví, a z tohoto styku vyplývají následky, které si mylně vysvětluje např.: "Koho Bůh miluje, toho křížkem navštívuje." Nikoliv, tak tomu není. Vstoupil do oblasti, kde další, jemu dosud neznámé zákonitosti, fungují tak slepě, jako na naší hmotné úrovni zákon tíže. Člověk si nesmí nechat padnout závaží na nohu.

O těchto zákonitostech se už ví velmi mnoho, ale o jejich příčinách velmi málo, protože ony dokonale zastupují svého původce na kterékoliv úrovni. V náboženství se tomuto původci říká Bůh, ale protože "nikdo Boha neviděl," jak praví svatý Jan (dalo by se totéž vyjádřit mnohem obecněji bez odkazu na smyslový vjem), je možno se obejít bez víry v Boha a dojít až na vrchol cesty. Bůh o toto uznání také ani nestojí. Všechny úrovně existence (u vyšších typů tvorstva lze mluvit o úrovních vědomí, např. u rostliny, zvířete, člověka) obsahují uzavřený okruh příčin a následků. U Boha neexistují příčiny a následky, to je další kámen úrazu a rána logice. Ježíš mluvil o své zkušenosti, když pravil, že u Boha je mnoho příbytků, čili lidské vědomí tam může přebývat, s Bohem se lze spojit přes nějaký ten "příbytek." Většina lidí si však svým

svérázným lidským přístupem předurčuje něco jiného než toto vědomé spojení s Bohem. Místo s Bohem se spojuje s představou o Bohu, a to není totéž. Ovšem ani takové spojení není bezcenné. Ztrhuje s sebou od Boha, čili přináší od Boha milost v takové míře, jak se ona dokáže udržet u představy (rozhodující je otázka předešlé, už předcházející milosti a zaujatosti, z jiného hlediska řečeno, do jaké míry člověk až na tu představu a skrze tu představu sebe opustil). Člověk se stává svědkem toho, že Bůh svou mocí se přelévá do stvořeného, že se tímto způsobem vtěluje do stvořeného. On je beztak vtělen do stvořeného zákonitostmi, které tam místo něho vládnu, a nemůže se ze stvořeného odtělit, nechce-li je zrušit. Zde je zodpovězen a rozluštěn problém panteismu. Rozdíl mezi vizí mystika, ve které se setkává se svou představou o Bohu, a mezi vizí tohoto světa, ve kterém žijeme, je nepatrný. Liší se jen v intenzitě patření a způsobem vlastnění. Mystik vlastní vizi Boha mnohem jemněji než člověk, který hrubě vlastní vidění tohoto světa. O tento rozdíl je mystikova vize skutečnější, překrývá a zastíňuje dosavadní vidění tohoto světa; řeklo by se, že mystikova vize je nezapomenutelná a hluboce se vtiskne do jeho vědomí. Tento způsob vyjadřování není správný. Vůbec nic se nevtisklo do paměti, ta naopak byla vyřazena, jakmile vize nastala, a co po vizi zbylo, změna v hodnocení a postojích, je známkou otevřeného zřídla věčnosti přetékaajícího i po vizi do lidského vědomí. Toto otevřené vřídlo je oním příbytkem u Boha, o němž mluví Ježíš. Nevstupuje se do něho po fyzické smrti, nýbrž za fyzického života člověka, nikdy jindy! A dokonce člověk, který tam vstoupil, zjistí, že nikdy odtamtud neodešel, jen že tam byl obsažen okrajově a nepatrně, takže jeho vědomí o tom nepodaló zprávu.

Vraťme se na chvíli k různým typům komplexních zákonitostí. Vynechme zákonitosti nižší než s jakými se setkává člověk ve svém lidském životě. Nedovede být totiž kamenem, nebo rostlinou nebo zvířetem. Může je jen do určité míry napodobit. Podle toho pak také zákonitosti, které vyvolává k životu, se jen podobají zákonitostem, ve kterých se vyskytují nižší tvorové, především proto, že např. zvíře, rostlina, se nemohou vymknout ze zákonitostí, které nad nimi vládnu, kdežto člověk tuto možnost má, a čím výše stoupá, tím se tato možnost zvětšuje. Přesvědčuje se, že hranice mezi komplexy zákonitostí se snižují tím více, čím častěji přes ně přechází. Celý postup by se dal znázornit v zestupem po úzkých schodech, které jsou obehnány na obou bocích vodotěsnými stěnami. Nežije-li člověk pouze přírodním způsobem (nevyžívá-li se pouze), zaplňuje stupeň přírodního života vodou, ve které může plout na hladině. Stoupne-li tato voda do úrovně dalšího schodu, může naň vystoupit suchou nohou. Pobytem na něm způsobuje, že i tam začne voda stoupat, takže i na tomto schodu musí začít plavat atd. Toto plutí je snazší než chození, a přechod na vyšší stupeň se děje nenásilně, ba samovolně.

Tento obraz však neříká všechno. Bylo by zapotřebí ho doplnit celou řadou jiných obrazů, abychom si mohli učinit správnější představu o postupu. Představíte-li si pod pojmem "voda" zákonitosti na různých stupních, pochopíte, že se zákonitostmi toho kterého stupně je nutno se vyrovnat úměrně danému stupni, lze se v nich také topit, a že by bylo dokonce prospěšné vědět něco o kvalitě vod na tom kterém stupni. Mohlo by se pak jednat uvědoměleji a s menší mírou zdržování a utrpení. Ježíš tohle všechno symbolicky vysvětlil svým životem. Líčí však jen cestu člověka, nikoliv rostliny nebo zvířete, neboť si přišel pro člověka.

Co napovědělo oněch 1700 let pobytu Židů v Palestině před Kristem, ono uvedení lidí do nových zákonitostí, které se vyskytují těsně nad zákonitostmi přírodního života? Tuto otázku musel zodpovědět už sv. Pavel, když se ho křesťané ptali, proč oni jsou trestáni za hříchy, kterých se pohané dopouštějí beztrestně. Jakýmto podivuhodným způsobem vstupoval svými zákonitostmi Bůh do vědomí tehdejších lidí, když byli svědky toho, že za chyby jsou trestáni, za plnění vůle boží jsou odměňováni. Dostali sice z Boha strach, ale jinak to na jejich úrovni nešlo, když se měli na ní udržet a dokonce z ní vydobýt narození Mesiáše. Každý člověk, který začne stylizovat svůj život (a do značné míry jej stylizuje dnes celé tzv. civilizované lidstvo), ocitá se na této úrovni zákonitostí. Vybřednout z ní je možno individuálně, jak bylo ukázáno na případě Panny Marie. Nic z této ukázky celkového postupu Watts nerozepisuje, nýbrž si všímá jen výsledku, protože by musel napsat další knihu, mnohem objemnější. Neučiním to ani já, protože píši pouhý komentář.

Doplňek ke str. 15 (MOUDROST.2), odstavec začínající: "Chcete-li být poetičtí..." Jste-li na tom jako já, řeknete se mnou, že jste dosud o tak svůdně zjednodušujícím pohledu na dvojici pojmů Bůh Otec a Syn ještě neslyšeli. I když skutečnost je zajisté ještě jednodušší, ale pak už těžko slovy vyjadřitelná, neměli bychom se spokojit s tímto poetickým výkladem. Básníkovi se do této poezie nevešel Duch svatý, o kterém Ježíš řekl, že ho může poslat učedníkům až po svém zmrtvýchvstání. Poslední slovo v náboženství a v náboženské filozofii neřekly Vědy, Dhammapada nebo Upanišady, nýbrž až dosud život Ježíšův. O tom dnes Indové dobře vědí, aspoň ti, se kterými jsem ve styku, vědí o tom, i když zatím nenapsali žádnou Upanišadu týkající se života Ježíšova, nýbrž drží se Véd, Indie, včetně Buddha. Drží se při náboženském výkladu jen **existenčního** hlediska. Je to statický výklad jsoucna. Bůh je neměnný zdroj všeho a jako takový je jedinou skutečností. Indové však také vědí, že Bůh je jediným činitelem. Toto hledisko by vážně narušilo výklad provedený Wattsem, proto o něm pomlčel. Zmiňuje se jen tak mezi řádky, že On je jediným poznávajícím. Člověk však o tom musí

vědět odjinud, aby dokázal toto hledisko z Wattse vyčíst. Mám za to, že Watts zastává všechna tři hlediska, ale vykládá po celý život jen to první. Možná proto, že byl jednou náhle postaven před Existenci a prostě ji zažíval. Sv. Terezie z Avily byla postavena před Činitele, a proto mohla říci, že jejíma rukama pracuje Kristus a jejíma nohama chodí Kristus. Podobně se někdo může ocitnout před jediným Poznávajícím nebo před Jediným Milujícím. Záleží na osobním přístupu, záleží na tom, odkud přišel. V Upanišadách o tom dosti čteme. Jen bychom si neměli myslet, že někým ve vědě nebo v náboženství o čemkoliv bylo vysloveno poslední slovo. Ještě se mnoho dá říci slovy, přestože platí všechno, co řekl Watts o nama rupa (slovo-tvar).

Abychom se i ve slovním vyjádření "posledních" pravd dostali o kousek dále, k tomu by bylo třeba, abychom nechápali nic, co je napsáno ve Starém a Novém zákoně, jako jednou skončené, nýbrž všechno jako trvajícím, pokud chápeme napsané symbolicky. Tedy např. mluví-li se tam o stvoření, abychom je nechápali jako dokončený, nýbrž jako stále probíhající akt. Líčí-li se tam např. Ježíšova smrt na kříži, abychom ji nechápali jen jako nějakou historickou událost, nýbrž jako něco, co pořád je atd. Svatá Terezie byla svědkem toho, jak Ježíš s ní znovu vstoupil na kříž, aby jí umožnil vnitřně umřít, a to bylo možné jen proto, že toto umírání Ježíšovo na kříži stále je. Ocitne-li se člověk před Jediným Činitelem, je svědkem toho, že dějová dynamičnost v sobě obsahuje něco, co je. Bohužel Ježíš se nemohl o této zkušenosti vyjádřit jinak, než že ani vlas z hlavy nespadne bez vůle boží, čímž nechtěl říci, že člověk nemá možnost svobodně jednat v rámci zákonitostí na jeho úrovni se uplatňujících; o tom však nechci dále mluvit, nemám-li napsat další knihu. Ani výpověď Wattsova nebo Ekehartova se nevyrovnává svým NYNÍ (viz str. 15 textu MOUDROST.2) s jinou funkcí boží než s Otcovou. Nikdo z nich nečetl nebo nemluvil o tom, že četl v ději Ježíšova života, který je naplněním všech mytologických dějů, jak se o nich píše v Egyptě, v Mezopotámii a v Indii. Je naplněním návodným, jak se dostat přes funkci Synovu k vedení Duchem svatým. A tu je nutno si všimnout, že tehdy nebylo všechno ukončeno nanebevstoupením Ježíšovým, nýbrž že jím byl naznačen začátek éry vlády Ducha svatého, vlády další funkce jednoho a téhož Boha. Kdyby byla tato funkce tehdy nepřišla ke slovu, neměli bychom dnes křesťanství. To by bylo končilo nanebevstoupením Páně.

Boha nelze pochopit, plně souhlasím, ale dá se ještě pochopit mnohé jiné o Bohu, o jeho **činnosti**, o jeho permanentním tvoření, od tvořování, o jeho vedení člověka k sobě. Ježíšův život je přece znázorněním cesty od Boha k člověku a od člověka k Bohu. Ježíš vybírá své učedníky, aby ho právě v tom následovali, a ukazuje, po které fázi této cesty je může vést osobně, po které už je nemůže vést osobně,

nýbrž neosobně, Duchem svatým. Nebyl bych tolik pro to, aby se člověk předčasně vyváděl z omylu, že už je živ, právě tak jako aby byl informován, co všechno je konvence ne právě skutečnost. Člověk se musí cítit být živým, přestože z duchovního pohledu Ježíšova je ještě mrtev a má se k životu teprve probudit a teprve se má přesvědčit, že byl mrtev. Je ovšem pravda, že pokud nevstane z mrtvých, nemůže pochopit, co je věčný život. V tom ohledu všechna upozornění Wattsova jsou velmi cenná. Dělat si představu o věčném životě takovou, jakou nám nabízí tento pomíjející život, je chybné právě tak, jako kterákoliv lidská představa v tomto oboru. Jakmile se člověk svým vědomím ocitne ve věčném životě, nebude potřebovat si jej definovat, ani se o to nebude pokoušet, naopak bude se útrpně usmívat nad takovými pokusy, protože zjistí, že něco se nedá převést na úroveň logiky, a přece je to skutečnější než všechno, co nám zpřístupňuje rozum.

V sedmnácti létech jsem byl svým vědomím postaven před skutečnost, kterou nikdy se nebudu snažit definovat; ale za to jsem mnoho napsal o účincích této skutečnosti v lidském vědomí. Jsou to účinky tak převratné, že nikdo, kdo mě znal před mým sedmnáctým rokem, mě po zažití této skutečnosti nepoznal. A to nebylo nic více než pouhé probuzení k věčnému životu, asi jako povstání ze sna. Nereagoval jsem na toto probuzení v termínech Wattsových, ale neméně jasně: Považoval jsem svůj život, jak jsem jej žil do těch sedmnácti let, za nicotný a chybný. A vskutku je chybný život každého člověka, který míří různými oklikami jen k fyzické smrti. Jen k tomu přece své lidské vědomí nemáme.

Nuže, máme tedy souhlasit s citovaným výrokiem Goethovým? Nikoliv. Vyznal se ze své chyby až na smrtelném loži, kdy zvolal: "Mehr Licht" (Více světla). Člověku, jako Goethovi, může být propůjčeno mnoho světla, ale žije-li si z něho pro sebe, jako učinil Goethe, promrhá je. Poslední chvíle Goethova života mohla být temnou nocí ducha, o tom můžeme těžko s jistotou soudit, ale mohla být také výslednicí Goethova zacházení se světlem. Totéž platí o svatém Janu z Kříže. Nechtěl se světlem zacházet špatně a nesmírně si je vážil. Chyběla mu jen poučenost o tom, jak s ním zacházet. Přál bych si mít aspoň setinu té jeho dobré vůle a vytrvalosti, jakou měl on, při poučenosti, jakou mám k dispozici. Mohl bych mnoho světla přinést jiným. Adama a Eva **pojídají** ze stromu poznání, ale bezprostředně z toho mnoho nemají. Nedá se však říci, že by se tím pojeděním nezahájila nová éra lidstva. Všichni, kdo pojedli, nenacházejí klidu, dokud nenaleznou Boha. Tak nějak to myslel sv. Augustin svým známým výrokiem: "Duše lidská nenalezne klidu, dokud nespočine v Bohu."

Ještě ohledně toho údivu. Přesáhne-li údiv určitou mez, kterou unese úroveň běžného lidského vědomí, člověk upadá do extaze (Viz

případ sv. Kateřiny Sienské, která upadla do extaze při pohledu na kvetoucí louku kopretin.). Lékaři u mě zjistili v mém útlém dětství něco podobného. Přesáhne-li fyzická bolest určitou mez, únosnou lidským uvědomí, lidské vědomí se odpoutá od bolesti. Toto odpoutání od fyzického nelze sice nazvat údivem, ale svými účinky, pokud se člověk nedostane do stavu bezvědomí, je totožné do značné míry s extazí. Jen směr lidského vědomí je jiný. Extatik má výraz údivu, a dalo by se říci, že je to začátek cesty poznání, a ne zrovna nejšťastnější. Goethe se mohl jasněji vyjádřit, že tímto směrem neradno jít dále.

Zde považuji za vhodné ukázat na hnutí letničářů, které se rozmohlo hlavně v Americe. Vyzývání Ducha se pěstuje od začátku křesťanství se žalostnými účinky. Křesťané si myslí, že tento akt odpozorovali od apoštolů, kteří viděli sestupovat Ducha svatého na lidi a ty potom křtili. Křesťané zapomněli, že Duch svatý by byl na nikoho nesestoupil, kdyby nebylo bývalo prostřednictvím apoštolů, kteří měli za sebou období osobního vedení Božího a seslání Ducha svatého. Byli to lidé, kteří ztratili sama sebe v daleko větší míře než extatikové, a proto měli moc rozvazovat a svazovat na zemi i na nebi. Tam, kde není těchto prostředků, slovní vyzývání Ducha svatého je pouhým znakem nepochopení toho, oč jde. Lidé, kteří byli křtěni apoštolů, neupadali do extaze, ani si nebyli vědomi toho, že na ně sestoupil Duch svatý. Ani apoštolové, kteří měli vidění sestupu Ducha na zástupy, neupadali do extaze. Přes tuto fázi vývoje je převedl Ježíš během tří let, aniž by je uváděl do extazí. Tak by mělo vypadat správně pojaté osobní vedení Bohem. Není bez zajímavosti si uvědomit, že takto provedeným křtem apoštolové dovedli pokřtěné jen do osobního vedení Bohem, čili nechali je ve stavu značné duchovní nepoučenosti a v různých slabostech, které mnozí z nich nepřekonali, jak je patrné už z listů sv. Pavla. Extaze přinese vždycky více údivu než čehokoliv jiného. Vždyť např. když tři učedníci Páně byli přítomni proměnění Páně na hoře Tabor, nejvíce si cenili pocitu, který tam zažívali, a nechtěli se z něho vymanit. O duchovním poznání v pravém slova smyslu nemohlo být ani řeči, protože slyšeli a viděli smyslově, a taková vidění stojí hluboko pod úrovní pravého duchovního poznání, při němž člověk není přesvědčován slovy, nýbrž tím, že je poznávajícím. Jak správně rozlišuje Watts, nemá vidění, nýbrž je vidícím bez potřeby spolupráce se smysly a s rozumem.

Ještě bych chtěl dodat, že cesta k nevlastnění je naznačena Ježíšem jako cesta přes držení za tím účelem, abychom tím, co máme k dispozici, hospodařili pro Hospodáře. Viz podobenství o hřivnách.

Ošelín 3. 5. 1981

O B S A H

Předmluva.....	_1 str.	1
I. Věk úzkosti.....	_1 str.	3
II. Strast a čas.....	_1 str.	10
III. Veliký proud.....	_1 str.	15
IV. Moudrost těla.....	_1 str.	23
V. Vědomé prožívání.....	_1 str.	32
VI. Podivuhodný okamžik.....	_1 str.	38
VII. Přeměna života.....	_2 str.	3
VIII. Tvořivá morálka.....	_2 str.	10
IX. Nový pohled na náboženství.....	_2 str.	18
Komentář.....	_2 str.	28